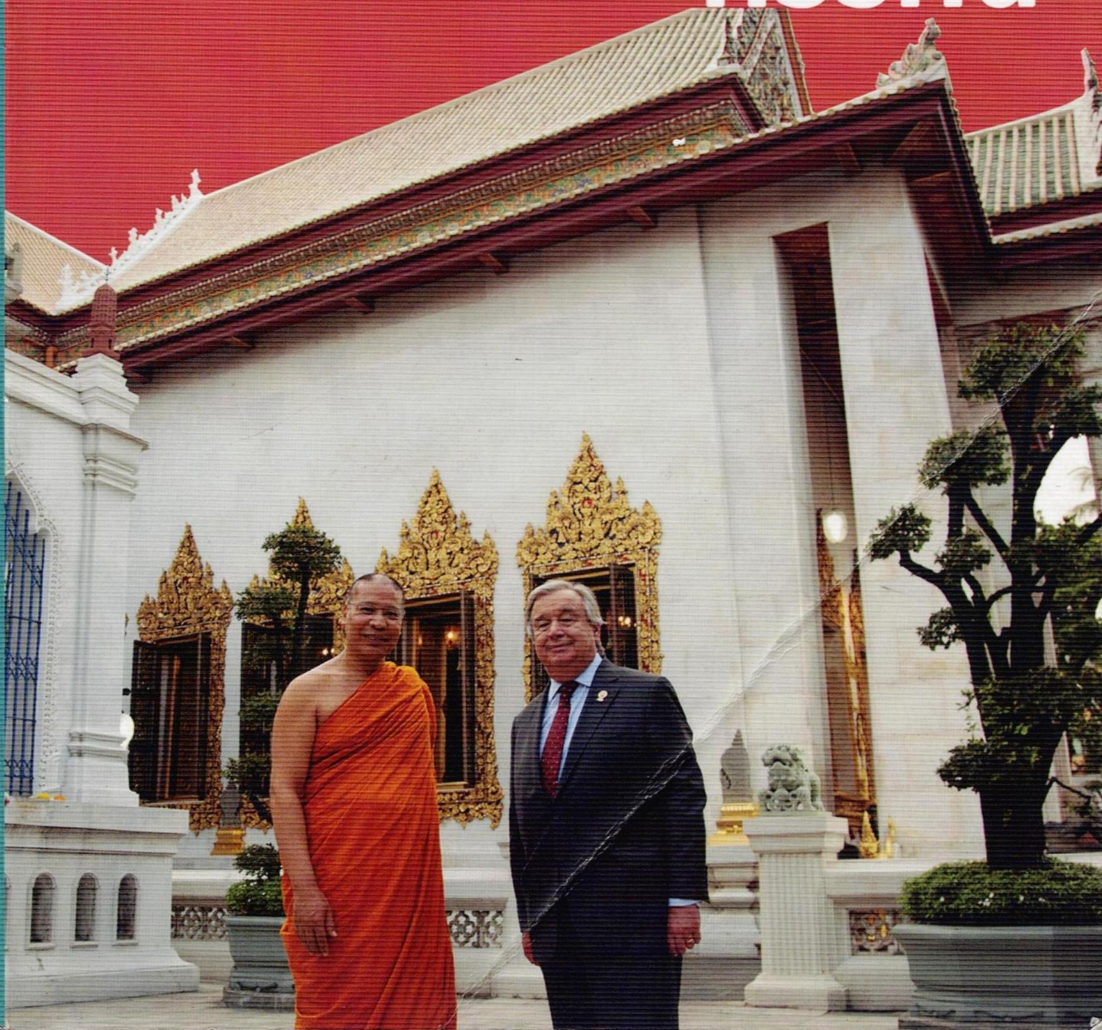
พระธรรม
ศากยวงศ์
วิสุทธิ์
ทรรศน์

พระธรรมศากยวงศ์วิสุทธิ์ทรรศน์

พระเทพศากยวงศ์บัณฑิต (อนิลมาน ธมฺมสากิโย)

เจ้าคณะภาค ๖ - ๗ (ธรรมยุต)
ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร
อธิการบดี กิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งโลก
รองอธิการบดี ด้านวิเทศสัมพันธ์และพันธกิจสากล
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นธรรมที่

พระธรรมศากยวงศ์วิสุทธิ์

พุทธธรรมปฏิภาณ ไพศาลวิเทศศาสนกิจ พิพิธประชาธุราทร
ยติคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี

พิมพ์ถวายเป็นมุทิตานุสรณ์ โดย
องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก (พ.ส.ล.)
พุทธศักราช ๒๕๖๔

มุทิตาสักการะ

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ มหิศรภูมิพลราชวรางกูร กิติสิริสมบูรณอดุลยเดช สยามมินทราธิเบศรราชวโรดม บรมนาถบพิตร พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการโปรดพระราชทานสัญญาบัตรตั้งสมณศักดิ์ พระราชาคณะ ๑๕ รูป ตามประกาศราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๘ ตอนที่ ๓๔ ข วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๖๔

โอกาสนี้ พระเทพศากยวงศ์บัณฑิต (อนิลมาน ธมฺมสากิโย น.ธ.เอก, ศน.บ., PhD.) เจ้าคณะภาค ๖-๗ (ธรรมยุต) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร อธิการบดีกิตติมศักดิ์มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งโลก และรองอธิการบดีด้านวิเทศสัมพันธ์และพันธกิจสากล มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ ดังคำประกาศปรากฏ

พระเทพศากยวงศ์บัณฑิต เป็น พระธรรมศากยวงศ์วิสุทธิ์ พุทธธรรมปฏิภาณ ไพศาลวิเทศศาสนกิจ พิพิธประชาธุราทรยติคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี พระราชาคณะชั้นธรรม สถิต ณ วัดบวรนิเวศ ราชวรวิหาร พระอารามหลวง กรุงเทพมหานคร มีฐานานุศักดิ์ตั้งฐานานุกรมได้ ๖ รูป คือ พระครูปลัดสุตวรวัฒน์ ๑ พระครูวินัยธร ๑ พระครูธรรมธร ๑ พระครูสังฆรักษ์ ๑ พระครูสมุห์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์เกษม วัฒนชัย องคมนตรี เป็นผู้แทนพระองค์เชิญสัญญาบัตร พัดยศ และผ้าไตร ไปถวายแด่พระธรรมศากยวงศ์วิสุทธิ์ ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ในวันศุกร์ที่ ๑๕ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๖๔ เวลา ๑๐.๐๐ น.

เพื่อน้อมถวายมุทิตาสักการะพระเดชพระคุณ ผู้ดำรงอยู่ในศิลาจารวัตรอันงดงาม เป็นที่เจริญพระราชศรัทธาปสาทาธิการ ในสมเด็จบรมบพิตร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ

การที่ **พระธรรมศากยวงศ์วิสุทธิ์** ผู้เป็น **มหาคณาธิการนายก** ประจำองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรด ในครั้งนี้ นำมาซึ่งความปีติยินดีแก่สมาชิกของ องค์การ พ.ส.ล. และคณะศิษยานุศิษย์ยิ่งนัก เพื่อเป็นการแสดงมุทิตาสักการะพระเดชพระคุณ องค์การ พ.ส.ล. ได้รวบรวมพระธรรมเทศนา บทความ และบทสัมภาษณ์ต่าง ๆ บางส่วนของพระเดชพระคุณ ที่แสดงในโอกาสต่าง ๆ ที่มีคุณค่าและเอกลักษณ์เฉพาะมาจัดพิมพ์เป็นหนังสือ **พระธรรมศากยวงศ์วิสุทธิ์ทรรศน์** เพื่อมอบเป็นธรรมบรรณาการแก่ศิษยานุศิษย์และผู้เคารพศรัทธาสืบไป

ขออานุภาพคุณพระศรีรัตนตรัย อันเป็นนิรัติศัยบุญเขต และกุศลจริยาสัมมาปฏิบัติอันพิเศษ จากการสนองงานอันเป็นคุณูปการแก่พระศาสนา จงอำนวยอิฐวิบุลมนุญผล แด่พระเดชพระคุณ ผู้ได้รับโปรดพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ ที่ **พระธรรมศากยวงศ์วิสุทธิ์** ถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในพระบวรพุทธศาสนาทุกเมื่อ เทอญ

องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก

๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๔

ประกาศ
พระราชทานสัญญาบัตรตั้งสมณศักดิ์

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ มหิศรภูมิพลราชวรางกูร กิติสิริสมบูรณอดุลยเดช สยามินทราธิเบศรราชวโรดม บรมนาถบพิตร พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการโปรดพระราชทานสัญญาบัตรตั้งสมณศักดิ์พระราชาคณะ จำนวน ๑๕ รูป ดังนี้

๑. พระเทพพัชรญาณมุนี เป็น พระธรรมพัชรญาณมุนี ภาวนาวิธีสุวิธาน สีลาจารสุวิมล โกศลกิจจานุกิจ มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี พระราชาคณะชั้นธรรม ฝ่ายวิปัสสนาธุระ สถิต ณ สถานพำนักสงฆ์บ้านไร่ทอสี จังหวัดนครราชสีมา มีฐานานุศักดิ์ตั้งฐานานุกรมได้ ๖ รูป คือ พระครูปลัดสุทธิวรวัฒน์ ๑ พระครูวินัยธร ๑ พระครูธรรมธร ๑ พระครูสังฆรักษ์ ๑ พระครูสมุห์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑

๒. พระเทพศากยวงศ์บัณฑิต เป็น พระธรรมศากยวงศ์วิสุทธิ์ พุทธธรรมปฏิภาณ ไพศาลวิเทศศาสนกิจ พิพิธประชาธุราทร ยติคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี พระราชาคณะชั้นธรรม สถิต ณ วัดบวรนิเวศ ราชวรวิหาร พระอารามหลวง กรุงเทพมหานคร มีฐานานุศักดิ์ตั้งฐานานุกรมได้ ๖ รูป คือ พระครูปลัดสุตวรวัฒน์ ๑ พระครูวินัยธร ๑ พระครูธรรมธร ๑ พระครูสังฆรักษ์ ๑ พระครูสมุห์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑

๓. พระเทพวัชรบัณฑิต เป็น พระธรรมวัชรบัณฑิต ปริยัติกิจสุวิธาน ปรีชาญาณคุณดิลก ตรีปิฎกบัณฑิต มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี พระราชาคณะชั้นธรรม สถิต ณ วัดปากน้ำ พระอารามหลวง กรุงเทพมหานคร มีฐานานุศักดิ์ตั้งฐานานุกรมได้ ๖ รูป คือ พระครูปลัดปัญญาวรวัฒน์ ๑ พระครูวินัยธร ๑ พระครูธรรมธร ๑ พระครูสังฆรักษ์ ๑ พระครูสมุห์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑

๔. พระราชปริยัติมุนี เป็น พระเทพวัชราจารย์ ปฏิภาณธรรมสาธก ตรีปิฎกบัณฑิต มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี พระราชาคณะชั้นเทพ สถิต ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร พระอารามหลวง กรุงเทพมหานคร มีฐานานุศักดิ์ตั้งฐานานุกรมได้ ๕ รูป คือ พระครูปลัด ๑ พระครูวินัยธร ๑ พระครูสังฆรักษ์ ๑ พระครูสมุห์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑

๕. พระราชวชิรญาณ เป็น พระเทพพัชรญาณมุนี วิปัสสนาวิธีโกศล วิมลสีลาจารนิวิฐ มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี พระราชาคณะชั้นเทพ ฝ่ายวิปัสสนาธุระ สถิต ณ วัดป่ารัตนวัน จังหวัดนครราชสีมา มีฐานานุศักดิ์ตั้งฐานานุกรมได้ ๕ รูป คือ พระครูปลัด ๑ พระครูวินัยธร ๑ พระครูสังฆรักษ์ ๑ พระครูสมุห์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑

๖. พระเมธีวชิรโสภณ เป็น พระราชวัชรบัณฑิต สาธกธรรมวิจิตร มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี พระราชาคณะชั้นราช สถิต ณ วัดจากแดง จังหวัดสมุทรปราการ มีฐานานุศักดิ์ตั้งฐานานุกรมได้ ๔ รูป คือ พระครูปลัด ๑ พระครูสังฆรักษ์ ๑ พระครูสมุห์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑

๗. พระครูภาวนาพิลาศ เป็น พระราชภาวนาพัชรญาณ วิปัสสนาวิธานธุราทร มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี พระราชาคณะชั้นราช ฝ่ายวิปัสสนาธุระ สถิต ณ วัดเขาวง จังหวัดสระบุรี มีฐานานุศักดิ์ตั้งฐานานุกรมได้ ๔ รูป คือ พระครูปลัด ๑ พระครูสังฆรักษ์ ๑ พระครูสมุห์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑

๘. พระครูกันตสีลสัมบัน เป็น พระราชวัชรญาณเวที ศรีภาวนาธุราทร ยติคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี พระราชาคณะชั้นราช ฝ่ายวิปัสสนาธุระ สถิต ณ วัดป่าสมบูรณ์ธรรม จังหวัดพิษณุโลก มีฐานานุศักดิ์ตั้งฐานานุกรมได้ ๔ รูป คือ พระครูปลัด ๑ พระครูสังฆรักษ์ ๑ พระครูสมุห์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑

๙. พระครูปลัด อนันต์ อกิญจโน เป็น พระราชวชิรญาณ กรรมฐานนิเทศวิจิตร มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี พระราชาคณะชั้นราช ฝ่ายวิปัสสนาธุระ สถิต ณ วัดมาบจันทร์ จังหวัดระยอง มีฐานานุศักดิ์ตั้งฐานานุกรมได้ ๔ รูป คือ พระครูปลัด ๑ พระครูสังฆรักษ์ ๑ พระครูสมุห์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑

๑๐. พระครูปลัดมงคลวัฒน์ (สุพล ขนฺติพโล) เป็น พระราชปัญญาวชิโรดม พุทธาคมคุณากร ยติคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี พระราชาคณะชั้นราช สถิต ณ วัดเทพเจติยาจารย์ จังหวัดเชียงใหม่ มีฐานานุศักดิ์ตั้งฐานานุกรมได้ ๔ รูป คือ พระครูปลัด ๑ พระครูสังฆรักษ์ ๑ พระครูสมุห์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑

๑๑. พระอธิการอินทร์ถวาย สนฺตุสฺสโก เป็น พระราชภาวนาวชิรากร สุนทรญาณวรกิจ ยติคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี พระราชาคณะชั้นราช ฝ่ายวิปัสสนาธุระ สถิต ณ วัดอุดมมงคลวนาราม จังหวัดอุดรธานี มีฐานานุศักดิ์ตั้งฐานานุกรมได้ ๔ รูป คือ พระครูปลัด ๑ พระครูสังฆรักษ์ ๑ พระครูสมุห์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑

๑๒. พระอธิการสุธรรม สุธมฺโม เป็น พระราชวชิรธรรมาจารย์ ภาวนาวิธานธุราทร ยติคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี พระราชาคณะชั้นราช ฝ่ายวิปัสสนาธุระ สถิต ณ วัดเกษรศีลคุณ จังหวัดอุดรธานี มีฐานานุศักดิ์ตั้งฐานานุกรมได้ ๔ รูป คือ พระครูปลัด ๑ พระครูสังฆรักษ์ ๑ พระครูสมุห์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑

๑๓. พระมหาตอง ธมฺมวุฑฺโฒ (เปรียญธรรม ๖ ประโยค) เป็น พระราชวชิรธรรมวิธาน ปฏิภาณธรรมวิจิตร มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี พระราชาคณะชั้นราช สถิต ณ วัดป่าวชิรบรรพต จังหวัดชลบุรี มีฐานานุศักดิ์ตั้งฐานานุกรมได้ ๔ รูป คือ พระครูปลัด ๑ พระครูสังฆรักษ์ ๑ พระครูสมุห์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑

๑๔. พระครูถิรธรรมรัต วัดราษฎร์อุปถัมภ์ จังหวัดพังงา เป็นพระราชาคณะ มีนามว่า พระวชิรญาณโสภณ

๑๕. พระเบร็ท อจโล ที่พักสงฆ์อานันทคีรี จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นพระราชาคณะ ฝ่ายวิปัสสนาธุระ มีนามว่า พระวชิรญาณมุนี

ทั้งนี้ ตั้งแต่วันที่ ๗ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๖๔

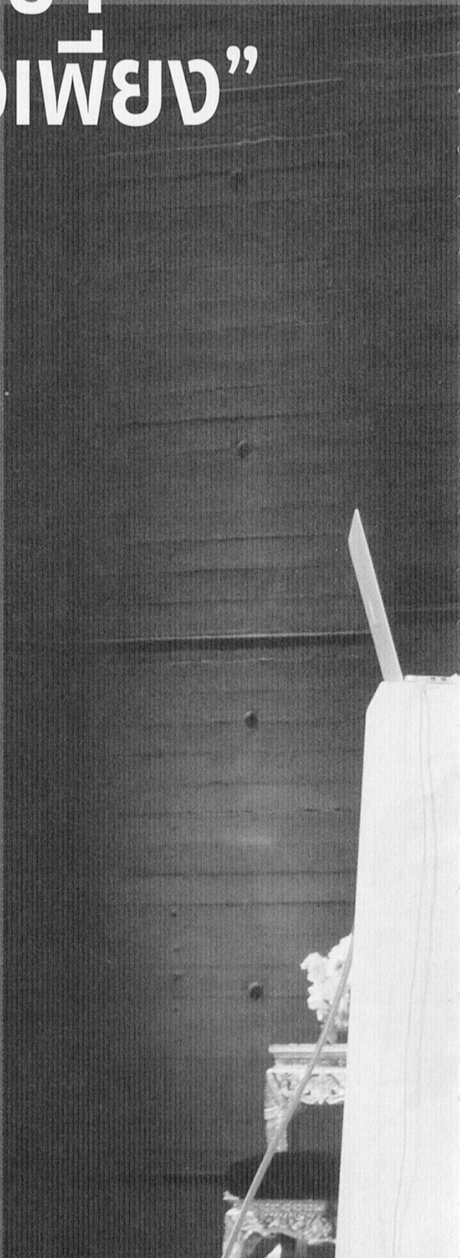
ประกาศ ณ วันที่ ๘ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๖๔ เป็นปีที่ ๖ ในรัชกาลปัจจุบัน

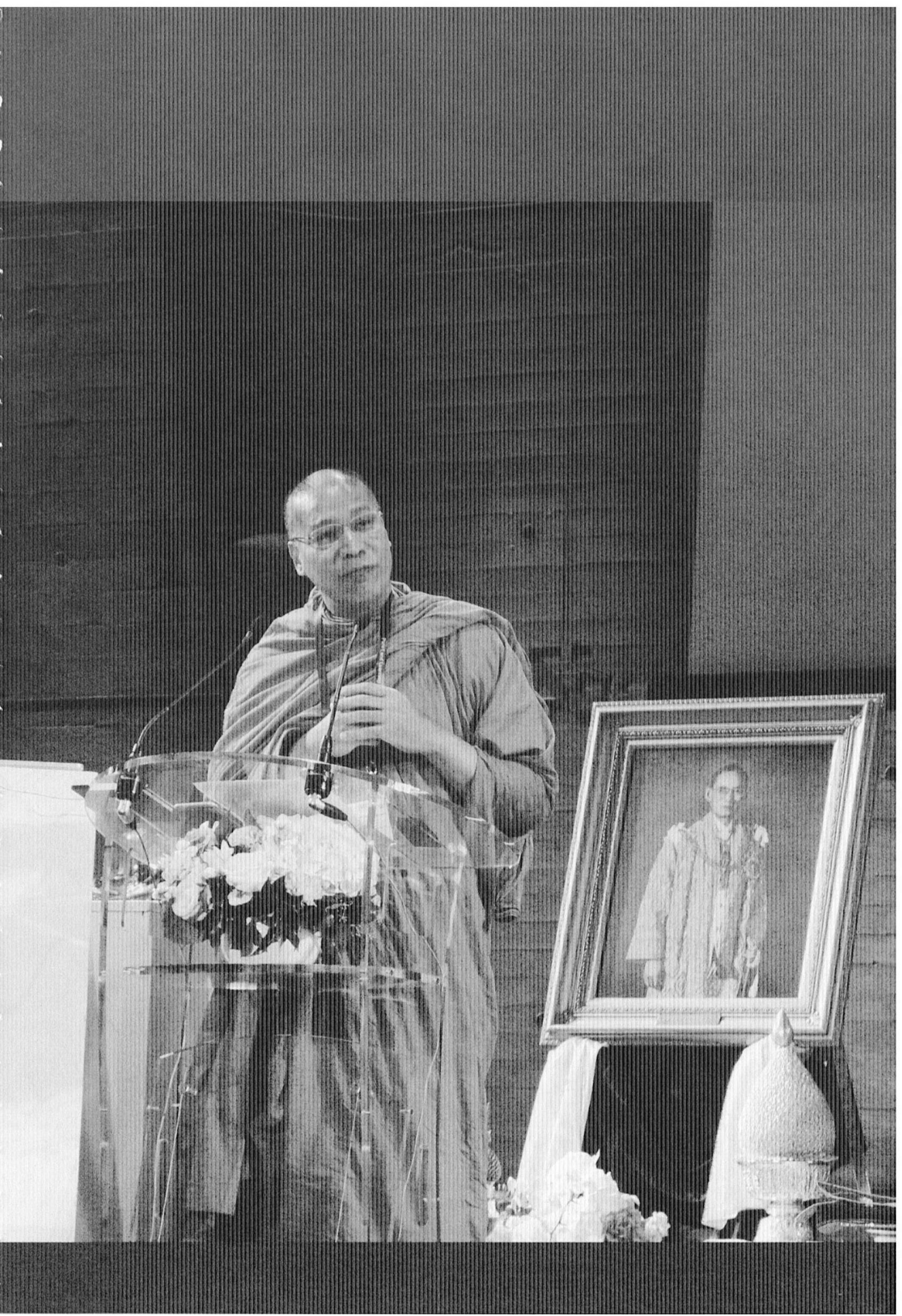

สารบัญ

ศาสตร์พระราชา
“เศรษฐกิจพอเพียง”

บทบรรยาย ใน
โครงการฝึกอบรมหลักสูตร
“การป้องกันการทุจริต
ตามแนวหลักปรัชญาของ
เศรษฐกิจพอเพียง”
สำนักงาน ป.ป.ช.
ถนนนนทบุรี
อำเภอเมือง
จังหวัดนนทบุรี
วันจันทร์ที่ ๑๒ กุมภาพันธ์
๒๕๖๑

๑

ศาสตร์พระราชา "เศรษฐกิจพอเพียง"

ขออำนวยพรท่านเลขาธิการคณะกรรมการ ป.ป.ช. และทุกท่านที่เข้าโครงการฝึกอบรมหลักสูตร "การป้องกันการทุจริตตามแนวหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง"

อาตมภาพรู้สึกเป็นเกียรติที่ได้รับอาราธนาให้มาบรรยายเรื่องศาสตร์พระราชา **เศรษฐกิจพอเพียง** ให้กับท่านทั้งหลาย ผู้ซึ่งมีความรับผิดชอบอย่างสำคัญในการจรรโลงธรรมาภิบาลของราชอาณาจักรไทย ตามวิสัยทัศน์ของยุทธศาสตร์ชาติว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต ระยะที่ ๓ คือ ประเทศไทยใสสะอาด ไทยทั้งชาติต้านทุจริต (Zero Thailand & Clean Thailand) นับว่า

เป็นภาระอันหนัก เสมือนเป็นผู้ที่คอยล้างประเทศชาติให้มีความสะอาดสะอ้าน จากสิ่งสกปรกที่ข้าราชการและประชากรในประเทศเป็นผู้ทำ เรื่องการป้องกันและปรามปรามทุจริต นับว่าเป็นเรื่องที่หนักหนาสาหัสของประเทศไทยและประเทศที่กำลังพัฒนา และประเทศด้อยพัฒนา แม้ในประเทศที่พัฒนาก็ไม่ใช่ว่าจะไม่มีเอาเสียเลย ฉะนั้น เป็นเรื่องที่ทุกหน่วยงานหาทางลดและขจัด ไม่ว่าองค์การสหประชาชาติ และประเทศต่าง ๆ ต่างก็มีหน่วยงานเกี่ยวกับการป้องกันและปราบปรามทุจริตเป็นเรื่องสำคัญ และถือเป็นวาระแห่งชาติของประเทศนั้น ๆ ด้วย เพราะการทุจริตเป็นสิ่งที่กัดกร่อนประเทศชาติและประชาชน เป็นตัวถ่วงความเจริญของประเทศอย่างแท้จริง ฉะนั้น เรื่องการทุจริตนั้น ไม่ใช่เป็นปัญหาเฉพาะของข้าราชการ หรือ secular sector แม้ศาสนาเองก็หนีเรื่องนี้ไม่พ้นทั้ง ๆ ที่คำสอนในศาสนาจะประณามผู้กระทำการทุจริตไว้อย่างแรง เช่น มีผลถึงตกนรก ก็ไม่สามารถป้องกันผู้กระทำการทุจริตได้อย่างมีประสิทธิภาพสักที ทำให้ต้องมาสำรวจอย่างจริงจังว่าตกลงทำไมปัญหาการทุจริต จึงเป็นเรื่องที่แก้ยากที่สุด

การที่ผู้จัดโครงการได้จัดให้อาตมภาพเป็นวิทยากรคนแรกของโครงการ ไม่ทราบว่าจะตัดสินถูกหรือไม่ เพราะอาตมภาพได้ชื่อว่า เป็นผู้ที่ผ่าความคิดเรื่อง ศาสตร์พระราชา **เศรษฐกิจพอเพียง** ไม่เหมือนกันชาวบ้านชาวช่องกับเขา จนมีเพื่อนกัลยาณมิตรเตือนแซวด้วยความหวังดีอยู่ตลอดว่า "ให้พิจารณาระวัง มาตรา ๑๑๒ บ้าง น่ะท่านอาจารย์" การที่ให้อาตมภาพเป็นผู้เปิดประเด็นที่ขัดแย้งกับวิทยากรส่วนใหญ่ที่จะได้ฟังตลอดโครงการฯ อาตมภาพไม่ค่อยมั่นใจว่าจะเป็นเรื่องดีหรือเปล่า ถ้าอย่างไรเสียก็ขอให้ท่านผู้เข้าโครงการเปิดใจรับฟัง และถือเสียว่าวันนี้ได้ฟังเทศน์จากพระ

ก็แล้วกัน เพราะโดยปกติเวลาพวกเราฟังเทศน์ ก็ฟังไปตามพิธีไปอย่างนั้น พอเทศน์เสร็จก็จะพูดว่า "สาธุ ท่านเทศน์ดีจัง" แต่พอย้อนถามว่า เทศน์เรื่องอะไร ก็ตอบไม่ได้ว่า เนื้อหาเทศน์คืออะไร ฉะนั้น ถ้าเรื่องไหนที่ท่านเห็นว่า ไม่เข้าท่าสักเท่าไร ก็ถือเสียว่า ได้ฟังพระเทศน์ ส่วนเรื่องใดที่ท่านเห็นว่าเข้าทีและได้ประโยชน์ ก็คิดเสียว่า ได้มาเข้าโครงการที่เป็นประโยชน์ก็แล้วกัน

เมื่อทาง ป.ป.ช. ได้วางฎีกาอาราธนาให้มาบรรยาย ทางเจ้าหน้าที่ประสานงานก็ได้นำหนังสือ *ยุทธศาสตร์ชาติ ว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต ระยะที่ ๓ (พ.ศ. ๒๕๖๐ – ๒๕๖๔)* ไปถวาย ซึ่งอาตมภาพก็ไม่ทราบความประสงค์ของการถวายหนังสือเล่มนั้นคืออะไร ถามลูกศิษย์ที่รับฝากไว้ ก็เพียงทราบว่า ป.ป.ช. นำมาถวาย เมื่อมีหนังสืออยู่ในมือก็เลยได้มีโอกาสเปิดดูบ้าง จึงได้ทราบว่า สำนักงาน ป.ป.ช. มีนโยบายอะไรบ้าง เพราะก่อนหน้านี้ต้องยอมรับว่า ป.ป.ช. ทำหน้าที่อะไรบ้าง อาตมภาพก็ไม่ค่อยรู้เรื่องเท่าไร นอกจากจะเห็นตามข่าวประจำวันว่า ป.ป.ช. จับคนโน้นคนนี้ เท่านั้น

ตามยุทธศาสตร์ชาติว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต ระยะที่ ๓ ได้ประกาศวิสัยทัศน์อย่างชัดเจนว่า ประเทศไทยสะอาด ไทยทั้งชาติต้านทุจริต (Zero Tolerance & Clean Thailand) โดยพัฒนาประเทศมุ่งสู่การเป็นประเทศที่มีมาตรฐานทางคุณธรรมจริยธรรม เป็นสังคมมิติใหม่ที่ประชาชนไม่เพิกเฉยต่อการทุจริตทุกรูปแบบ โดยได้รับความร่วมมือจากฝ่ายการเมือง หน่วยงานของรัฐตลอดจนประชาชน ในการพิทักษ์รักษาผลประโยชน์ของชาติและประชาชน เพื่อให้ประเทศไทยมีศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิในด้านความโปร่งใสทัดเทียมนานาอารยประเทศ

นับเป็นการประกาศวิสัยทัศน์ที่มีความชัดเจนในระดับนโยบาย แต่อาจเป็นเป้าหมายที่เข้าไปถึงได้ยากในภาคปฏิบัติจริง ๆ เพราะคำว่า zero tolerance ในภาษาอังกฤษก็คือ อัตราความทนต่อการกระทำทุจริต คือศูนย์ หรือ ทนไม่ได้เอาเสียเลย ซึ่งเป็นสำนวนภาษาอังกฤษที่เพิ่งจะเริ่มมีการใช้กันในโลกตะวันตกราว พ.ศ. ๒๕๑๕ ในบริบทที่เป็นนโยบายของรัฐ ในการลงโทษผู้กระทำผิดกฎระเบียบ มุ่งขจัดความประพฤติที่ไม่พึงปรารถนา zero tolerance เป็นนโยบายป้องกันผู้ดำรงตำแหน่งใช้อำนาจตามอำเภอใจ กล่าวคือกำหนดให้มีการลงทัณฑ์ผู้กระทำผิดไม่ว่าหนักหรือปานกลางโดยไม่เห็นแก่สิ่งใด ๆ ให้มีการตัดสินอย่างเที่ยงธรรม ไม่ว่าผู้กระทำผิดจะเป็นใครก็ตาม ซึ่งในประเด็นนี้ อาตมภาพไม่ค่อยมีความมั่นใจเท่าไร เพราะสังคมไทยเป็นสังคมอุปถัมภ์ และการลงโทษทัณฑ์นั้นถูกแทรกแซงด้วยความเป็นเพื่อน จากผู้มีอำนาจที่เหนือกว่า และโดยเฉพาะอย่างยิ่งอำนาจคอรัปชั่น ซึ่งอยู่เหนือสิ่งอื่นใด ทั้งนี้ ก็เพราะสังคมไทยแม้เป็นสังคมพุทธ ซึ่งน่าจะเป็นสังคมแห่งปัญญาและเที่ยงธรรม แต่วัฒนธรรมทางศาสนาในไทยก็ถูกสอนให้ยอมรับคอรัปชั่นมาแต่กำเนิด ความเชื่อการไปขอพรโดยการเซ่นสรวง การบ่นบานศาลกล่าว เป็นต้น ล้วนเป็นพื้นฐานทางใจที่ส่งเสริมวัฒนธรรมการคอรัปชั่น โดยไม่รู้ตัว เพราะอยากได้อะไร ไม่ได้สอนให้ทำเหตุของการได้มาซึ่งสิ่งที่ตนปรารถนา แต่ไปขอจากผู้มีอำนาจเหนือกว่าตนโดยการไปเซ่นเข้าของแก่ผู้มีอำนาจนั้น ๆ ซึ่งเป็นลักษณะทางวัฒนธรรมที่ปลูกฝังอยู่กับคนไทยทุกคน

ตัวอย่างง่าย ๆ เวลาไปทำบุญทำกุศลในวัดหรือสถานที่อื่น ๆ เราก็นิมนต์พระสงฆ์มาประกอบพิธี ซึ่งน้อยคนนักจะรู้ว่าพิธีกรรมนั้นมีความหมายเชิงปฏิบัติสุจริตอย่างไร แต่ทุกคนก็รอช่วงท้ายของพิธี ที่พระให้พร เมื่อเราได้ยินเสียงพระสวดว่า อายุ วัณโณ สุขัง

พลัง เมื่อใด เราต่างก็สาธุบ้าง บางคนก็เอามือของตนเสยหัวตนเอง บ้าง บางคนก็ตบหัวตนเองเบา ๆ บ้าง เสมือนว่า พรได้ลอยออก มาจากปากพระแล้ว เราต้องคว้ารับใส่เกล้าใส่กระหม่อม ทั้ง ๆ ที่ บทสวดมนต์ให้พรของพระสงฆ์ หามีความหมายอะไรทำนองนั้นไม่ แต่กลายเป็นประเพณีวัฒนธรรมของไทยไปแล้ว และไม่เคยตั้ง คำถามใด ๆ กับการทำเช่นนั้นของตนเอง นี้คือเมล็ดพันธ์เล็ก ๆ ที่มีประสิทธิภาพในการขยายการยอมรับทุจริตในสังคมไทย โดย ไม่รู้ตัว ความจริงในการให้พรของพระ เป็นการสอนพุทธศาสนิกชน ว่า ถ้าตนประสงค์คุณธรรมทั้ง ๔ ข้อ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ในชีวิตของตน จงทำเหตุให้ได้สิ่งนั้น ๆ มาด้วยความเพียรของตนเอง เทิด ไม่ใช่ว่า *"โอมเพี้ยง ความปรารถนาของเจ้าจงสำเร็จเถิด"*

แต่ในสังคมไทยเรานิยมไปบ่นบาน ไปไหว้พระตามที่ต่าง ๆ โดยมีสิ่งต่าง ๆ เป็นเครื่องบูชา แม้พิจารณาแล้วก็ไม่น่าเป็นไปได้ แต่เราก็ทำโดยความยินดียิ่ง หวังที่จะได้ประโยชน์จากการไปบูชา หรือเซ่นสิ่งต่าง ๆ เช่นการที่พุทธศาสนิกชนไปกราบไหว้หลวงพ่อ โสธรด้วยไข่ต้ม และเชื่อว่าสิ่งที่ตนปรารถนาก็จะสำเร็จตามที่ตน ต้องการ นี่คือพฤติกรรมในประเทศไทยที่ยอมรับ และเป็นพื้นฐาน เล็ก ๆ ที่ทำให้คนไทยส่วนใหญ่ อยู่กับการทุจริตคอรัปชั่นได้ ตราบ ใดที่ตนได้ประโยชน์ไม่มากก็น้อยจากกิจกรรมเชิงทุจริตที่ตนได้ กระทำลงไป

เพราะฉะนั้น zero tolerance ที่เป็นวิสัยทัศน์ของ ป.ป.ช. จะ ทำให้เป็นจริงได้อย่างไร เป็นเรื่องที่ไม่ง่ายนัก เพราะความคิดแบบ นี้เราไม่ได้พัฒนามาแต่เยาว์วัย ไม่ได้มีการสอนกันในครอบครัว โรงเรียน มหาวิทยาลัย เป็นต้น มาพูดกันในชั้นที่มารับราชการ ซึ่ง เป็นการยากต่อเปลี่ยนวิถีคิดที่ตนทำมาตั้งแต่เด็ก และทุกคนใน

สังคมก็ทำอย่างเดียวกัน ฉะนั้น zero tolerance เท่ากับเรากำลังทวนกระแสของสังคมส่วนใหญ่ ที่ทำจนคุ้นชิน เป็นอาจิณณปฏิบัติไปแล้ว ดังนั้น การจะทำการนี้สำเร็จได้ ต้องไปล้างความเชื่อเดิม ๆ การกระทำเก่า ๆ ที่เป็นการยอมรับกันในสังคม เพราะสังคมไทยในปัจจุบัน ไม่มีภาวะแห่ง zero tolerance เพราะส่วนใหญ่ยอมรับว่า ถ้าจะให้เครื่องเดิน ต้องหยอดน้ำมันบ้าง เป็นเรื่องปกติวิสัยของสังคมไทยไปแล้ว (corruption tolerance) เป็นผลลัพธ์ของระบบอุปถัมภ์ก็ว่าได้ และวัฒนธรรมนี้ แม้ในวงการสงฆ์ก็ไม่เว้น ไม่มีความละอายต่อกันอย่างสิ้นเชิง จนมีญาติโยมมีสำนวนพูดเล่น ๆ กันว่า "พระท่านไม่กลัวอาบัติ เพราะท่านชอบธนาบัตร" เป็นต้น

สำหรับยุทธศาสตร์ทั้ง ๖ ยุทธศาสตร์ว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต ระยะที่ ๓ นั้นมีความละเอียดในระดับนโยบายเป็นภาพรวมของประเทศ พยายามครอบคลุมไปทั้งเชิงทฤษฎีและภาคปฏิบัติ แต่สิ่งที่น่าสนใจสำหรับอาตมภาพ มองไปที่ความเป็นไปได้ในระดับชีวิตประจำวันของการปฏิบัติหน้าที่ในสังคม ซึ่งบางครั้งดูห่างไปจากนโยบายในเชิงเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน อาตมภาพคงไม่ทำหน้าที่ "พระพิจารณ์" (เขามีแต่ประชาพิจารณ์!) ยุทธศาสตร์ชาติของ ป.ป.ช. แต่อยากตั้งปุจฉาให้คิดต่อสักนิดในเรื่องหัวใจของยุทธศาสตร์ ป.ป.ช. สักสองประเด็น คือ พอลงลึกไปในเชิงปฏิบัติการ ปรากฏมีคำว่า **คุณธรรมจริยธรรม** เริ่มพูดมากขึ้น และพูดถึงการดำเนินการตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ ๙ **หลักเศรษฐกิจพอเพียง** มากขึ้น ซึ่งทั้งสองประเด็นนี้ พอเอาเข้าจริงเป็นเรื่องที่ให้เห็นเป็นรูปธรรมที่ชัด ๆ ได้ยากในภาคปฏิบัติของชีวิตประจำวัน

ฉะนั้น สำหรับอาตมภาพขอทำการแบ่งปันความคิดความอ่านในสองประเด็นนี้ภายใต้หัวข้อที่ได้กำหนดไว้ คือ **ศาสตร์พระราชาเศรษฐกิจพอเพียง** แต่ก่อนเข้าเรื่องอาตมภาพขอทำความเข้าใจกับประเด็นทุจริตหรือคอรัปชั่น ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของโครงการฯ และหน่วยงานของท่านเสียก่อน

ทุจริตคืออะไร? (What is corruption?)

การกระทำทุจริตหรือคอรัปชั่น เป็นส่วนหนึ่งของสังคมมนุษย์แต่โบราณกาล แต่เมื่อประมาณสัก ๓๐ ปีนี้เอง การทุจริต หรือ corruption เป็นเรื่องใหญ่ และเริ่มมีการรณรงค์และพูดถึงการทุจริตมากขึ้นในสังคมโลก และรณรงค์ให้ผู้นำทางการเมืองหรือธุรกิจแสดงมาตรฐานที่สูงในเรื่อง ความซื่อสัตย์ (honesty) จริยธรรม (ethics) และการรับผิดชอบต่อสังคม (social responsibility) จากการรณรงค์นี้นำไปสู่การป้องกันและปราบปรามการทุจริตในวงกว้างทั่วโลก ซึ่งเป็นเวลาเดียวกันกับที่องค์กรระหว่างประเทศอย่างธนาคารโลก ได้เริ่มใช้คำว่า "ธรรมาภิบาล" หรือ Good Governance คู่กับคำว่า การขจัดการทุจริต (anti-corruption) และการขัดกันแห่งผลประโยชน์ (conflict of interest)

"การทุจริต" เป็นภัยร้ายแรงสำคัญที่ทำลายความมั่นคงของชาติ รัฐบาลจึงมีนโยบายว่าจะสร้างมาตรฐานด้านคุณธรรม จริยธรรม และธรรมาภิบาล ให้แก่ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐ พร้อมทั้งพัฒนาความโปร่งใสในการปฏิบัติงานของหน่วยงานภาครัฐ เพื่อให้เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจของประชาชนด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม

ของภาคประชาชน รวมถึงการป้องกันและปราบปรามการทุจริตและประพฤติมิชอบ ตลอดจนสนับสนุนการสร้างค่านิยมของสังคมให้ยึดมั่นในความซื่อสัตย์สุจริตและถูกต้องชอบธรรม

คำว่า ***"ทุจริต"*** ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ จะเห็นได้ว่า มีการเน้นเป็นกรณีพิเศษ เพราะมีคำว่า ***"ทุจริต"*** ปรากฏอยู่ทั้งหมด ๕๑ คำ ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ ที่มีความยาวทั้งหมด ๙๙ หน้า แต่รัฐธรรมนูญก็ไม่ได้ให้คำนิยามของ ***"การทุจริต"*** ให้ชัดเจน แต่มีการใช้คำว่า ***"ทุจริต"*** อยู่ใน ๓ ลักษณะ คือ

๑. เป็นชื่อหน่วยงานรับผิดชอบ "การป้องกันและการปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ" ๒๗ แห่ง

๒. ในความหมายทั่ว ๆ ไป เช่น "การป้องกันการทุจริตและประพฤติมิชอบ" หรือ "กระทำการทุจริต" ๒๑ แห่ง

๓. "ทุจริตต่อหน้าที่" ในความหมายว่า "กระทำความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการ หรือความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ในการยุติธรรม" ๓ แห่ง

๑. เป็นชื่อหน่วยงานรับผิดชอบ ๒๗ แห่ง

๒. ในความหมายทั่ว ๆ ไป ๒๑ แห่ง

๓. "ทุจริตต่อหน้าที่" ๓ แห่ง

แต่คำว่า "ทุจริต" ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๑ (๑) หมายถึง "เพื่อแสวงหาประโยชน์ที่มิควรได้โดยชอบด้วยกฎหมายสำหรับตนเองหรือผู้อื่น"

ดูเสมือนว่า คนไทยรู้จักความหมายของคำว่า "ทุจริต" เป็นอย่างดี แต่ก็มีการใช้คำภาษาอังกฤษว่า คอรัปชั่น (corruption) ทับศัพท์บ้าง ในขณะเดียวกันยังมีอีกคำหนึ่งที่ใช้กันในหมู่ประชาชน คือ "การฉ้อราษฎร์บังหลวง" แต่คำหลังนี้ดูเหมือนจะไม่นิยมใช้กันมากเท่าไร เพราะในรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน ไม่ปรากฏคำว่า การฉ้อราษฎร์บังหลวง แต่อย่างใด แต่สำหรับภาษาไทย ดูจะมีความหมายที่ทุกคนเข้าใจได้มากที่สุด บ่งบอกถึงกิจกรรมที่มีการฉ้อโฉลราษฎรและปิดบังหลวง

บางครั้งเราใช้คำว่า "ทุจริต" ในวงที่แคบกว่าที่คิดไว้ อย่างเช่นในภาษาอังกฤษคำนิยามที่นิยมมากที่สุดของ corruption ที่นิยามโดย องค์การสหประชาชาติ ก็คือ 'Corruption is the abuse of power by a public official for private gain' ที่แปลว่า "คอรัปชั่น คือ การใช้อำนาจในทางมิชอบโดยเจ้าหน้าที่รัฐเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว" ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับคำจำกัดความของธนาคารโลกที่ว่า "corruption is an abuse of entrusted power by politicians or civil servants for personal gain" แปลว่า "คอรัปชั่น คือ การใช้อำนาจโดยมิชอบโดยนักการเมืองหรือเจ้าหน้าที่รัฐเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว" ฉะนั้น จากคำนิยามนี้ จะเห็นได้ว่า การที่นักเล่นการพนันไปติดสินบนให้กับนักมวยให้ล้มมวย อาจไม่ถือว่าเป็นการทุจริต เพราะไม่ได้เป็นส่วนงานรับผิดชอบของข้าราชการหรือรัฐบาล แต่ในความเป็นจริง การทุจริตในระบบของกฎหมายก็น่าจะรวมไว้ทั้งการทุจริตในรัฐ (public corruption) และการทุจริตในชีวิตประจำวัน (private corruption)

จากความเป็นจริงในชีวิตประจำวันในสังคม จะเห็นได้ว่าปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาที่สามารถเกิดขึ้นได้ในทุกองค์กร และนำมาซึ่งความเสียหายทั้งในด้านทรัพย์สินและชื่อเสียงขององค์กร เนื่องจากการทุจริตโดยส่วนใหญ่มักมีสาเหตุมาจากการปฏิบัติงานประจำการควบคุมและการกำกับดูแลให้การปฏิบัติงานเป็นไปอย่างถูกต้องตามกฎระเบียบ หรือแนวทางปฏิบัติ จึงเป็นวิธีการหนึ่งที่สำคัญในการช่วยลดโอกาสการทุจริตได้

จากคำจำกัดความในภาษาอังกฤษ จะเห็นได้ว่า เรื่องการทุจริตเป็นเรื่องของเจ้าหน้าที่รัฐและนักการเมืองเท่านั้น มิได้ครอบคลุมไปถึงภาคเอกชน แต่ในความเป็นจริง คำว่า corruption ซึ่งมีรากศัพท์ในภาษาละตินว่า corruptus แปลว่า to destroy, contaminate หรือ ทำลาย หรือ สกปรก ไม่บริสุทธิ์ ซึ่งในภาษาไทยได้แปลว่า "ทุจริต" หรือ "ทุจริตคอรัปชั่น" ในภาษาอังกฤษคำนี้เริ่มมีการใช้ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ แต่มาใช้เป็น corruption ในความหมายอย่างปัจจุบันเริ่มใช้ราวคริสตศตววรษที่ ๑๕

TRANSPARENCY INTERNATIONAL

ส่วนองค์กรเพื่อความโปร่งใสนานาชาติ (Transparency International) ได้กำหนดนิยามและรูปแบบของการทุจริตเป็น ๗ ประเภท ได้แก่

๑. การทุจริตขนาดใหญ่ (Grand Corruption) เป็นการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐระดับสูง เพื่อบิดเบือนนโยบายหรือการใช้อำนาจ

รัฐในทางมิชอบ เพื่อให้ผู้นำหรือผู้บริหารประเทศได้รับผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรของชาติ

๒. การทุจริตขนาดเล็ก (Petty Corruption) เป็นการกระทำของเจ้าหน้าที่ของรัฐระดับกลางและระดับล่างต่อประชาชนทั่วไปโดยการใช้อำนาจหน้าที่ได้รับมอบหมายในทางมิชอบ

๓. การติดสินบน (Bribery) เป็นการเสนอ การให้ หรือสัญญาว่าจะให้ผลประโยชน์ ทั้งในรูปของเงิน สิ่งของและสิ่งตอบแทนต่างๆ เพื่อเป็นแรงจูงใจให้เกิดการกระทำผิดต่อกฎหมายหรือศีลธรรมอันดี

๔. การยักยอก (Embezzlement) คือ การที่พนักงานหรือเจ้าหน้าที่องค์กรของรัฐนำเงินหรือสิ่งของที่ได้รับมอบหมายให้ใช้ในหน้าที่ราชการ มาใช้เพื่อประโยชน์ส่วนตนหรือเพื่อกิจกรรมอื่นที่ไม่เกี่ยวข้อง

๕. การอุปถัมภ์ (Patronage) เป็นรูปแบบหนึ่งของการเล่นพรรคเล่นพวก ด้วยการคัดเลือกบุคคลจากสายสัมพันธ์ทางการเมืองหรือเครือข่าย (Connection) เพื่อเข้ามาทำงานหรือเพื่อได้รับผลประโยชน์ โดยไม่คำนึงถึงคุณสมบัติและความเหมาะสม

๖. การเลือกที่รักมักที่ชัง (Nepotism) เป็นรูปแบบหนึ่งของการเล่นพรรคเล่นพวก โดยเจ้าหน้าที่ของรัฐใช้อำนาจที่มีในการให้ผลประโยชน์หรือในหน้าที่การงานแก่เพื่อน ครอบครัว หรือบุคคลใกล้ชิด โดยไม่คำนึงถึงคุณสมบัติและความเหมาะสม

๗. ผลประโยชน์ทับซ้อน (Conflict of Interest) คือ การขัดกันระหว่างประโยชน์ส่วนตนกับประโยชน์ส่วนรวม อันเกิดจากที่บุคคลต้องมีหน้าที่หรือสถานะมากกว่า ๑ สถานะ

อนึ่ง องค์กรเพื่อความโปร่งใสนานาชาติ (Transparency International) ในรายงานล่าสุด คือ ปี พ.ศ. ๒๕๖๐ ของเขาได้จัดสถิติโลกการทุจริต และได้จัดประเทศไทยในลำดับที่ ๑๐๑ ร่วมกับประเทศ Gabon, Niger, Peru, Philippines, Timor-Leste, Trinidad and Tobago ส่วนอันดับที่แย่ที่สุดคือ อันดับที่ ๑๗๖ คือ ประเทศ Somalia นอกจากรายงานขององค์กรนี้ ได้รายงานให้เห็นว่า ในแต่ละปีประเทศไทย ไม่ได้มีการพัฒนาในการป้องกันและปราบปรามการทุจริตเลย

ทุจริต ตามหลักนิรุกติศาสตร์ภาษาบาลี

ถ้าลองกลับไปดูความหมายเดิมของ "ทุจริต" ทางพระพุทธศาสนา ปรากฏว่า ความหมายของทุจริตนั้นครอบคลุมกว้างกว่าที่นำไปใช้ในบริบทของ corruption นาวาเอก ทองย้อย แสนสินชัย ผู้เชี่ยวชาญภาษาบาลีได้อธิบายไว้ว่า

ทุจริต ภาษาบาลีเป็น "ทุจฺจริต" รากศัพท์มาจาก ทุ + จรฺ (ธาตุ = ประพฤติ, ดำเนินไป) "ทุ" เป็นคำอุปสรรค มีความหมายว่า ชั่ว, ผิด, ยาก, ลำบาก, ทราม, การใช้ไปในทางที่ผิด, ความยุ่งยาก, ความเลว (bad, wrong, perverseness, difficulty, badness)

"จริต" เป็นคำนาม มีความหมายว่า การกระทำ, ความประพฤติ (action, behaviour)

ทุ + จริต = ทุจฺจริต > ทุจริต แปลว่า การทำชั่ว, ความประพฤติชั่ว (bad action, wrong conduct) (ตรงกันข้ามกับ สุ + จริต = สุจริต แปลว่า การทำดี, ความประพฤติดี good action, right conduct)

ในภาษาไทย พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ บอกความหมายของ "ทุจริต" ไว้ว่า -

(๑) (คำนาม) ความประพฤติชั่ว, ถ้าเป็นความประพฤติชั่วทางกาย เรียกว่า กายทุจริต, ถ้าเป็นความประพฤติชั่วทางวาจา เรียกว่า วจีทุจริต, ถ้าเป็นความประพฤติชั่วทางใจ เรียกว่า มโนทุจริต.

(๒) (คำกริยา) โกง เช่น ทุจริตในการสอบ, คดโกง, ฉ้อโกง, เช่น ทุจริตต่อหน้าที่.

(๓) (คำวิเศษณ์) ไม่ซื่อตรง เช่น คนทุจริต.

ในภาษาไทย "ทุจริต" มักใช้ในความหมายว่า โกง, กินสินบน, ประพฤติมิชอบต่อหน้าที่เพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว หรือที่เรียกเป็นคำอังกฤษว่า corruption

พจนานุกรมอังกฤษ-บาลี แปลคำว่า corruption เป็นบาลีไว้ดังนี้: (๑) dūsana ทูสน, padussana ปทุสฺสน, sampadussana สมฺปทุสฺสน มีความหมายว่า การทำให้เสียหาย, การทำร้าย (๒) kalusīkaraṇa กลุสีกรณ มีความหมายว่า การทำให้ขุ่นมัว, ทำไม่สะอาด (๓) kilissana กิลิสฺสน มีความหมายว่า ความเศร้าหมอง, ความสกปรก (๔) pūtibhāva ปูติภาว มีความหมายว่าภาวะที่บูดเน่า, ความเน่าเสีย (๕) padosa ปโทส มีความหมายว่า ความบกพร่อง, ความผิด, ข้อตำหนิ, ความเลวทราม, ความชั่ว (๖) vipallāsa วิปลฺลาส มีความหมายว่า ความวิปริต, ความผิดเพี้ยน, ความเสียหาย

โปรดสังเกตว่า พจนานุกรมอังกฤษ-บาลี ไม่ได้แปล corruption ว่า ทุจฺจริต เหมือนอย่างในภาษาไทย

ทุจริต ตามหลักพระพุทธศาสนา

ทุจริต ในพระพุทธศาสนา แปลว่า การประพฤติชั่ว หมายถึง ทำความชั่ว, การทำความผิด, การทำสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม ยังได้อธิบายไว้อีกด้วยว่า ทุจริต เป็นสิ่งควรเว้น ไม่ควรประพฤติ เพราะผู้ประพฤติทุจริต ย่อมได้รับโทษต่าง ๆ คือ ๑. ตนเองก็ตำหนิตนเอง ๒. ถูกตำหนิจากผู้รู้ ๓. ชื่อเสียงเสียหายขจรไป ๔. ก่อนตายก็หลงเพ้อตาย ๕. ตายแล้วไปทุคติ

ในทางธรรม ท่านจำแนก ทุจริต ทั้ง 3 ทางไว้ดังนี้

กายทุจริต ประพฤติชั่วด้วยกาย วจีทุจริต ประพฤติชั่วด้วยวาจา และมโนทุจริต ประพฤติชั่วด้วยใจ โดยสาธยายรายละเอียดในทุจริตทั้ง ๓ ไว้ว่า กายทุจริต แปลว่า การประพฤติชั่วทางกาย หรือ การประพฤติชั่วด้วยกาย เป็นการทำความชั่วทำความผิดทางกาย คือด้วยการกระทำของกาย จัดเป็นบาปมิใช่บุญ ก่อทุกข์โทษให้ทั้งในปัจจุบันและภพชาติต่อไป กายทุจริต มี ๓ อย่าง คือ ๑. ฆ่าสัตว์ คือการทำให้สัตว์สิ้นชีวิต รวมถึงการทรมาน จองจำ กักขังสัตว์ให้เดือดร้อน ๒. ลักทรัพย์ คือการขโมยหยิบฉวย รวมถึงการเบียดบังฉ้อโกงทรัพย์ของผู้อื่นมาเป็นของตนเป็นต้น ๓. ประพฤติผิดในกาม คือการล่วงละเมิดสิทธิมนุษยชน ไม่ว่าทาง ตา หู จมูก ลิ้น และกายเป็นต้น

วจีทุจริต แปลว่า การประพฤติชั่วทางวาจา หรือ การประพฤติชั่วด้วยวาจา เป็นการทำความชั่วความผิดทางวาจา คือด้วยปากด้วยการพูด จัดเป็นบาปมิใช่บุญ ก่อทุกข์โทษให้ทั้งในปัจจุบันและภพชาติต่อไป วจีทุจริต มี ๔ อย่าง คือ ๑. พูดเท็จ คือพูดไม่จริง พูดตรงกันข้ามกับความจริง เพื่อให้เข้าใจผิด ๒. พูดคำหยาบ คือ

พูดคำระคายหู คำหยาบโลน ไม่น่าฟัง ไม่เป็นคำผู้ดี ๓. พูดส่อเสียด คือพูดยุยงให้คนอื่นแตกกัน ทะเลาะกัน พูดให้เขาเจ็บใจ และ ๔. พูดเพ้อเจ้อ คือพูดพล่าม พูดเหลวไหล ไม่มีสาระ วกวนไม่รู้จบ ทำให้เสียเวลาและประโยชน์

มโนทุจริต แปลว่า การประพฤติชั่วทางใจ หรือ การประพฤติชั่วด้วยใจ เป็นการทำความชั่วทำความผิดทางใจ คือด้วยการคิด จัดเป็นบาปมิใช่บุญ ก่อทุกข์โทษให้ทั้งในปัจจุบันและภพชาติต่อไป มโนทุจริต มี ๓ อย่างคือ ๑. คิดโลภจัด เห็นแก่ตัว ดิ้นรนเพื่อครอบครองสิ่งของ ของผู้อื่น ๒. พยาบาทปองร้าย จองเวรผูกเวร หมายจะผลาญชีวิต และทำลายสมบัติของผู้อื่น และ ๓. มีทัศนคติผิดคลองธรรม เห็นไม่ตรงตามจริง

ธมฺมํ จเร สุจริตํ น ตํ ทุจฺจริตํ จเร
แปลความว่า อย่าเอาธรรมะ
มาประพฤติผิด ๆ จะเป็นทุจริตโดยไม่รู้ตัว

โดยสรุปพระพุทธเจ้าทรงเตือนพุทธศาสนิกชนไวด้วยพุทธภาษิตว่า **ธมฺมํ จเร สุจริตํ น ตํ ทุจฺจริตํ จเร** ซึ่งแปลความว่า อย่าเอาธรรมะมาประพฤติผิด ๆ จะเป็นทุจริตโดยไม่รู้ตัว

เมื่อพิจารณาตามหลักภาษาบาลีและพระพุทธศาสนาแล้ว จะเห็นได้ว่า ทุจริต ที่คนไทยแปลสำหรับคำว่า corruption นั้น ไม่ใช่ ทุจริต ตามหลักพุทธศาสนาแต่อย่างใด เพราะฉะนั้น เวลาใช้คำว่า "ทุจริต" ควรมีฟุตโน้ต เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้อง ไม่อย่างนั้น อาจจะเข้าใจผิดได้ว่า พระพุทธศาสนามีคำสอนโดยตรงเกี่ยวกับ

คอรัปชั่น ตามความหมายของตะวันตก แต่แก้ปัญหาสังคมแก้ปัญหาคอรัปชั่นไม่ได้ อย่างไรก็ตาม ถ้าทุกคนสามารถเว้นทุจริตได้ตามหลักพระพุทธศาสนา แน่นอนว่า จะพ้นจากการทำทุจริตตามที่ใช้อยู่กับโลกิยวิสัยได้อย่างแน่นอนด้วย แต่ก็คงเป็นไปไม่ได้ที่จะออกมาเป็นนโยบายให้ประชาชนประพฤติปฏิบัติกันอย่างถ้วนหน้า เพราะคำสอนทางศาสนา ก็ยังเป็นศาสนาวันยังค่ำ (เพราะส่วนใหญ่ถือว่าเป็นความเชื่อ ไม่ใช่เป็นความจริง และข้อปฏิบัติ)

รากเหง้าของการทุจริต คือ การขาดคุณธรรมจริยธรรม

อีกประเด็นหนึ่งที่อยากจะพูดถึงก็คือ ประเด็นของคุณธรรมจริยธรรม หรือ คุณธรรมและจริยธรรม เพราะตามเอกสาร **ยุทธศาสตร์ชาติ ว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต ระยะที่ ๓** เล็งเห็นว่า สาเหตุหลักอันหนึ่งของการทุจริต ก็คือการขาดคุณธรรมจริยธรรม แต่ยุทธศาสตร์ชาติก็ไม่ได้ลงลึกไปอีกว่า คุณธรรมจริยธรรม หมายถึงอะไรกันแน่

ประเด็นที่น่านำมาพิจารณาในเรื่องคุณธรรมจริยธรรมในบริบทของสังคมไทยก็คือ โดยมากมักจะโยงเรื่องคุณธรรมจริยธรรมกับศาสนา เมื่อโยงกับศาสนาก็มีสภาพเสมือนว่า ปัญหาเรื่องการทุจริตเกิดจากความล้มเหลวของศาสนาโดยตรง ซึ่งเป็นข้อสรุปที่ไม่น่าจะถูกต้องนัก

แต่ก็เป็นปัญหาของผู้นำไปปฏิบัติเช่นเดียวกันก็คือ คำว่า คุณธรรมจริยธรรม มีความหมายว่าอย่างไร เพราะถ้าว่าตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ มีคำว่า คุณธรรมอยู่ ๘ คำ และใช้ในลักษณะที่แตกต่างออกไป ๓ ลักษณะ คือ

(๑) ใช้ในความหมายของระบบ เช่น *"ระบบคุณธรรมและจริยธรรม"* หรือ *"ระบบคุณธรรม"* ๕ ครั้ง

(๒) ใช้ในความหมายของคำนาม เช่น *"คุณธรรม จริยธรรมและธรรมาภิบาล"* หรือ *"ยึดมั่นในคุณธรรมและจริยธรรม"* ๓ ครั้ง

(๓) ใช้ในความหมายของคำวิเศษณ์ เช่น *"ซื่อสัตว์สุจริต และมีคุณธรรมจริยธรรม"* ๑ ครั้ง

จะเห็นได้ชัดเจนว่า พวกเรามีความสับสนกับคำว่า "คุณธรรมและจริยธรรม" ไม่น้อย แถมมีอีกคำว่า "ศีลธรรม" เข้ามาอีก ก็ยิ่งสร้างความสับสนมากขึ้นว่า มีความหมายเหมือนหรือต่างกันอย่างไร คำว่า จริยธรรม หรือ คุณธรรม เป็นคำบัญญัติใหม่ ๆ ที่เราบัญญัติขึ้นมา แต่ไม่ได้ให้คำนิยาม หรือ working definition ที่ชัดเจนสักเท่าไร แต่ใช้กับเอกสารต่าง ๆ มากเหมือนกับว่าทุกคนรู้แจ้งถึงคำนั้น ๆ ว่า หมายถึงอะไร ในเรื่องนี้ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ในหนังสือ "ผู้พิพากษาตั้งตุลาให้สังคมสมในดุล" ว่า

"ความโน้มเอียงและความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย ที่เกี่ยวกับการใช้ถ้อยคำ ซึ่งสะท้อนให้เห็นทั้งความรู้ความเข้าใจและทัศนคติของคน เป็นเรื่องที่น่าศึกษา เช่น ถ้าคนชอบใช้คำที่ฟังหรูดูโก้ แต่ไม่มีความเข้าใจชัดเจน ก็คือความไม่ชัดคมทางปัญญา ซึ่งเป็นภาวะขาดความเข้มแข็งทางปัญญา อันเป็นความอ่อนแอที่สำคัญ การเกิดขึ้นของคำว่า "จริยธรรม" พร้อมทั้งการลางเลือนลงไปของคำว่า "ศีลธรรม" และการค่อย ๆ นำเอาคำว่า คุณธรรม เข้ามาจับคู่กับ จริยธรรม เป็นตัวอย่างหนึ่งที่เด่นชัดในเรื่องนี้ ในการดูความคืบเคลื่อนของเรือนี้ จุดสังเกต นอกจากดูที่หลักสูตรการศึกษาของ

กระทรวงศึกษาธิการแล้ว อีกแหล่งหนึ่งที่พึงสำรวจ คือ **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ**

ตัวอย่างง่าย ๆ แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ (๒๕๐๔-๐๙) มุ่งที่เศรษฐกิจ ไม่มีคำว่า "ศีลธรรม" เลย ต่อมา แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (๒๕๑๐-๑๔) มี "ศีลธรรม" ๓ ครั้ง "จริยธรรม" ยังไม่มี ต่อมา แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๓ (๒๕๑๕-๑๙) มี "ศีลธรรม" ๓ ครั้ง "จริยธรรม" ๒ ครั้ง และเกิด "จริยศึกษา" แผนฯ ฉบับที่ ๔ (๒๕๒๐-๒๔) เปลี่ยนแนว หันไปพัฒนาสังคมโดยแยกเป็นด้านศิลปวัฒนธรรม กับด้านศาสนา มีคำว่า ศาสนาบ่อย "ศีลธรรม" ๔ ครั้ง "จริยธรรม" ก็ดี "คุณธรรม" ก็ดี ไม่พบ แผนฯ ฉบับที่ ๕ (๒๕๒๕-๒๙) และ แผนฯ ฉบับที่ ๖ (๒๕๓๐-๓๔) ใช้ "จริยธรรม" มากขึ้น ๆ ขณะที่ใช้ "ศีลธรรม" น้อยลง ๆ และ "คุณธรรม" ก็เข้ามาเป็นตัวเสริมมากขึ้น ๆ พอถึง แผนฯ ฉบับที่ ๑๐ (๒๕๕๐-๕๔) "คุณธรรม" ได้มาเข้าคู่กับ "จริยธรรม" ลงตัวแล้ว มีคำคู่ว่า "คุณธรรม จริยธรรม" ถึง ๒๒ ครั้ง ในขณะที่ความพยายามจำกัดความความหมายที่จะแสดงความแตกต่างของคำเหล่านี้ก็ยังดำเนินต่อไป"

ส่วนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (๒๕๖๐-๖๔) มีคำว่า "คุณธรรมจริยธรรม" ๗ ครั้ง "คุณธรรมและจริยธรรม" ๒ ครั้ง "จริยธรรมและคุณธรรม" ๑ ครั้ง "คุณธรรม" ๔ ครั้ง "ศูนย์คุณธรรม" ๑ ครั้ง "ศีลธรรม" ๑ ครั้ง "จริยธรรม" ๒ ครั้ง "ประมวลจริยธรรม" ๒ ครั้ง "มาตรฐานทางจริยธรรม" ๑ ครั้ง แต่ความหมายที่แท้จริงของคำเหล่านั้นคืออะไร ไม่มีอะไรที่ชัดเจน เป็นคำที่เหมาเอาว่า เป็นคำที่รู้เรื่องโดยทั่วไป แต่เมื่อนำ

มาพิจารณาจริง ๆ เพื่อการปฏิบัติที่แท้จริง ก็จะเกิดความสับสนอย่างยิ่งว่า จะหมายถึงอะไร และจะทำอย่างไรจึงจะทำให้สังคมไทยไม่ขาดคุณธรรมจริยธรรม หรือ คุณธรรมและจริยธรรม เพื่อเป็นการแก้ปัญหาการทุจริตในภาพที่กว้างออกไป

ในภาคปฏิบัติของหน่วยราชการทั่วไป เท่าที่อาตมภาพไปเกี่ยวข้องอยู่ และผิดหวังกับวิธีการ จนอาตมภาพปฏิเสธที่จะเป็นผู้บรรยายในเรื่องคุณธรรม จริยธรรม โดยเฉพาะกับหน่วยราชการและองค์กรต่าง ๆ มาแล้วหลายครั้ง เพราะเท่าที่สังเกตเห็นก็คือพอใกล้จะหมดปีงบประมาณ ต้องการใช้งบในเรื่องการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งเป็นตัวชี้วัดตัวหนึ่งของการปฏิบัติงาน ที่ทางรัฐบาลได้กำหนดเอาไว้ ก็มักจะกำหนดวันสักวันหนึ่งไปเช่าโรงแรมที่ไหนสักแห่งหนึ่ง จัดเป็นการประชุมสัมมนา ๑ วันบ้าง ครึ่งวันบ้าง โดยตั้งชื่อหัวข้อการประชุมในทำนองว่า คุณธรรมจริยธรรมของข้าราชการ หรืออะไรทำนองนี้ แต่บังคับคำว่า "คุณธรรมจริยธรรม" ต้องมีปรากฏเอาไว้ให้เห็นในหัวข้อการจัดสัมมนา และไปนิมนต์พระไปบรรยายหรือเทศน์ ส่วนข้าราชการก็ถูกเกณฑ์ให้ไปฟัง มีอาหารกลางวัน ชากาแฟ เลี้ยงฟรี พระที่รับไปบรรยายก็มักจะเทศน์เรื่องทางพระพุทธศาสนาเป็นมาตรฐาน เพราะพระก็มีหน้าที่เทศน์หลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งก็เป็นเรื่องที่ท่านถนัด ก็เทศน์กันไป ผู้เข้าประชุมก็นั่งฟังบ้าง เข้าโหมดสมาธิบ้างนั่งคุยกับเพื่อนข้าง ๆ บ้าง นั่งแช็ตไลน์บ้าง ปัดเฟสบุ๊คอ่านบ้าง จนเวลาสัมมนาหมด การประเมินก็ถือว่า ได้ทำตัวชี้วัดเรื่องคุณธรรมจริยธรรมของข้าราชการ เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ถือว่าเจ้าหน้าที่ข้าราชการทั้งหลายที่เข้าไปฟังล้วนเป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรม ผ่านตัวชี้วัดเป็นที่เรียบร้อยสำหรับปีงบประมาณไปปีหนึ่ง

อาตมภาพเลยตั้งคำถามว่า ทำไมพวกเราชอบคิดว่า พระสงฆ์เป็นผู้เชี่ยวชาญเรื่องคุณธรรม จริยธรรม พอพูดถึงคุณธรรม จริยธรรมก็นึกถึงพระสงฆ์เป็นอันดับแรก แล้วพระสงฆ์เองละ ใครจะเป็นผู้ชี้วัดว่า ท่านเองมีคุณธรรม จริยธรรม ของความเป็นพระสงฆ์ไหม ทำไมเมื่อบวชเรียนทางพระพุทธศาสนา ได้รับสัมฤทธิบัตรแถมอีกใบหนึ่งด้วยว่า เป็นผู้เจนจบทางคุณธรรม จริยธรรมไปด้วยเล่า

ความจริงเรื่องศาสนากับเรื่องจริยธรรมเป็นเรื่องเดียวกันหรือเปล่า พวกเราไม่ค่อยจะแยกแยะเรื่องเหล่านี้สักเท่าไหร่ มักจะโยงคุณธรรม จริยธรรม กับศาสนาเป็นหลัก ถ้าเป็นเรื่องเดียวกันจริงทำไมไม่ส่งเจ้าหน้าที่ข้าราชการไปปฏิบัติธรรมตามวัดเสียเลยละแทนการมานั่งสัมมนาเรื่องคุณธรรม จริยธรรม โดยให้พระเป็นผู้เทศน์บรรยายต่างหาก หรือยิ่งไปกว่านั้น ถ้าเป็นเรื่องของพระ ก็แสดงให้เห็นว่า พระทำหน้าที่ของตนได้ไม่ดีเอาเสียเลย เพราะการทุจริตในสังคมก็ไม่เห็นมีทีท่าว่าจะลดแต่อย่างใด

อย่างคณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ที่อาตมภาพเป็นผู้ทรงคุณวุฒิอยู่ ก็โยงคุณธรรม ๔ ประการ ที่คณะกรรมการได้ตั้งขึ้นมาเป็นคุณธรรมแห่งชาติ โดยตรงกับศาสนา แม้ว่าอาตมภาพทักท้วงอย่างไร ก็ได้แต่พยักหน้ารับว่าใช่ แต่พอผลิตเป็นเอกสารออกมาก็เหมือนเดิม คือไปโยงกับศาสนาขยายความหมายของคุณธรรมทั้ง ๔ ประการ คือ พอเพียง มีวินัย สุจริต จิตอาสา จากมิติของทุกศาสนาที่รัฐบาลไทยให้การรับรอง คือ พุทธ อิสลาม คริสต์ พราหมณ์ ซิกข์ ก็เลยเอาเข้าจริงการปฏิบัติการจริง ๆ ไม่เกิดผล เพราะกลายเป็นว่า เรื่องของคุณธรรม จริยธรรมก็คือเรื่องที่โยงไปกับศาสนา เท่ากับว่า รัฐบังคับใช้ศาสนาในชื่อใหม่ว่าคุณธรรม จริยธรรม เพื่อผลประโยชน์ทางรัฐไป

จริงอยู่ศาสนานั้นมีความสำคัญในการดำรงชีวิตและการทำงาน แต่ในฐานะของรัฐบาล เราไม่ได้นำคำสอนทางศาสนาเป็นนโยบายแห่งชาติ เหมือนบางประเทศที่ใช้หลักศาสนาเป็นแกนกลางของการปกครองประเทศ เช่น การใช้กฎหมายชารียะเป็นแกนหลักของการปกครองประเทศ ในบางประเทศที่นับถือศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด เป็นรัฐอิสลาม และการปกครองนั้น เป็นไปตามหลักศาสนาอิสลามทั้งหมด เป็นอย่างอื่นไม่ได้ แต่สำหรับพระพุทธศาสนามีลักษณะที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง พระพุทธศาสนาอาจมีคำแนะนำในสิ่งต่าง ๆ แต่ไม่มีการบังคับใช้ แต่ให้เกิดความเข้าใจด้วยการศึกษาและปฏิบัติของตนเอง จนไม่มีสภาพของศาสนา คือความเชื่อเหลืออยู่ จะพัฒนาออกไปเป็นความรู้ หรือ ความเชื่อที่ตั้งอยู่บนความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง

ประเทศที่ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยส่วนใหญ่ในโลกพยายามแยกศาสนากับการเมืองออกจากกันอย่างชัดเจน โดยหลักการก็คือรัฐบาลจะต้องเป็นกลาง และพยายามปกครองด้วยหลักการของ Secularism คือมองศาสนาเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรทางสังคม เช่นเดียวกับ การเมือง ครอบครัว การศึกษา เศรษฐกิจ เป็นต้น ไม่ใช่ศาสนาเป็นทั้งหมดของสังคม แม้ว่าในบางเรื่องน่าจะใช้หลักศาสนาไปนำก็ตาม

ดังนั้น ทางโลกจึงได้กำหนดคำต่าง ๆ อย่างคุณธรรม จริยธรรม เป็นคำสากลออกมากำหนดให้ประชาชนปฏิบัติเป็นหลักกลาง ๆ โดยไม่ใช่เป็นการสอนศาสนา แต่อาจได้รับแรงบันดาลใจ หรือข้อคิดทางศาสนาที่มีลักษณะสากลได้ เพราะฉะนั้น คุณธรรม จริยธรรม หาใช่เป็นเรื่องทางศาสนาโดยตรงไม่ แต่เป็นสิ่งที่สามารถอธิบายได้โดยหลักการทางศาสนาหรืออิงศาสนาได้ถ้าต้องการ

ฉะนั้น พระสงฆ์ ในฐานะเป็นผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนา หาได้จำเป็นต้องเป็นผู้เชี่ยวชาญทางคุณธรรม จริยธรรมไม่ เพราะคุณธรรม จริยธรรม นั้นเป็นโลกิยวิสัยที่กำหนดให้ข้าราชการปฏิบัติตามหน่วยงานและความรับผิดชอบที่ต่างออกไป ฉะนั้น ไม่แปลกที่จะมีเนื้อหาที่ว่าด้วย จริยธรรมของการแพทย์ จริยธรรมของข้าราชการ จริยธรรมของนักการเมือง จริยธรรมของนักธุรกิจ เป็นต้น ที่เรียกว่า จริยธรรมแห่งวิชาชีพ แต่ที่แปลกก็คือว่า เราไม่เคยได้ยินว่า มีจริยธรรมของนักบวช หรือพระสงฆ์ ทั้ง ๆ ที่ฝ่ายรัฐบาลเองก็ชอบมองว่า พระสงฆ์ก็คืออาชีพ ๆ หนึ่ง และถ้ามองเป็นอาชีพก็ควรจะมีจริยธรรมสำหรับสาขาอาชีพนั้น ๆ ด้วย แต่ก็ไม่เคยได้ยินว่า มีคุณธรรมจริยธรรมสำหรับพระสงฆ์ ท่านทั้งหลายคงคุ้นกับการกรอกแบบฟอร์ต่าง ๆ ทางราชการ และในแบบฟอร์มมักจะมีช่องให้กรอกว่า ทำอาชีพอะไร อาตมภาพมักจะปล่อยช่องนั้นว่าง เพราะความเป็นพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ไม่ใช่เป็นอาชีพไม่ได้ "บวชหากิน" แต่เจ้าหน้าที่ที่ตรวจสอบแบบฟอร์มก็จะเติมช่องว่างนั้นให้เองว่า "อาชีพพระภิกษุ" ตกลงราชการมองว่า การบวชพระเป็นอาชีพหรือเปล่าก็ไม่ทราบ แต่ในกรณีของศาสนาอื่นอาจไม่มีปัญหา เพราะเขาถือว่าการบวชเป็นอาชีพอย่างหนึ่ง แต่ไม่ใช่ในพระพุทธศาสนา

จริยธรรม คืออะไร

คำว่า "จริยธรรม" เป็นคำใหม่ในสังคมไทย เกิดขึ้นเมื่อสัก ๗๐ ปีที่แล้ว เป็นศัพท์บัญญูติ คือเป็นคำที่มีอยู่ในต่างประเทศ แล้วเราก็พยายามแปลเป็นคำไทย ให้ตรงกับคำที่มีอยู่ในภาษาต่างประเทศ ไม่ใช่เป็นคำของเราเอง คำว่าจริยธรรมนี้ เป็นคำแปลเป็นภาษาไทย สำหรับคำว่า Ethics ในภาษาอังกฤษ เมื่อคำเดิมเป็น

ภาษาอังกฤษ แม้ว่าเราจะบัญญัติคำของเราขึ้นมาเองก็ตาม แต่ก็ต้องไปดูและทำความเข้าใจว่า ในภาษาเดิมนั้น มีความหมายว่าอย่างไร เพราะฉะนั้น คำว่า จริยธรรม เราต้องเข้าใจตามความหมายของตะวันตก เพราะเป็นคำของตะวันตก

ทั้งนี้ จริยธรรมอย่างคร่าว ๆ มาจากคำว่า จริย กับ ธรรมะ จริย หมายถึง ความประพฤติ กิริยาที่ควรประพฤติ ธรรมะหมายถึง คุณความดี คำสั่งสอนในศาสนา หลักประพฤติปฏิบัติในศาสนา ความจริง ความยุติธรรม ความถูกต้อง กฎเกณฑ์ กฎหมาย สิ่งของทั้งหลาย เมื่อพิจารณาตามรูปคำจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ให้คำนิยามว่า "จริยธรรม" คือ ธรรมที่เป็น ข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม กฎศีลธรรม

ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ มีคำว่า "จริยธรรม" ปรากฏอยู่ทั้งหมด ๒๕ ครั้ง โดยมีการใช้คำนี้ใน ๕ ลักษณะ คือ ๑) จริยธรรม ๒) มาตรฐานทางจริยธรรม ๓) คุณธรรมและจริยธรรม ๔) ประมวลจริยธรรม และ ๕) จริยธรรมแห่งวิชาชีพ

ในรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันที่ใช้อยู่ ไม่ได้มีความชัดเจนว่า จริยธรรม นั้นหมายถึงอะไร เท่าที่ค้นดู ในรัฐธรรมนูญ ฉบับ ๒๕๖๐ นี้ ใช้ คำว่า "มาตรฐานทางจริยธรรม" ทั้งหมด ๑๕ ครั้ง แต่ก็ไม่มีคำอธิบายอะไรว่าหมายถึงอะไร ส่วนการใช้คู่กับคำว่าคุณธรรมก็ใช้ต่างกันอยู่สองรูปแบบ คือ คุณธรรมและจริยธรรม กับ คุณธรรมจริยธรรม ซึ่งก็ไม่มีความชัดเจนว่า การใช้ที่ต่างมีความหมายต่างไปด้วยหรือไม่ ส่วนการใช้คำว่า จริยธรรม กับ ประมวลจริยธรรม นั้นใช้ในความหมายเดียวกันหรือเปล่าก็ไม่มีความชัดเจน และมีคำว่า จริยธรรมแห่งวิชาชีพ ปรากฏ ๑ ครั้ง

เมื่อพิจารณาจากกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการพลเรือนเพิ่มเติม ปรากฏว่ามีคำที่เกี่ยวกับจริยธรรม เพิ่มต่างจากรัฐธรรมนูญอีก ๑ ลักษณะ คือ "พฤติกรรมทางจริยธรรม" แต่ก็ไม่มีคำอธิบายที่เป็นรูปธรรมเช่นกัน

ดูเสมือนว่า เรื่อง จริยธรรม ในสังคมไทยปัจจุบันเป็นเรื่องใหญ่ แต่ในขณะเดียวกันก็หาแก่นแท้หรือมาตรฐานของคำว่า "จริยธรรม" ได้ยากยิ่ง ได้แต่ทึกทักเอา ดูเหมือนจะเข้าใจ แต่เอาเข้าจริง หาอะไรที่เป็นชิ้นเป็นอันได้ยากยิ่ง

ครั้นจะโยง "จริยธรรม" กับ ศาสนา ถ้าว่าตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ จะเห็นได้ว่า เป็นคนละเรื่องกัน เพราะในเรื่องศาสนา รัฐธรรมนูญมีความชัดเจน ใน มาตรา ๖๗ ว่า "รัฐพึงอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น" รวมแล้วมีคำว่า พระพุทธศาสนาปรากฏอยู่ในมาตรานี้ ทั้งหมด ๔ ครั้ง ส่วนชื่อศาสนาอื่น ๆ ไม่มีปรากฏในรัฐธรรมนูญ แต่มีพูดถึง ศาสนา การนับถือศาสนา และพิธีกรรมทางศาสนา รวมแล้วอีก ๗ ครั้ง แต่ไม่มีอะไรที่โยงกับ "จริยธรรม" เลย

ความหมายของคำแต่ละคำที่ใช้ในรัฐธรรมนูญและกฎหมายอาจเข้าใจได้ดังนี้

(๑) จริยธรรม คำว่า "จริยธรรม" มาจากคำว่า "จริย" และ "ธรรม" "จริย" แปลว่า "ความประพฤติ" "ธรรม" มีความหมายหลายอย่าง ในที่นี้ขอแปลว่า "สภาพที่ทรงไว้โดยชอบ" เมื่อรวม ๒ คำ เป็น "จริยธรรม" จะหมายถึง "สภาพที่ทรงไว้ซึ่งความประพฤติโดยชอบ" ตรงกับ ภาษาอังกฤษว่า "ETHICS"

(๒) คำว่า "มาตรฐานทางจริยธรรม" เมื่อว่าตามพจนานุกรม ก็คือ "สิ่งที่ถือเอาเป็นหลักสำหรับเทียบกำหนดทางจริยธรรม" ตรงกับภาษาอังกฤษว่า "ETHICAL STANDARD"

(๓) คำว่า "ประมวลจริยธรรม" เมื่อว่าตามพจนานุกรม ก็คือ "ข้อกำหนดทางจริยธรรมที่รวบรวมขึ้นไว้" ตรงกับภาษาอังกฤษว่า "CODE OF EHTICS"

(๔) คำว่า "พฤติกรรมทางจริยธรรม" เมื่อว่าตามพจนานุกรม ก็คือ "การกระทำที่แสดงออกทางจริยธรรม" ตรงกับภาษาอังกฤษว่า "EHTICAL BEHAVIOUR"

(๕) คำว่า "คุณธรรมและจริยธรรม" หรือ "คุณธรรมจริยธรรม" ไม่ค่อยมีความชัดเจนเท่าไร แต่เมื่อว่าตามพจนานุกรม คือ คุณธรรม หมายถึง "หลักธรรมที่มีอยู่ในคนอยู่แล้ว" ส่วน "จริยธรรม" หมายถึง "หลักดำเนินชีวิต" หรือ "หลักการทำงาน" ตรงกับภาษาอังกฤษว่า "VIRTUE EHTICS"

(๖) คำว่า "จริยธรรมแห่งวิชาชีพ" เมื่อว่าตามพจนานุกรม ก็คือ "หลักการทำงานที่แตกต่างเฉพาะสาขาอาชีพนั้น ๆ" ตรงกับภาษาอังกฤษว่า "PROFESSIONAL EHTICS"

ทั้งนี้ แสดงให้เห็นว่า แม้ยุทธศาสตร์ชาติว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต ชี้เป้าไปว่า สาเหตุหลักของการทุจริตอย่างหนึ่ง ก็คือขาดคุณธรรมจริยธรรมในบรรดาข้าราชการหรือประชาชน แต่ก็ไม่มีความชัดเจนว่า ในภาคปฏิบัติจะทำอย่างไรจึงจะให้มีคุณธรรมจริยธรรมที่สมบูรณ์ขึ้น และคุณธรรมจริยธรรม ในแง่ของรูปธรรมควรจะเป็นการปฏิบัติเช่นไร

ศาสตร์พระราชา

ส่วนในประเด็นของการจะป้องกันการทุจริตตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตามโครงการที่ตั้งไว้นั้น น่าจะเป็นปัญหาใหญ่อีกเรื่องหนึ่งที่ต้องแก้ความรู้ความเข้าใจกันเสียยกใหญ่ แม้คำอย่าง "ศาสตร์พระราชา" หรือ "เศรษฐกิจพอเพียง" หรือ แม้คำว่า "การพัฒนาที่ยั่งยืน" ที่เข้าใจกันโดยทั่วไปนั้น มักจะเข้าใจในรูปแบบที่เป็นอุดมการณ์ และปฏิพจน์ (oxymoron) คือเป็นคำที่แย้งกันเองโดยคำ เลยเป็นการยากต่อการปฏิบัติจริง

ก่อนอื่นขอแสดงทัศนะของอาตมภาพต่อคำว่า "ศาสตร์พระราชา" เพื่อฝากให้ท่านทั้งหลายพิจารณา คำว่า ศาสตร์พระราชา เป็นคำใหม่ ที่เริ่มใช้ไม่กี่ปีมานี้ ทั้งยังไม่มีหน่วยงานหรือราชบัณฑิตให้การนิยามของคำนี้อย่างชัดเจน แต่การใช้คำได้ติดปากคนไทย

ไปแล้ว แต่โดยมากทั้งนักการเมือง นักวิชาการ หรือนักร่างนโยบายทั้งหลายนิยมใช้คำว่า "ศาสตร์พระราชา" โดยโยงกับคำว่า "เศรษฐกิจพอเพียง" บ้าง "การพัฒนาอย่างยั่งยืน" บ้าง เช่น รายการโทรทัศน์ของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ที่ออกอากาศทุกคืนวันศุกร์ ได้เปลี่ยนชื่อรายการจาก "รายการคืนความสุขให้คนในชาติ" เป็น "ศาสตร์พระราชาสู่การปฏิบัติอย่างยั่งยืน" ตั้งแต่รายการที่ออกอากาศเมื่อวันศุกร์ที่ ๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๙ โดยเนื้อหารายการ จะพูดถึงการดำเนินงานของรัฐบาลที่เชื่อมโยงกับพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว การบริหารประเทศของรัฐบาลที่ทำภายใต้หลักการมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน และการที่รัฐบาลนำหลักการที่พระราชทานเอาไว้ ทั้งเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงและเรื่องอื่น ๆ นำมาให้พี่น้องประชาชนเห็นว่ารัฐบาลได้นำมาปฏิบัติตลอดช่วง ๒ ปีที่ผ่านมา และต่อมาได้ปรับชื่อรายการอีกนิดหนึ่ง โดยปรับคำว่า "การปฏิบัติ" เป็น "การพัฒนา" จนเป็นคำที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน คือ "ศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน"

แต่ที่สำคัญที่สุดคำว่า **ศาสตร์พระราชา** นั่นหมายถึงอะไรกันแน่ จะหาคำตอบที่แน่นอนไม่ค่อยได้ มีหลายท่านที่พยายามนิยามความหมายของ ศาสตร์พระราชา แต่ก็ยังไม่เป็นที่ยอมรับโดยสากล เช่น ท่านองคมนตรี ศาสตราจารย์เกียรตคุณ นายแพทย์ เกษม วัฒนชัย ได้พูดไว้ว่า *"ศาสตร์พระราชา คือ โครงการตามพระราชดำริสี่พันกว่าโครงการ มีหมด การจัดการดิน การจัดการน้ำ การเกษตรแปรรูป สิ่งล้อมล้อม การปลูกป่า ปลูกต้นไม้ ปลูกพืชผักสวนครัว มีหมดละครับ"*

แต่ ม.ร.ว.ดิศนัดดา ดิศกุล เลขาธิการมูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ให้นิยาม "ศาสตร์พระราชา" โดยกล่าวว่า

"ศาสตร์พระราชา คือ การลงไปศึกษาเรียนรู้จากชุมชน ให้ชุมชนบอกว่าปัญหาคืออะไร ความต้องการของชาวบ้านคืออะไร พระเจ้าอยู่หัวทรงทำให้เห็นมาตลอด หรือแม้แต่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงไปนั่งคุยกับชาวบ้าน ผ้าเอามาดูทีละชิ้นแล้วบอกว่าอันนี้ดี อันนี้ไม่ดี และควรจะทำยังไงต่อ คุณภาพของผ้าจึงดีขึ้นเรื่อย ๆ ถ้าไม่มีพระองค์ ป่านนี้ผ้าไหมคงสูญหายไปจากเมืองไทยแล้ว และนี่ก็คือ ศาสตร์พระราชินี ... นอกจากศาสตร์พระราชาแล้วยังมีศาสตร์พระราชินี ศาสตร์สมเด็จย่า ศาสตร์สมเด็จพระเทพฯ โดยมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็น "ผู้นำ" ของศาสตร์ทุกศาสตร์ นั่นเอง"

อีกท่านหนึ่งเป็นทัศนะของ ดร.วิษณุ เครืองาม รองนายกรัฐมนตรี ระบุว่า กิจที่พระองค์ทรงทำให้ดู คำที่พระองค์ทรงแนะให้ฟังสามารถนำมาจัดเป็นศาสตร์ให้เรียนรู้ต่อได้ทั้งสิ้น จึงเป็นที่มาของศาสตร์พระราชา เพราะเป็นองค์ความรู้ที่ได้จากพระราชาเพื่อดำรงชีวิต และพัฒนาประเทศ ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น ๓ ด้านหลัก คือ ศาสตร์แห่งการพัฒนา ศาสตร์แห่งความประพฤติ และศาสตร์แห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสันติ กล่าวโดยสรุป เพื่อให้เกิดความเข้าใจในทิศทางเดียวกัน สามารถพิจารณาได้จากทุกเรื่องราวนานัปการของพระมหากรุณาธิคุณที่พระองค์ได้พระราชทานไว้แก่ปวงชนชาวไทยตลอดรัชสมัย พูดแบบกระชับ เข้าใจให้ง่ายขึ้น ศาสตร์พระราชา ก็คือ *"สิ่งที่พ่อคิด กิจที่พ่อทำ คำที่พ่อสอน พรที่พ่อให้"*

โดยภาพรวม อาจสรุปได้ว่า ศาสตร์พระราชาของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ก็คือ องค์ความรู้ที่ว่าด้วยเรื่อง **การพัฒนาอย่างยั่งยืน** ครอบคลุมในทุกมิติ ด้าน

เศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม พระราชประสงค์ของพระองค์ คือ **การพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่และด้านจิตใจของประชาชนคนไทยเป็นสำคัญ**

แต่เมื่อพิจารณาตามหลักภาษาไทยจะเห็นได้ว่า คำว่า ศาสตร์พระราชา เป็นการสนธิคำที่ผิด เพราะว่า คำว่า ศาสตร์ ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้นิยามคำว่า ศาสตร์ ไว้ว่า ระบบวิชาความรู้, มักใช้ประกอบหลังคำอื่น เช่น วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ มนุษยศาสตร์ ส่วนพระราชา ไม่มีอยู่ในพจนานุกรม เพราะเป็นภาษาพูด ไม่ใช่เป็นคำเขียนเป็นทางการ ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ มีเพียงคำว่า "พระราชาคณะ" ไม่มีคำว่า "พระราชา" แต่มีคำว่า "ราช" หรือ "ราชา" ที่แปลว่า พระเจ้าแผ่นดิน เพราะฉะนั้น ถ้าจะยึดตามหลักภาษาไทย คำว่า "ศาสตร์พระราชา" เป็นคำที่ผิด ถ้าจะให้ถูกจะต้องเป็น "ราชศาสตร์" หมายถึง ระบบวิชาความรู้ของพระราชา แต่ทั้งนี้ การที่จะบัญญัติคำใหม่ ย่อมทำได้ แม้ว่าผิดหลักภาษาก็ตาม แต่จำต้องมีคำนิยาม หรือ working definition ให้ชัดเจน เพื่อป้องกันการตีความที่ผิดพลาด แต่สำหรับคำว่า ศาสตร์พระราชา ยังไม่เห็นมี working definition ที่กำหนดไว้ให้ชัดเจน สิ่งที่ทำกันอยู่ในปัจจุบันนี้ก็คือ แล้วแต่ว่าใครจะนิยามอย่างไรก็ได้

"เศรษฐกิจพอเพียง"

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นพระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ที่สามารถดึงความสนใจของนานาชาติได้ นับเป็นพระดำริไร้พรมแดน และได้ถูกกล่าวขานถึงและอ้างถึงในนานาอารยประเทศ

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นพระกุศโลบายชั้นบรมครูที่จะทำให้โครงการต่าง ๆ เป็นเรื่องจริงที่ปฏิบัติได้โดยทุกคน ถ้าเข้าใจพระราชดำริอย่างถูกต้อง ก็จะเป็นหลักการที่ทุกคนสามารถปฏิบัติให้เป็นผลสำเร็จของชีวิตได้ แต่ถ้าไม่เข้าใจพระราชดำรินั้นแล้วไซร้ ก็จะมีคำถามขึ้นในใจว่า สิ่งที่เรียกว่า เศรษฐกิจพอเพียง มีจริงด้วยหรือ เพราะว่า คำ ๆ นี้ ถ้าไม่เข้าใจ ก็จะกลายเป็นปฏิพจน์ คือคำที่ขัดแย้งในตัวของมันเอง เพราะโดยความเข้าใจของคนทั่วไป คำว่า **เศรษฐกิจ** ย่อมหมายถึงเงิน ๆ ทอง ๆ เป็นความโลภ อยากได้เป็นเรื่องของกิเลสตัณหา ซึ่งโดยธรรมชาติแล้ว จะไม่มีคำว่า พอ หรือ พอเพียง ถ้าพอเพียงกับกิเลสตัณหาเมื่อไร ก็จะไม่เป็นเศรษฐกิจทันที เพราะตามความเป็นจริงเศรษฐกิจหยุดอยู่กับที่ไม่ได้ ต้องมีแต่ขึ้นกับขึ้น ถึงเรียกว่าเศรษฐกิจที่ดี สำหรับปุถุชนทุกคนล้วนอยากร่ำอยากรวยมีเงินมีทองกันทั้งสิ้น แม้เมื่อพระสงฆ์ให้พร ก็ยังนิยมให้พรว่า "ขอให้ร่ำรวยเงินทอง" เพราะเป็นสิ่งที่ปรารถนาของปุถุชนทุกคน ในโลกของความจริงมนุษย์มีชีวิตหล่อเลี้ยงด้วยกิเลสทั้งสิ้น ซึ่งเป็นปกติวิสัยของทุกคน ฉะนั้น เขาเรียกว่า ฆราวาส ซึ่งโดยความหมายแปลว่า ผู้ติดอยู่กับการสนองกามคุณกิเลสตัณหา เพราะฉะนั้นความพอเพียงไม่ใช่เป็นเศรษฐกิจตามที่เข้ากันอยู่ในปัจจุบัน ตามความเข้าใจในโลกปัจจุบัน เศรษฐกิจที่ดีคือกราฟต้องสูงขึ้นเรื่อย ๆ ถ้าเส้นกราฟอยู่คงที่หรือดิ่งลงแสดงว่า ระบบเศรษฐกิจมีปัญหา และจะต้องรีบทำการแก้ไขก่อนที่จะลามไปก่อปัญหากับระบบอื่น ๆ หรือชีวิตส่วนอื่น ๆ

เพราะฉะนั้น ถ้าเราทำความเข้าใจ เศรษฐกิจพอเพียง ตามกระแสที่เข้าใจกันทั่วไป อาจเรียกได้ว่า กำลังเรียกร้องให้ทุกคนปฏิบัติตนเป็น "พระสงฆ์" เพราะวิถีชีวิตที่อยู่ด้วยพระธรรมวินัยของพระสงฆ์ก็คือ ชีวิตที่อยู่ด้วยเศษฐกิจพอเพียง เพราะความเป็น

พระให้อยู่ด้วยการจำกัดกิเลสตัณหา ไม่ให้กิเลสตัณหาครอบงำเหมือนชีวิตปกติของผู้เป็นฆราวาส พูดง่าย ๆ ก็คือ ให้รู้จักพอเพียงกับกิเลสหรือเศรษฐกิจ อยู่ด้วยความเรียบง่าย มธยัสถ์ และสังวร สรุปง่าย ๆ ถ้าเราเข้าใจเศรษฐกิจพอเพียงตามที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน คือ ให้ควบคุมกิเลสนั่นเอง ซึ่งเป็นการดียิ่งถ้าทำได้ แต่ก็จะแย้งกับความเป็นฆราวาส หรือ ปุถุชน ซึ่งล้วนมีความหมายว่า ผู้ติดอยู่ในกิเลสตัณหา เท่ากับว่าแย้งกับความเป็นจริงของโลกและสัจธรรม

เพราะฉะนั้น พระราชดำริเรื่อง **เศรษฐกิจพอเพียง** หาได้เป็นอย่างที่คนส่วนใหญ่เข้าใจไม่ การจะทำความเข้าใจในเรื่องนี้ ต้องพิจารณาพระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ บรมนาถบพิตร มาประกอบ กล่าวคือ พระองค์มีพระปรีชาสามารถด้านภาษาศาสตร์ หรือนิรุกติศาสตร์ โดยเฉพาะรากศัพท์ของภาษาบาลีสันสกฤต และอังกฤษ เมื่อพิจารณาตามรากศัพท์แล้ว จะเห็นได้ว่าเศรษฐกิจพอเพียงของพระองค์นั้น หาใช่อย่างที่คนส่วนใหญ่เข้าใจไม่ ถ้าเราย้อนไปดูกราฟิกที่คุ้นตาของพวกเราของเศรษฐกิจพอเพียงก็คือ วงกลมสามวงซ้อนกันเป็นสามเหลี่ยม ที่เขียนไว้ในแต่ละวงกลมว่า **พอประมาณ มีภูมิคุ้มกัน** และ**มีเหตุผล** และได้ยินพระราชดำรัสที่ทรงย้ำอธิบายอยู่ตลอดเวลาว่า **เศรษฐกิจพอเพียงเป็นทางสายกลาง** ความจริงพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงที่แท้จริงก็คือ หลักพุทธธรรมที่ว่าด้วย หลักมัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลางของพระพุทธองค์นั่นเอง หลักมัชฌิมาปฏิปทา ก็คือหลักมรรคมีองค์แปด โดยย่อก็คือ หลักไตรสิกขา ประกอบด้วยการศึกษา ศีล สมาธิ และปัญญา นั่นเอง

เมื่อนำเสนอเป็นหลักมัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งเป็นภาษาพระ พอเราได้ยินเราก็โยงไปที่ความเชื่อ หรือความศักดิ์สิทธิ์ทันที กลาย

เป็นพิธีกรรมไป การศึกษาศีล สมาธิ ปัญญา กลายเป็นพิธีรับศีล พิธีนั่งสมาธิ ด้วยการหลับหูหลับตา และการเล่าเรียนเป็นปัญญาไป หลักมัชฌิมาปฏิปทากลายเป็นเรื่องศาสนา กลายเป็นเรื่องน่าเบื่อหน่าย ฟังเข้าหูขวาทะลุหูซ้าย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ บรมนาถบพิตร ทรงเข้าพระทัยอย่างแจ่มแจ้งในเรื่องนี้ดี พระองค์จึงได้นำเสนอหัวใจพระพุทธศาสนาในแนวที่ทุกคนนำไปปฏิบัติได้ เป็นการ secularized คำสอนพระพุทธศาสนา เพื่อประโยชน์ของมหาชน ประชาชนที่ไม่รู้อิโหน่อิเหน่เกี่ยวกับศาสนาหรือผู้ที่ไม่เชื่อในหลักศาสนาก็สามารถนำไปใช้ได้ นี้คือพระอัจฉริยภาพของความเป็นบรมครูของพระองค์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ บรมนาถบพิตร ทรงเปลี่ยนจากการใช้คำว่า อริยมรรค ซึ่งเป็นภาษาพระ ที่แปลว่า มรรคอันประเสริฐ เป็นทางอันประเสริฐ คำว่า ประเสริฐ ในภาษาไทย ก็คือคำว่า เสฏฺฐ (บาลี) หรือ เศรษฐ (สันสกฤต) ฉะนั้น เมื่อเราใช้คำว่า เศรษฐี ในภาษาไทย ตามรากศัพท์จริง ๆ แล้วแปลว่า ผู้ประเสริฐ หรือผู้มีคุณธรรม มิใช่แปลว่าคนมีทรัพย์สินเงินทอง อย่างที่เราเข้าใจกันเป็นส่วนใหญ่ ทางธรรม "หัวใจเศรษฐี" ก็คือ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ประโยชน์ในปัจจุบัน ๔ อย่าง ที่มักเสนอเป็น คำโดดๆ ๔ คำว่า **อุ อา กะ สะ** นั่นเอง เพราะฉะนั้น คำว่า เศรษฐกิจ จริง ๆ เป็นคำบัญญัติ ที่นำเอาทั้งภาษาสันสกฤตและบาลีมารวมเป็นคำเดียว คือ เศรษฐ เป็นคำสันสกฤต ส่วน กิจ เป็นคำบาลี ตามรากศัพท์ เศรษฐ แปลว่า ดีเลิศ, ดีที่สุด, ยอดเยี่ยม, ประเสริฐ ส่วน กิจ แปลว่า ธุระ, งาน โดยรวมแปลว่า กิจอันประเสริฐ หรือการงานที่ดีเลิศ นับเป็นคุณธรรมของคนทุกคน ไม่ใช่เป็นกิจหรือกรรม คือการกระทำเกี่ยวกับเงิน ๆ ทอง ๆ อย่างที่คนทั่วไปมักเข้าใจกัน

ในภาอังกฤษก็มีหลักการอย่างเดียวกัน คือคำว่า economy เริ่มใช้ครั้งแรกในภาษาอังกฤษในปีทศวรรษ ค.ศ. ๑๕๓๐ ซึ่งมีความหมายว่า “การบริหารจัดการครัวเรือน” (household management) ต่อมาใช้ในความหมายว่า ประหยัด มัธยัสถ์ (frugality, judicious of resources) ในปีทศวรรษ ค.ศ. ๑๖๖๐ ส่วนที่เริ่มใช้ในความหมายเกี่ยวกับเงิน ๆ ทอง โดยมีความหมายว่า “ทรัพย์ และทรัพยการของประเทศ” (wealth and resource of country) ในปี ค.ศ. ราว ๆ ๑๖๕๐ เท่านั้นเอง

อนึ่ง ในเรื่องนี้แม้สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๑๙ ได้นิพนธ์ไว้ เมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๑๙ ว่า **เศรษฐกิจนั้น เคยได้ทราบว่า เดิมใช้คำว่า โภคะกิจ ต่อมาจึงเปลี่ยนเป็น เศรษฐกิจ** ส่วนท่านอาจารย์พุทธทาสได้แปลคำว่า เศรษฐกิจตามรากภาษาว่า **การกระทำที่ดีที่สุด**

ความจริงคำพระราชทาน **เศรษฐกิจพอเพียง** ก็คือการตีความพุทธภาษิตให้เข้ากับคนสมัยใหม่ มีพุทธภาษิตอยู่บทหนึ่ง คือ **สันตุฏฐี ปะระมัง ธะนัง** แปลว่า “ความพอเพียงเป็นบรมทรัพย์” ทรัพย์ในที่นี้ หาใช่เป็นเงินทองอย่างที่คนส่วนใหญ่เข้าใจไม่ แต่เป็นอริยทรัพย์ คือทรัพย์อันประเสริฐ เพราะฉะนั้น เศรษฐกิจพอเพียงก็คือการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ บรมนาถบพิตร ทรงตีความพุทธภาษิตที่ว่า **ความพอเพียงเป็นบรมทรัพย์** เป็นภาษาที่คนทั่วไปเข้าใจได้ง่ายและปฏิบัติได้ง่ายด้วยคำว่า **เศรษฐกิจพอเพียง** เปลี่ยน **บรมทรัพย์** เป็น **เศรษฐกิจ** นั่นเอง รวมแปลว่า **ความพอเพียงเป็นกิจอันประเสริฐ** นับเป็นพระอัจฉริยภาพที่หาได้ยากยิ่ง ดังนั้นพวกเราผู้ซึ่งเป็นพสกนิกรของพระองค์ ต้องปรับ

ความเข้าใจในพระราชดำรัส เศรษฐกิจพอเพียง เสียใหม่ จะได้ปฏิบัติตามพระราชประสงค์ได้ สรุปง่าย ๆ ก็คือ เป็นการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขานั่นเอง เมื่อถอดรหัสพระราชดำรินี้ได้แล้ว ก็จะเห็นได้ชัดว่า หลักการว่าด้วยเศรษฐกิจพอเพียง เป็นหลักการที่ทุกคนน้อมนำไปปฏิบัติได้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ไม่ว่าในเรื่องอะไรก็ตาม ไม่ว่าในเรื่องของธุรกิจ ไม่ว่าในเรื่องของการเมือง ไม่ว่าในเรื่องของความรัก ไม่ว่าในเรื่องของการศึกษา เป็นต้น กล่าวคือ ในทุกเรื่องให้รู้จักจุดที่เรียกว่า พอเพียง นั่นเอง แต่ที่สำคัญที่สุดคำว่า พอเพียง ในภาษาบาลี คือ คำว่า สันโดษ ซึ่งมาจากคำบาลีว่า **สนฺโตส สนฺตุฏฺฐิ** แปลว่า ความยินดี หรือ พอใจ ด้วยของของตน ความยินดีด้วยของที่มีอยู่ ความยินดีโดยสม่ำเสมอ เป็นคำพ้องกับคำว่า ความสุข ซึ่งโดยเนื้อแท้ก็คือ การมีสมเหตุสมผลนั่นเอง

ฉะนั้น **เศรษฐกิจพอเพียง** อาจแปลได้อีกแบบว่า **การสร้างสุขคือกิจอันประเสริฐ** หรือ **ความสุขคือทรัพย์อันประเสริฐ**

"เศรษฐกิจพอเพียง" สู่ "การพัฒนาตามธรรม"

เศรษฐกิจพอเพียง หรือ sufficiency economy ในภาษาสากลโลกก็คือ สิ่งที่สหประชาชาติประกาศให้โลกเราบรรลุเป้าหมายภายใน ค.ศ. ๒๐๓๐ นั่นเอง นั่นคือ Sustainable Developments Goals หรือเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน แต่บังเอิญการที่เราแปลคำว่า Sustainable Development ว่าเป็น การพัฒนาที่ยั่งยืน ในแง่ภาษาอาจเป็นคำปฏิพจน์อีกเช่นกัน เหมือนกับคำว่า เศรษฐกิจพอเพียง เพราะว่า คำว่าพัฒนาในเนื้อหาสาระก็คือ การเปลี่ยนแปลงไม่ใช่นิ่งอยู่กับที่โดยไม่เปลี่ยนแปลง แต่คำหลังว่า ยั่งยืน สื่อความหมายว่ายืนยง อยู่นาน ตลอดกาล หรือไม่เปลี่ยนแปลง เพราะ

ฉะนั้น คำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน นั้นด้านภาษาไม่ทราบว่าจะทำความเข้าใจอย่างไรดี จะเปลี่ยน หรือว่าจะไม่เปลี่ยน แต่ทั้งนี้มูลนิธิในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ บรมนาถบพิตร ที่เกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน ปรากฏว่าใช้คำที่แตกต่างออกไปว่า **มูลนิธิมั่นพัฒนา** แทน ซึ่งเป็นคำแปลที่ตรงกับภาษาอังกฤษมากกว่าคำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน คำว่า **มั่นพัฒนา** ย่อมหมายถึงการพัฒนาที่มั่นคง หรือการพัฒนาที่มั่นเพราะมีฐานรองรับ เป็นการพัฒนาที่ไม่มีผลเสียข้างเคียง ให้เห็นเป็นที่ปรากฏ

เมื่อทำการถอดรหัสของคำว่า sustainable development ให้ถูกต้อง ก็จะเข้าใจได้ว่า เป็นเรื่องเดียวกันกับพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง คำว่า sustain ในภาษาอังกฤษ มีรากมาจากภาษาลาติน ซึ่งเป็นเป็นการรวมของคำสองคำ คือ sus ที่เป็นอุปสรรค กับ tenere ที่เป็นคำหลัก sus ในภาษาลาตินแปลว่า from below หรือมีฐานรองรับ ส่วน tenere แปลว่า to hold หรือถือ ครองทรง ฉะนั้น sustain ตามรากภาษาแปลว่า เป็นการถือหรือครองบนฐานที่มั่น หรือ ทรงไว้ให้มั่น แต่ที่สำคัญก็คือว่า รากศัพท์ tenere ในภาษาลาตินนั้น เป็นรากศัพท์เดียวกันกับ **ธรฺ** ธาตุในภาษาบาลีหรือสันสกฤต ซึ่งแปลว่า **ทรงไว้** เป็นที่มาของคำว่า **ธรรม** ฉะนั้น คำว่า sustain ที่แปลว่า ทรงไว้บนฐานที่มั่น ก็คือ คำว่า ธรรมะ ที่แปลว่า ทรงไว้นั่นเอง

ความจริงผู้ที่สอนเรื่อง “การพัฒนาที่ยั่งยืน” หรือ “มั่นพัฒนา” หรือ “เศรษฐกิจพอเพียง” บุคคลแรกในโลกก็คือพระพุทธเจ้าของเรานั่นเอง คำสอนนั่นก็คือ ธัมมจักกปวัตตนสูตร ธรรมจักร เมื่อว่าตามรากภาษา ก็คือ sustainable development “ธรรม” แปลว่า ทรงไว้ ส่วน “จักร” ในภาษาบาลีมีความหมายว่า ไปข้างหน้า

โดยบดไปกับพื้นดิน หรือพูดง่าย ๆ ก็คือ เป็นการพัฒนาที่ทรงไว้บนพื้นฐานที่มั่นคง แต่ตามหลักพุทธธรรม sustainable development หรือ ธรรมจักร หาใช่เป็นเพียงปรัชญาหรืออุดมคติไม่ แต่ต้องเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติ คือต้อง **ปวัตตนะ** ที่แปลว่าปฏิบัติ ซึ่งเป็นรากศัพท์ของคำไทยว่า ประพฤติ เพราะฉะนั้น ถ้าจะแปล ธัมมจักกปวัตตนสูตร ในความหมายของการพัฒนาประเทศก็คือ พระสูตรที่ว่าด้วย **การประพฤติที่มั่นพัฒนา** (Sustainable Development in Action) นั่นเอง

อนึ่ง หัวใจของธัมมจักกปวัตตนสูตร ก็คือหลักมัชฌิมาปฏิปทา หรือ ทางสายกลาง ย่อเข้าไว้อยู่ในหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ บรมนาถบพิตร ทรงพระราชทานในหลักการที่ทรงเรียกว่า **เศรษฐกิจพอเพียง** ส่วนสหประชาชาติใช้คำว่า Sustainable Development Goals แต่โดยเนื้อหาและการปฏิบัติก็คือ การพัฒนาชีวิตและจิตใจในหลักไตรสิกขานั่นเอง เป็น **การพัฒนาตามธรรม** ให้เกิดความสมดุล

ฉะนั้น ความจริงคำว่า sustainable development ไม่ควรที่จะแปลว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะในภาษาอังกฤษเองนั้น ไม่ได้สื่อว่ายั่งยืน อย่างที่ใช้กันในภาษาไทย ได้ทราบมาว่า ในประเทศศรีลังกาในยุคก่อนก็แปลคำว่า sustainable development แบบไทย คือ **ถีรสาร สัมวรรธนะ** แปลว่า การพัฒนาทั่งยืน แต่มาในภายหลังรัฐบาลได้ประกาศเปลี่ยนคำให้ถูกต้องตามภาษาอังกฤษ โดยใช้คำว่า **ธรณีย สัมวรรธนะ** แปลว่า พัฒนาตามธรรม เพราะฉะนั้นในภาษาไทยเองก็น่าจะเปลี่ยนคำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน ให้ตรงกับคำภาษาอังกฤษ/ลาติน คือ **การพัฒนาตามธรรม** หมายถึง**การพัฒนาที่ประคองตามเหตุปัจจัยของสิ่งที่พัฒนา**นั่นเอง

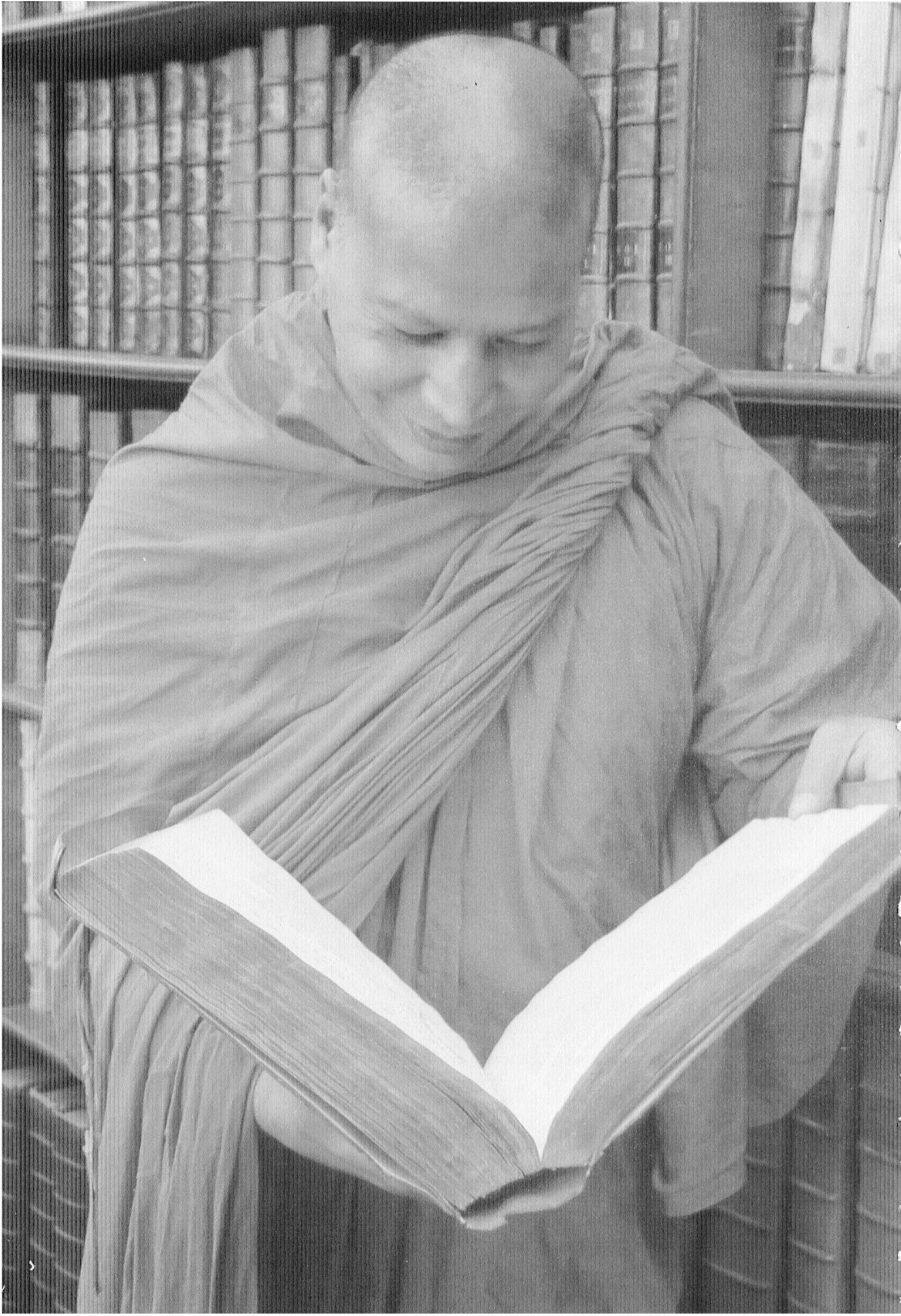
สรุป

สิ่งที่อาตมภาพตั้งข้อสังเกตในประเทศไทยก็คือ การไม่ค่อยมีความชัดเจนในเรื่องเหล่านี้สักเท่าไหร่ เรามีคำต่าง ๆ ที่ใช้กันอยู่ในภาษาไทย และไม่ค่อยได้สนใจกับความหมายของคำเหล่านั้นสักเท่าไร หลายคำก็เป็นการแปลคำจากภาษาอังกฤษ แปลออกมาแล้วก็งง ๆ แต่ก็ใช้กันอย่างแพร่หลาย โดยไม่ค่อยได้คิดว่าคำเหล่านั้นสื่อความได้ตามความเป็นจริงมากน้อยเพียงใด เช่น คำยอดนิยมในปัจจุบันอย่างคำว่า "การพัฒนาที่ยั่งยืน" หรือ "การพัฒนาอย่างยั่งยืน" ไม่ทราบว่าหมายถึงอะไร แต่ใช้กันอย่างแพร่หลาย เพราะคำ ๆ นี้เมื่อว่ากันตามหลักภาษา เป็นคำปฏิพจน์ในตัว คือคำที่แย้งกันในตัวเอง เพราะว่าคำว่า พัฒนา ก็คือการเปลี่ยนแปลง เพราะถ้าไม่มีการเปลี่ยนแปลงก็คงไม่เรียกว่าพัฒนา แต่คำว่า "ที่ยั่งยืน" หรือ "อย่างยั่งยืน" แปลว่า ยืนยง อยู่นาน คงทน ถาวร ซึ่งก็แย้งกับคำว่าเปลี่ยนแปลง ตกลงเราจะพัฒนาอย่างไรให้มั่นยืนยงเปลี่ยนแปลงจนไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลยหรือ ซึ่งแย้งกับธรรมชาติอย่างสิ้นเชิง ตามหลักไตรลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากล่าวไว้ว่าทุกสิ่งในโลกนี้ล้อนเป็นอนิจจัง คือมีธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลง ไม่มีอะไรที่เป็นนิจจัง คือยืนยง ตกลงเรากำลังพัฒนาประเทศให้ยืนยง คงทน ถาวร ไม่ให้มีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ เลยหรือ ซึ่งก็ผิดหลักธรรมชาติอย่างสิ้นเชิง แต่เราก็ไม่ค่อยได้นึก เขาใช้มาเราก็ใช้ตาม โดยไม่เคยคิดถามหาเหตุผลอะไรสักเท่าไรเลย

เช่นเดียวกับความเข้าใจทั่วไปในเรื่อง "เศรษฐกิจพอเพียง" ซึ่งเป็นพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่ รัชกาลที่ ๙ สิ่งที่คนส่วนใหญ่เข้าใจเป็นปฏิพจน์ เพราะเศรษฐกิจ ที่เราใช้กันอยู่ในปัจจุบันหมายถึงเรื่องการทำมาหากิน หรือเรื่องเงิน ๆ ทอง ๆ หรือเรียกว่าเป็นเรื่องของกิเลสตัณหา ซึ่งตามธรรมชาติจะไม่มีคำว่าพอเพียง พอเพียงเมื่อไรเศรษฐกิจก็ล่มเมื่อนั้น วิถีชีวิตที่พยายามควบคุมหรือจำกัดกิเลส ก็คือวิถีชีวิตของพระสงฆ์องค์เจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ พระองค์นั้น คงไม่ได้มีพระราชประสงค์ที่จะให้คนไทยทุกคนมีชีวิตอยู่แบบสมถะแบบพระสงฆ์ คืออยู่ด้วยการจำกัดกิเลสตัณหาอย่างแน่แท้ เมื่อมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนเลยพูดกันไปคนละเรื่อง นโยบาลของรัฐบาลก็กำหนดกันออกมาตามกระแสโลกาภิวัตน์ว่า ประเทศไทยจะต้องพัฒนาไปสู่ **ไทยแลนด์ ๔.๐** แต่ผู้ที่นำพระราชดำรัสเรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปพัฒนาและรณรงค์ กลับให้คนไทยทุกคนไปใช้ชีวิตแบบ **ไทยแลนด์ ๐.๔** คือเป็นประเทศเกษตรกรรมที่ปฏิเสธเทคโนโลยีสมัยใหม่ ให้ไปสู่ยุคที่อยู่กับธรรมชาติ ที่ใช้วัวควายไถ่นา ซึ่งก็เป็นทางเลือกทางหนึ่งที่ทำได้ ถ้าอยากอยู่แบบนั้น ตามที่ในปัจจุบันนี้ก็มีกลุ่มคนที่มีรายได้สูงกำลังนิยมผลิตภัณฑ์ที่เรียกว่า ออร์แกนิค แต่ทุกคนก็ทราบแก่ใจตนเองดีอยู่แล้วว่า นี้คืออนาคตของประเทศหรือ และในภาพของทั้งประเทศจะเป็นจริงได้มากน้อยขนาดไหนที่จะอยู่กับธรรมชาติแบบยุคโบราณกาล

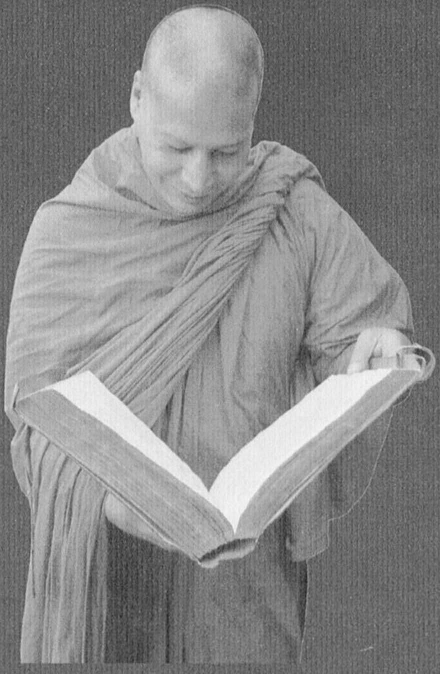
ถ้าเรามาทำความเข้าใจเสียใหม่ โดยหลักการนี้ ซึ่งมีที่มาที่ไปที่ชัดเจน และต้องด้วยพระราชดำรัส พระบรมราโชวาทต่าง ๆ มากมาย ก็จะทำให้การป้องกันและปราบปรามการทุจริต ในเชิงภาคปฏิบัติ ให้เห็นเป็นรูปเป็นร่างได้ และเป็นสิ่งที่ทำได้โดยทุกระดับของประชาชน โดยไม่ขัดแย้งกับโลก และกับวิถีชีวิตที่มีการ

เปลี่ยนพัฒนาอยู่ตลอดเวลา ส่วนประเด็นของ “คุณธรรมจริยธรรม” ก็คือ ต้องให้มีการเพิ่มทักษะของความถูกต้องตามธรรมในใจของทุกคนแล้ว สร้างบรรยากาศให้คนทุกคนสามารถประพฤติออกมาเป็นนิจจปฏิบัติของทุกคนในสังคมได้ แต่ทั้งนี้และทั้งนั้น เป็นความรับผิดชอบสังคมอย่างตระหนักรู้ของทุกภาคส่วน ไม่ใช่เฉพาะเป็นความรับผิดชอบของ ป.ป.ช.

บทสัมภาษณ์
ทีมข่าวการศึกษา
หนังสือพิมพ์มติชน
วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๐

๒

เปิดมุมมอง... "พุทธศาสนา" ในโลกตะวันตก

พระศากยวงศ์วิสุทธิ์ (อนิลมาน ธมฺมสากิโย) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดบวรนิเวศราชวรวิหาร อาจารย์มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (มมร) วิทยากรในเวทีระดับประเทศและนานาชาติ เป็นชาวเนปาล บวชสามเณรที่เนปาล และอุปสมบท ณ วัดบวรนิเวศวิหาร โดยมี สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เป็นพระอุปัชฌาย์ ได้รับอนุญาตให้แปลงสัญชาติเป็นไทยเมื่อวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๘ สำเร็จการศึกษาศาสนศาสตรบัณฑิต จาก คณะสังคมศาสตร์ มมร, ระดับปริญญาโท ด้านมานุษยวิทยาจาก มหาวิทยาลัยตรีภูวัน ประเทศเนปาล, ระดับปริญญาโท ด้าน

มานุษยวิทยาสังคม จากวิทยาลัยไครสต์คอลเลจ มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ประเทศอังกฤษ โดยทุนพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ พ.ศ. ๒๕๓๗ และระดับปริญญาเอก ด้านมานุษยวิทยาสังคม จากมหาวิทยาลัยบรูเนล ประเทศอังกฤษ โดยทุนพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเช่นกัน สำเร็จในปี ๒๕๔๓

ปัจจุบันพระศากยวงศ์วิสุทธิ์ รับนิมนต์เป็นอาจารย์พิเศษอยู่ที่มหาวิทยาลัยซานตาคลารา สหรัฐอเมริกา และมหาวิทยาลัยอ๊อกซฟอร์ด ประเทศอังกฤษ โอกาสนี้ “มติชน” จึงสัมภาษณ์ถึงการเรียนการสอนพุทธศาสนาในโลกตะวันตก ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

ความเป็นมาของการสอนพุทธศาสนาในโลกตะวันตก

“เรื่องการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในโลกตะวันตกมีมาตั้งแต่ยุคล่าอาณานิคม จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่าพุทธศาสนาไปถึงยุโป กรีก ตั้งแต่สมัยพุทธกาล ปรากฏหลักฐานว่ามีฝรั่งชาวกรีกมาบวชตั้งแต่สมัยนั้นแล้วชื่อว่าพระธรรมรักขิต แต่พุทธศาสนามาบูมจริงๆ ในยุคล่าอาณานิคมเอเชีย โดยมีการขนวัตถุโบราณ ของสวย ของมีค่า คัมภีร์ ใบลาน ไปศึกษา หาความหมายเกิดความสนใจในแง่เนื้อหาธรรมะ เลยทำให้พวกฝรั่งมีวิชา/แขนงหนึ่งที่เรียกว่า “พุทธศาสน์ศึกษา” เป็นการศึกษาพุทธศาสนาเชิงวิชาการ ไม่ใช่ในแง่ความเชื่อหรือศาสนา

ปีค.ศ. ๑๘๓๐ เริ่มขนหนังสือจากวัดต่างๆ ในเอเชีย เริ่มมีการศึกษาภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต ภาษาขอม ตลอดจนศึกษาคัมภีร์

โบราณที่ขนไปจากซีกโลกตะวันออกไป มหาวิทยาลัยในยุโรปในสมัยนั้น เช่น อังกฤษ เริ่มสอนภาษาบาลีตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๘๑ มีการแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาอังกฤษขณะที่ประเทศไทยซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๕ ในขณะนั้นยังเป็นใบลานอยู่ หรือแม้แต่เยอรมันและออสเตรีย ก็มีการสอนภาษาบาลีแล้ว เรียกว่าเริ่มมีการเรียนการสอนพุทธศาสน์ศึกษาในมหาวิทยาลัยตั้งแต่สมัยนั้น แต่ในไทยการเรียนการสอนอยู่ภายใต้คณะปรัชญา/ศาสนา เพิ่งมาปรากฏคำว่า **พุทธศาสน์ศึกษา** เมื่อ ๑๕-๒๐ ปีที่ผ่านมา ขณะที่ฝรั่งใช้คำว่าพุทธศาสน์ศึกษาโดยตรงและศึกษาในเชิงวิชาการมานานแล้ว

ความต้องการอาจารย์สอนในยุโรปหรืออเมริกาค่อนข้างเยอะ โดยเฉพาะช่วงหลังๆ มหาวิทยาลัยทั้งหลายต่างเห็นคุณค่าของศาสนามากขึ้น ยิ่งความคิดเรื่องศาสนศึกษาพัฒนาขึ้นในวงการศึกษา มีการเรียนการสอนทุกศาสนา แต่ก็ขัดแย้งกับความเป็นจริงของสังคม ด้วยว่าพอวิทยาศาสตร์ก้าวหน้าหรือมีความเจริญก้าวหน้าของโลก ศาสนาไม่สามารถตอบโจทย์ได้ เช่น โลกร้อน โรคเครียด ซึ่งเป็นปัญหาที่ร้ายแรงที่สุดในโลก ศาสนาต่าง ๆ ไม่สามารถหาคำตอบได้ แต่ฝรั่งกลับมาเจอคำตอบในพุทธศาสนา ทำให้ในวงการศึกษา พุทธศาสนากลายเป็นศาสนาที่ศึกษาแบบกว้างขวาง ไม่ได้ศึกษาในเชิง **ศาสน์** ไม่ได้ศึกษาในเชิงความเชื่อหรือปรัชญา แต่ศึกษาในเชิง **ศาสตร์** หรือองค์ความรู้ ทำให้มหาวิทยาลัยชั้นนำและมหาวิทยาลัยทั่วไป ถ้าไม่มีการเรียนการสอนพุทธศาสนา ก็เสียรายได้และกระทบต่อความเจริญก้าวหน้าของมหาวิทยาลัยไป เพราะทุกมหาวิทยาลัย นักศึกษาแสวงหาคอร์สพุทธศาสน์นี้ ทำให้มหาวิทยาลัยในอเมริกาเริ่มเปิดคอร์สพวกนี้ และมีการวิจัย เขียนตำรากันขึ้นมากมาย

ด้วยเหตุที่มหาวิทยาลัยในต่างประเทศขาดแคลนบุคลากรในระดับที่ค่อนข้างมาก อาตมาเลยถูกทาบทามตั้งแต่สมัยที่ยังเรียนปริญญาโท คณะมานุษยวิทยาสังคม ที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ที่ประเทศอังกฤษ เรียนยังไม่จบก็ถูกหมายหัวจากอเมริกาแล้ว ความจริงระหว่างที่เรียนอยู่ที่เคมบริดจ์ ก็มีให้ไปช่วยสอนตามมหาวิทยาลัยต่างๆ เพราะความขาดแคลนบุคลากรโดยเฉพาะผู้ที่มีความรู้ในพุทธศาสนาและสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ให้เขาได้ในภาษาที่เขารู้เรื่อง ซึ่งเป็นเรื่องยากเพราะบางทีพวกเราอาจมีความรู้ในทางพระพุทธศาสนา แต่ไม่มีศิลปะในการถ่ายทอดและวิธีการถ่ายทอดติดรูปแบบไทยหรือเอเชีย ซึ่งระบบการศึกษาของฝรั่งรับไม่ได้ เราติดในแง่ศรัทธานำ แต่ฝรั่งไม่เอาศรัทธานำ เขาเอาศรัทธาเป็นตัวท้าย ศรัทธาเกิดขึ้นเองหลังจากศึกษาจนเกิดผลสัมฤทธิ์แล้ว เขาเริ่มจากความสงสัยและความท้าทาย คือ มาจากปัญญา และเมื่อศึกษาแล้วปฏิบัติตามจึงกลายเป็นความศรัทธาที่เกิดขึ้น

เมื่อความต้องการมีมาก ทำให้มหาวิทยาลัยต่าง ๆ เปิดคอร์สพุทธศาสน์ศึกษามากมาย ไม่ว่าจะเป็นที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด มหาวิทยาลัยอ๊อกซฟอร์ด อย่างที่มหาวิทยาลัยอ๊อกซฟอร์ด ตอนนี้เปิดหลักสูตรพุทธศาสนาสำหรับบุคคลทั่วไป ๗ สัปดาห์เริ่มเรียนวันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๖๐ หรือมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ก็มีสอนเช่นกัน แทบทุกมหาวิทยาลัยเปิดสอนหมด เพียงแต่บางแห่งอาจอยู่ภายใต้ภาควิชาศาสนศึกษาหรือบางแห่งมีภาควิชาพุทธศาสน์ศึกษาโดยตรง อย่างมหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนียเบิร์กลีย์ มหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ด ก็มีภาควิชาพุทธศาสน์ศึกษา (Buddhist Studies) และล่าสุดประเทศไทยได้ช่วยจัดตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนา

เถรวาทในมหาวิทยาลัยมิชิแกน สหรัฐอเมริกา ซึ่งถือเป็นครั้งแรกในโลกที่มีการจัดตั้งศูนย์ที่เจาะลึกเถรวาท เรียกได้ว่าเป็นความก้าวหน้าในการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในโลกตะวันตก”

พระที่รับนิมนต์ไปสอนพุทธศาสนาในต่างประเทศ

“พระที่ได้รับนิมนต์ไปสอนมีจำนวนน้อย อาทิ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ยุคหนึ่งได้รับนิมนต์ไปเป็นอาจารย์พิเศษประจำมหาวิทยาลัยเพนซิลเวเนีย สหรัฐอเมริกา มหาวิทยาลัยเซนต์ปีเตอร์สเบิร์ก ประเทศรัสเซีย ก็มีพระอยู่รูปหนึ่งไปเป็นอาจารย์สอนอยู่ หรืออย่างมหาวิทยาลัยบาธ อังกฤษ ก็มีพระศรีลังกาไปสอนเป็นอาจารย์ประจำอยู่ที่ภาควิชาปรัชญา ส่วนอาตมานั้น ได้รับนิมนต์ให้ไปสอนที่มหาวิทยาลัยในอเมริกาตั้งแต่สมัยที่ยังเรียนอยู่ที่เคมบริดจ์ แต่ช่วงนั้นอาตมายังไม่รับนิมนต์ เพราะช่วงที่ไปเรียนปริญญาโทและเอกนั้น ไปด้วยทุนพระราชทานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ถ้าเรียนจบแล้วรับนิมนต์เขาไปสอนที่นั่นเลย ก็จะดูเหมือนเรามุ่งแต่ความเจริญก้าวหน้าของตัวเองมากเกินไป เลยไม่ได้ตอบรับ และต่อมาในภายหลังเจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราชเริ่มประชวร อาตมาก็กลับมาถวายงาน จนเจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราชเข้าประทับรักษาที่โรงพยาบาล ดูเหมือนไม่สามารถออกจากโรงพยาบาลได้ และขณะนั้นทางอเมริกาก็ยังตื๊อให้ไปสอนอยู่เรื่อย เมื่อคณะแพทย์ถวายการรักษาและเจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราชเองตรัสว่าไม่ต้องอยู่ดูแลที่นี่แล้ว ให้เป็นหน้าที่ของคณะแพทย์ และให้อาตมาไปเผยแผ่ศาสนาดีกว่า อาตมาก็เลยรับนิมนต์ไปสอนที่มหาวิทยาลัยในอเมริกา”

ที่มาของทุนพระราชทานพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9

"เป็นพระประสงค์ของสมเด็จพระสังฆราชที่อยากให้อาตมาศึกษาต่อ ตอนจะไป ทรงทราบถึงพระกรรณของในหลวง รัชกาลที่ ๙ อาตมาเลยทำหนังสือกราบบังคมทูลลาฯ ไปเรียน พระองค์ทรงรับสั่งถามถึงที่มาที่ไปของทุน พอทราบว่าสมเด็จพระสังฆราชจะประทานทุนให้เอง พระองค์เลยมีกระแสรับสั่งว่าไม่ต้อง เดี๋ยวท่านจะพระราชทานเอง ก่อนที่จะเดินทางไปศึกษาที่ประเทศอังกฤษ ๓ วัน ม.ล.ทวีสันต์ ลดาวัลย์ ราชเลขาธิการในขณะนั้น ได้อัญเชิญเช็คพระราชทานมาถวาย และฝากพระราชกระแสมาว่า *"ไม่ต้องคิดว่าจะไปกี่ปี ให้ตั้งใจเรียนให้จบ ถ้าทุนทรัพย์ไม่พอ ก็ขอให้บอก"*

"เป็นทุนส่วนพระองค์ที่ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานตลอดระยะเวลาที่อาตมาเรียนปริญญาโทและเอกที่อังกฤษ รวมระยะเวลา ๔-๕ ปี ปีละประมาณ ๑๕,๐๐๐-๑๖,๐๐๐ ปอนด์ อาตมาเรียนปริญญาโทที่เคมบริดจ์ ๑ ปี ปริญญาเอกย้ายไปเรียนที่มหาวิทยาลัยบรูเนลเพราะอาจารย์ที่เคมบริดจ์แนะนำว่าอาจารย์ที่นั่นดูแลวิทยานิพนธ์ในเรื่องที่อาตมาจะทำได้ดีกว่า แต่ปีสุดท้ายที่เรียนปริญญาเอกไม่ได้ขอพระราชทานทุนจากในหลวง เพราะทุนพระราชทาน ยังพอมีเหลือใช้อยู่"

พุทธศาสนาเจริญในโลกตะวันตก

"สาเหตุที่ศาสนาพุทธไปเจริญในต่างประเทศ เพราะเขาไม่ได้เรียนพุทธศาสนาเพื่อไปเป็นชาว "พุทธ" ฝรั่งบอกว่าเรียนพุทธศาสนาเพื่อเป็น "คริสต์ที่ดี" เป็น "มุสลิมที่ดี" อย่างมุสลิม เขา

บอกว่าเรียนพุทธศาสนาแล้วทำให้เขาเป็นมุสลิมที่ดี พวกคริสต์เรียนพุทธศาสนา ก็เป็นคริสต์ที่ดี จนปัจจุบันในบริบทอเมริกาเกิดชื่อกลุ่มใหม่ๆ ขึ้นว่า Jubu (Jewbu) หรือ Jewish Buddhist คือในรูปแบบของพิธีกรรมยังเป็นยิวอยู่ แต่วิธีคิดวิธีดำเนินชีวิตดำเนินตามหลักพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับในหมู่คริสต์ เกิดคำว่า ChristBu (Christian Buddhist) ในรูปแบบพิธีกรรมก็ยังทำตามคริสต์ไป แต่การดำเนินชีวิตหรือการคิดเป็นแบบพุทธ”

ฝรั่งคิดว่าพุทธศาสนาเป็นปรัชญา?

“หลายศาสนาเป็นแค่ปรัชญา แต่พุทธศาสนาไม่ใช่ปรัชญาอย่างวิทยาศาสตร์ยังขึ้นอยู่กับกาลเวลา แต่พุทธศาสนาเป็นสัจธรรมที่ไม่มีเงื่อนไขของกาลเวลา พิสูจน์ได้ตลอดเวลา ปฏิบัติได้ และเมื่อปฏิบัติแล้ว รู้ได้ด้วยตัวเอง ชาวตะวันตกตื่นเต้นกับพุทธศาสนามากเลยมีการเรียนการสอนพุทธศาสนามาก แต่พวกเราชาวพุทธหรือชาวเอเชียพอเห็นเขาศึกษาก็ตื่นเต้น ฮือฮาว่าเขาจะมาเป็นพุทธ ซึ่งไม่ใช่ ที่เขาศึกษาไม่ได้จะไปเป็นชาวพุทธ แต่ศึกษาเพื่อแก้ไขปัญหาชีวิตประจำวัน ฝรั่งใช้ทุกวิทยาการที่มีอยู่เพื่อพิสูจน์ ยิ่งพิสูจน์ยิ่งปฏิเสธไม่ออก ยิ่งพิสูจน์ยิ่งเจอเพชร เช่นเมื่อ ๑๐ ปีก่อน (ปี ค.ศ. ๒๐๐๐) องค์การอนามัยโลก (WHO) ศึกษาวิจัยทั่วโลกว่าพัฒนาการของโลกในอนาคตจะเป็นอย่างไรและมีโรคใดบ้าง เพื่อดักปัญหาได้ถูก ปรากฏผลว่าโรคร้ายแรงที่สุดในปี ค.ศ. ๒๐๒๐ ไม่ใช่มะเร็งหรือเอดส์ แต่กลายเป็นโรคเครียด เพราะวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป ฝรั่งพยายามค้นคว้ายาเพื่อแก้ไข แต่พบว่า “ยา” รักษาโรคเครียดทั้งหลายแหลรักษาโรคได้แค่เพียงชั่วคราว เพราะความเครียดเกิดจากวิถีชีวิตที่เราสร้างกันขึ้นมาเอง

ไปๆ มาๆ ฝรั่งที่ศึกษาพุทธศาสนาก็เลยทดลองใช้วิธี **การเจริญสติ (mindfulness)** จนทางการแพทย์นำไปพัฒนาต่อเรียกว่า "MBCT" หรือ "Mindfulness-based Cognitive Therapy" คือการบำบัดจิตบนพื้นฐานของการเจริญสติ หรือการบำบัดจิตแก้ไขเรื่องความเครียด ตอนนี้วงการแพทย์ใช้การเจริญสติเป็นพื้นฐานในการแก้ไขปัญหาทุกอย่าง พอทดลองด้วยการเจริญสติ ปรากฏว่าสามารถแก้ไขโรคต่างๆ หายเป็นปลิดทิ้ง ทั้งโรคจิต โรคเครียด โรคมะเร็งสารพัดโรคหายหมด ด้วยเหตุนี้เขาจึงศึกษาลึกลงไปว่าทำไมแค่การนั่งสมาธิถึงสามารถแก้ไขในสิ่งที่ "ยา" สมัยใหม่แก้ไขไม่ได้ ฝรั่งพบว่า "change your mind, change your brain" คือ ฝึกจิตแล้วเปลี่ยนสมองได้ ด้วยเหตุนี้ทางวิทยาศาสตร์พยายามศึกษาคำว่า "จิต (mind)" มากขึ้นเป็นลำดับ

แต่ฝรั่งเขาไม่มีคำว่า mind เขามีแต่ soul (อัตตา/ตัวตน) แต่พุทธศาสนาเชื่อว่าไม่มีตัวตน แต่มีจิต (mind) ที่สามารถบังคับตัวตนให้เป็นไปตามที่เราต้องการได้ จิตเป็นสิ่งใหม่สำหรับฝรั่ง แต่ของเราพูดถึงจิตกันมานานกว่า ๒๕๐๐ ปีแล้ว เรารู้ว่าตัวตน (soul) ดำเนินตามจิต พอฝรั่งมาเจอจิต คือการรับรู้ทางพุทธศาสนา นั่นคือ การใช้อายตนะไปกระทบกับสิ่งข้างนอกแล้วเราทำปฏิกิริยากับสิ่งเหล่านั้นอย่างไร ถ้าเรามีความรู้ความเข้าใจหรือมีตัว "ปัญญา" มาก ปฏิกิริยาต่อสิ่งนั้นก็ออกมาในทางฉลาด แต่ถ้าเราปัญญาน้อยเราก็จะกลายเป็นเหยื่อกับสิ่งที่มากระทบ นี่คือสิ่งที่พุทธศาสนาสอนมานานแล้ว

พุทธศาสนาจึงกลายเป็นวิชาพื้นฐานที่ทุกคนต้องเรียน อาตมาเคยถามนักศึกษาที่ลงเรียนกับอาตมา คือที่มหาวิทยาลัยซานตาคลาราที่อาตมาสอนอยู่เป็นมหาวิทยาลัยคริสตัง แต่คอร์สพุทธ

ศาสนากลับเป็นคอร์สที่ป็อบปูลาร์มากที่สุด เวลามหาวิทยาลัยประกาศว่าอาตมาจะไปสอนเทอมไหน (วิชาเลือก ๕ หน่วยกิต) ปรากฏว่านักศึกษาลงชื่อเรียนเต็มคลาส ๓๕ คนภายใน ๑๕ นาที จนบาทหลวงที่เป็นเพื่อนกันถามว่าคุณมีดีอะไร ทำไมถึงเต็มเร็ว เพราะของเขาขยายเวลาแล้วขยายเวลาอีกก็ยังไม่เต็ม อาตมาเคยเจอถึงขนาดที่นักศึกษามาร้องไห้อ้อนวอนขอเข้าเรียน ด้วยความอยากรู้เลยถามนักศึกษาว่า "ทำไมพวกคุณถึงคลั่งวิชาพุทธศาสนากันมาก" เขาตอบว่า "วิชานี้ขาดไม่ได้เลย ถ้าขาดวิชานี้ ทำอะไรไม่ได้" อย่างฝรั่งที่เรียนวิชาเอกจิตวิทยา บอกว่าถ้าไม่ได้เรียนพุทธศาสนา เท่ากับไม่รู้เรื่องจิตวิทยาเลย ตอนนี้กลายเป็นว่านักศึกษาที่เรียนวิชาทางแพทย์ ก็ต้องมาเรียนวิชานี้เป็นพื้นฐานก่อน ถ้าไม่ได้เรียน เท่ากับวิชาอื่นๆ ที่เรียนอยู่ไม่สมบูรณ์"

โรงเรียนและมหาวิทยาลัยสอนพุทธศาสนากันหมด?

"โรงเรียนรัฐต่าง ๆ ในอเมริกามีการสอนพุทธศาสนากันหมด อย่างเวสโคสท์เฉพาะที่รัฐแคลิฟอร์เนียซึ่งมีโรงเรียนรัฐประมาณ ๒๐๐-๓๐๐ โรง ปรากฏว่าทุกโรงเรียนมีการสอนพุทธศาสนากันหมด เขาสอนวิชาว่าด้วยการเจริญสติ (mindfulness) ตั้งแต่ระดับอนุบาล แต่บางที่เกรงว่าผู้ปกครองจะเข้าใจผิดว่าจะไปล้างสมอง เขาเลยเลี่ยงไปใช้คำว่า "secular mindfulnesss" เพราะถ้าใช้แค่คำว่า "mindfulness" ยังมีโทนของศาสนาอยู่ ฝรั่งจึงพยายามบอกผู้ปกครองเด็กว่าเป็น mindfulness ทางโลก ความจริงสอนเหมือนพุทธศาสนาเพียงแต่ถ้าไปบอกว่าเป็นพุทธศาสนา เขาจะคิดว่ามีความเชื่องมงายเข้าไปด้วย ฝรั่งเลยพยายามเลี่ยงออกไป อาตมาเคยคุยกับเพื่อน ถามว่าทำไมถึงใช้คำว่า mindfulness (เจริญสติ)

ทำไมไม่ใช้คำที่กว้างกว่านี้ อย่าง Mindful Awareness (สติสัมปชัญญะ) คือ สติ (ความจำ) อย่างเดียว ไม่เพียงพอ แต่ต้องมีเงาของสติ คือ สัมปชัญญะ (ความรู้ตัว) ด้วย ตอนนี้เพื่อนฝรั่งเลยหันกันมาใช้คำใหม่ว่า **Mindful Awareness**

อย่างตามโรงเรียนระดับอนุบาล วิธีการสอนให้เด็กนอน ครูเอาตุ๊กตาวางที่อก แล้วให้เด็กดูว่าเกิดอะไรขึ้นกับตุ๊กตา เด็กเห็นว่าขยับขึ้นลงเมื่อเราหายใจเข้า-ออก คือฝรั่งไม่ได้บอกว่าหายใจเข้า "พุท" หายใจออก "โธ" แต่ให้ดูสภาพตรงนั้น หรือให้ดูที่ท้อง คือเอาเวทนานุปัสสนามาพัฒนาให้เด็กเรียน หรือถ้าเด็กซน วิธีการสอนก็ให้เด็กนั่งล้อมวง ครูตีกลองแล้วบอกว่าถ้าหยุดเมื่อไร ที่เต้นอยู่ท่าไหนก็ต้องหยุดท่านั้น เด็กทุกคนก็เต้น แต่ในขณะเดียวกันหูตั้งใจฟัง แล้วพอหยุดเสียงกลอง เด็กก็หยุดในท่านั้น นี่คือการฝึกเรื่อง "รู้ตัว" หรือไม่ก็ให้เด็กนั่งวงล้อม ครูตีระฆังแล้วบอกว่าถ้าใครไม่ได้ยินเสีบงระฆัง ก็ให้ยกมือขึ้น เราจะเห็นว่าเด็กแต่ละคนได้ยินเสียงไม่เท่ากัน ความละเอียดของเสียงระฆังที่ค่อยๆ หายไปของแต่ละคนจะไม่เท่ากัน เป็นการฝึกจิตให้เป็นสมาธิ ฝึกให้เด็กจดจ่อโดยไม่จำเป็นต้องใช้วิธีการนั่งสมาธิ หลังเข้าคอร์ส มีการสัมภาษณ์พ่อแม่ว่าเด็กเป็นอย่างไรบ้าง พ่อแม่บอกว่าตอนแรกคิดว่าเป็นเรื่องของศาสนา เลยกลัว ไม่อยากให้ลูกเรียน แต่พอลูกได้เรียนแล้วรู้สึกสุดยอดมาก อย่างตอนที่ทะเลาะกับสามี กลายเป็นลูกที่บอกว่าให้ไปนั่งสมาธิ หรือบางคราวลูกบอกว่า 'อย่าโกรธ ให้นับหายใจ ๑,๒,๓ แล้วจะหายโกรธ' กลายเป็นว่า เด็กสอนพ่อแม่"

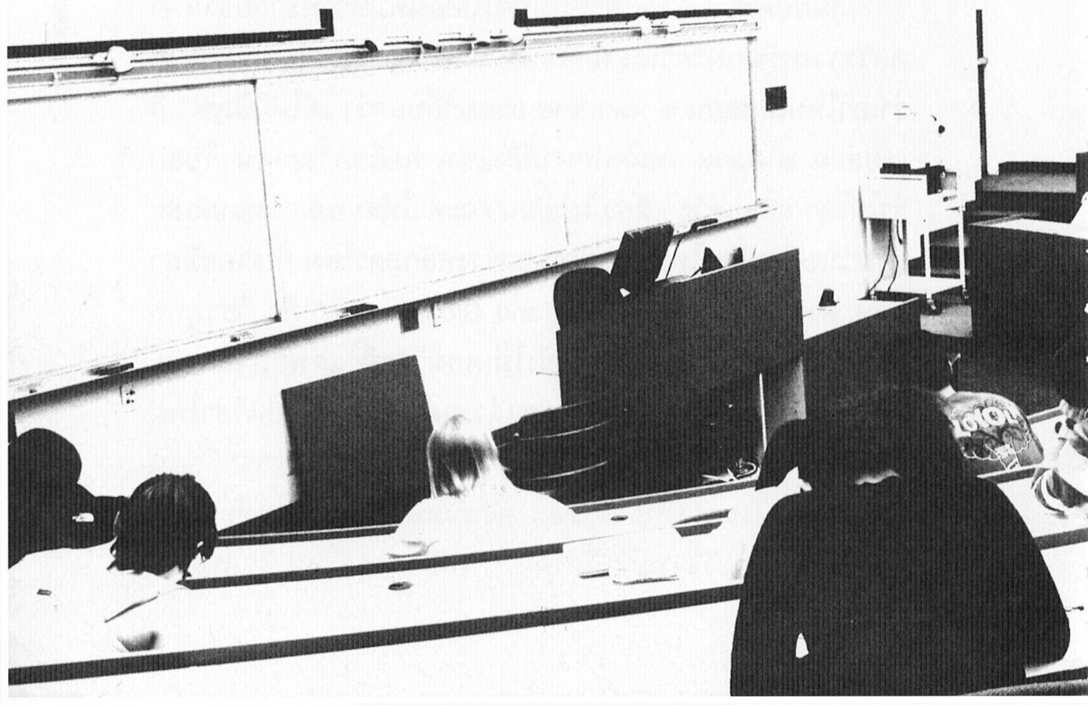
เป็นอาจารย์สอนพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยชั้นนำของโลก

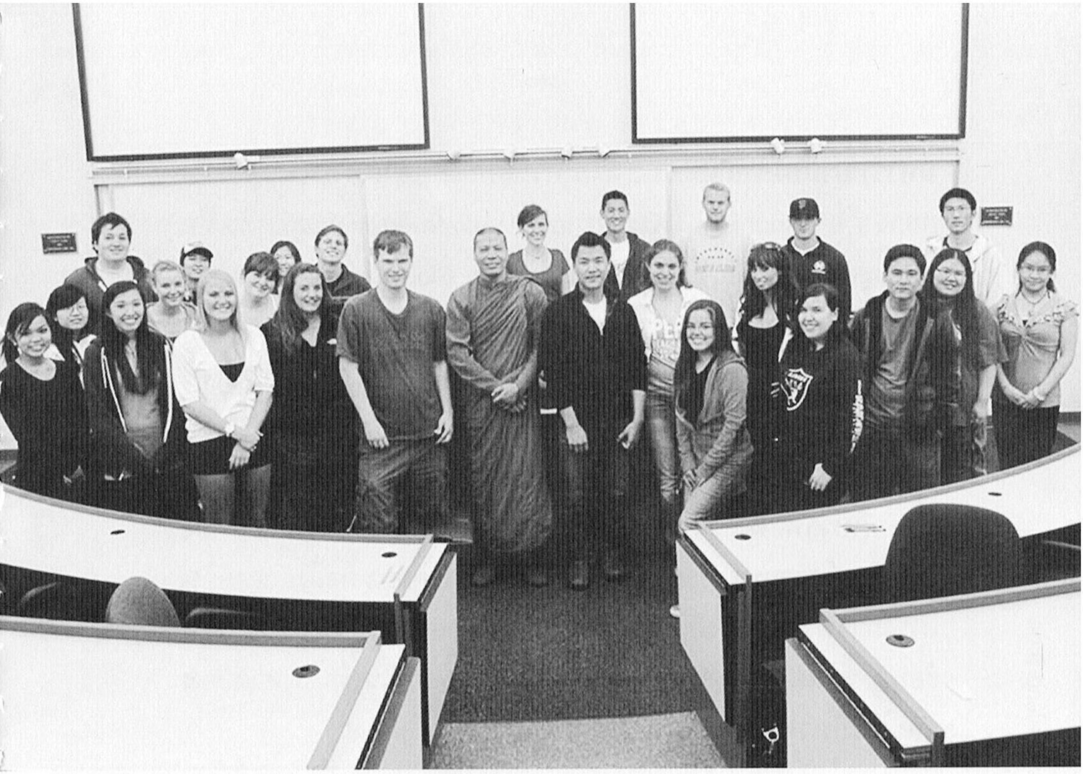
"ตอนเรียนจบดอกเตอร์ใหม่ๆ มาเป็นอาจารย์สอนที่ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (มมร) จากนั้นได้รับนิมนต์ไปสอนที่มหาวิทยาลัยมหิดล ที่วิทยาลัยศาสนศึกษา วิชาพุทธศาสนาเถรวาท ตามมาด้วยวิชาพุทธศาสนาในตะวันตก การอ่านคัมภีร์ นอกจากนี้มีสอนในเชิงปรัชญา สอนทรัพยากรมนุษย์ที่คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สอนนิติปรัชญาที่มหาวิทยาลัยขอนแก่น รวมถึงช่วยแก้ไขหลักสูตรในทางจิตวิทยาให้กับแพทย์ที่โรงพยาบาลศรีธัญญา สอนนักศึกษาที่มหาวิทยาลัยมิชิแกนที่มาเข้าค่ายพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมที่เนปาล แล้วจึงรับนิมนต์ไปสอนที่ต่างประเทศในปี ค.ศ. ๒๐๐๒

สมัยปีค.ศ. ๒๐๐๒ ที่รับนิมนต์ไปสอนที่มหาวิทยาลัยซานตาคลารา สหรัฐอเมริกานั้น นักศึกษาสนใจเยอะมาก คณบดีเลยถามว่าเอาไหมเปิดสอน ๒ คลาสเลย อาตมาก็บอกว่า ได้ไม่มีปัญหา ก็เลยสอน ๒ คลาส แต่นักศึกษาก็ยังแน่น พออีกครั้งอาตมาก็บอกว่าไม่ไหว สอนแค่วิชาเดียว ไม่พัฒนา จะทำให้สมองฝ่อ คณบดีเลยถามว่าเปลี่ยนวิชาไหม อาตมาเลยสร้างหลักสูตรใหม่ ที่ไม่เคยมีมาก่อน ตั้งชื่อวิชาว่า 'Buddhism and Globalization' คือ วิชาพุทธศาสนากับโลกาภิวัตน์ ยุคนั้นยังไม่เคยมีวิชานี้ แต่พอมาปี ค.ศ. ๒๐๐๓-๒๐๐๔ วิชานี้มีอยู่ทั่วโลกแล้ว แต่ตอนนั้นยังเป็นวิชาใหม่ อาตมาเองก็ไม่แน่ใจว่าจะทำได้ไหม ก็เลยถามพวกอาจารย์ที่สอนพุทธศาสนาในมหาวิทยาลังดังๆ ทั้งหมดที่รู้จักกัน ส่งหลักสูตรที่ร่างไปให้เขาช่วยวิจารณ์ว่าที่อาตมาร่างหลักสูตรดีไหม ทุกคนตอบ

กลับมาว่า ‘ฉันก็ไม่สามารถที่จะทำให้ดีไปกว่านี้ได้’ อาตมาก็เลยเปิดวิชาใหม่ เป็นแอดวานซ์คอร์สหรือพุทธศาสนาระดับสูง เป็นการประยุกต์พุทธศาสนา คือ มองโลกไม่ว่าจะเป็นเรื่องเศรษฐกิจ สังคม การเมือง เทคโนโลยี แม้เรื่องของฮอลลีวูด ผ่านเลนส์พุทธศาสนา

ทุกวันนี้เป็นอาจารย์พิเศษสอนอยู่ที่มหาวิทยาลัยซานตาคลารา สหรัฐอเมริกาและมหาวิทยาลัยอ๊อกซฟอร์ด ประเทศอังกฤษ เป็นอาจารย์สอบวิทยานิพนธ์ให้กับนักศึกษาของมหาวิทยาลัยในประเทศพม่า โดยที่ซานตาคลาราสอนอยู่ ๒ วิชา คือ ‘Buddhism’ เป็นระดับ Intermediate level (พุทธศาสนาระดับกลาง) ด้วยความที่ซานตาคลารา เป็นมหาวิทยาลัยคริสตัง จึงบังคับนักศึกษาทุกคนที่จบจากมหาวิทยาลัยนี้จะต้องผ่านวิชาศาสนา ๓ ตัว (religious study) ภายใน ๔ ปี คือ ศาสนาเบื้องต้น ศาสนาระดับกลาง และศาสนาระดับสูง โดย ๓ ตัวนี้ จะเลือกเรียนตัวไหนก็ได้แล้วแต่ซึ่ง

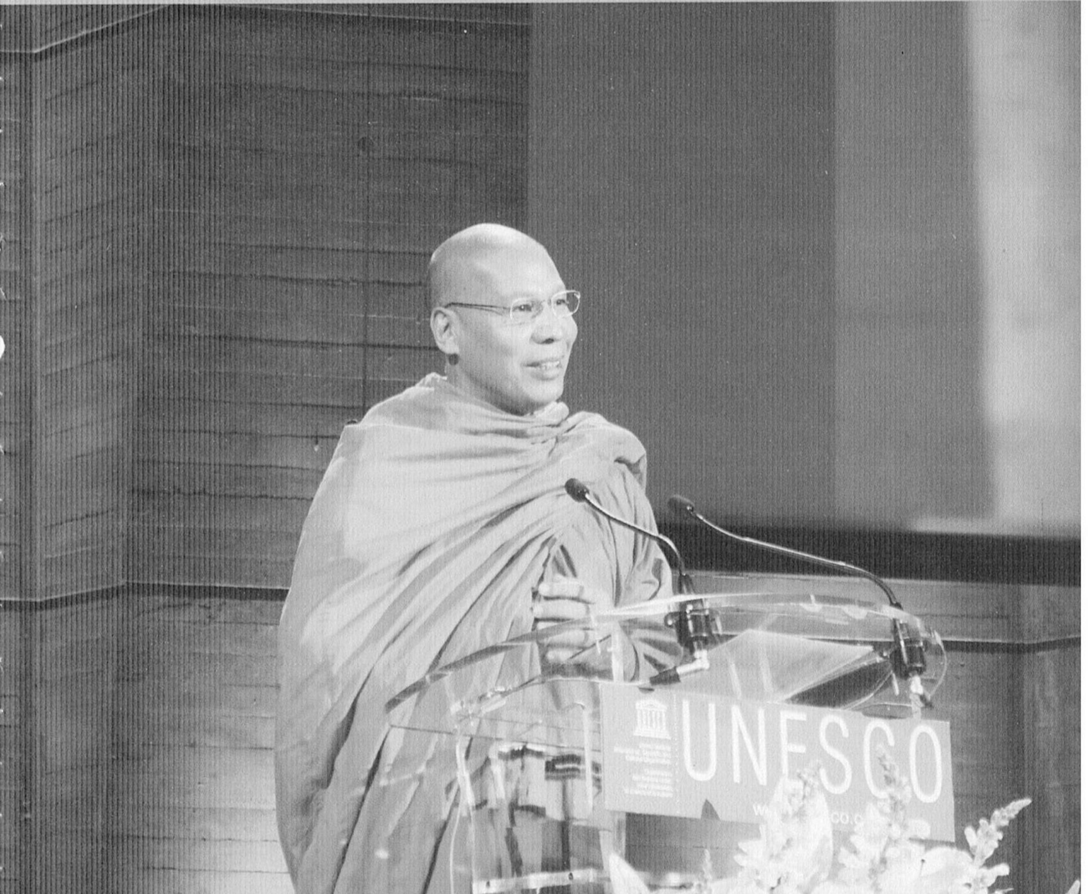

มหาวิทยาลัยมีให้เลือก ๒๐-๓๐ ตัวเลือก โดยอาตมาสอนอยู่ระดับกลาง คือ Buddhism ในระดับ Intermediate-level และอีกตัวเป็นระดับสูง (advanced) คือ 'Buddhism and Globalization (วิชาพุทธศาสนากับโลกาภิวัตน์)' ส่วนที่มหาวิทยาลัยอ๊อกซฟอร์ด อาตมาสอนในระดับปริญญาเอกในแง่ของวิชามานุษยวิทยา คือสอนวิชาพุทธศาสนาในประเทศไทยในเชิงวิชาการ มองภาพรวมพุทธศาสนาในประเทศไทยจากมุมมองทุกอย่างทั้งจากข้อมูลดิบและวิพากษ์ข้อมูลดิบว่าทำไมถึงเป็นภาพอย่างนั้น นอกจากนี้ยังเป็นคลังสมองให้กับองค์การสประชาชาติ ในเรื่องที่องค์การยูเอน กำลังขับเคลื่อนโครงการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งอาตมาเป็นคลังสมองไปวิพากษ์และให้ข้อมูล ส่วนองค์การยูเนสโก อาตมาเป็นวิทยากรในเรื่องสิ่งแวดล้อมและยังเป็นวิทยการให้กับ World Economic Forum"

การที่มหาวิทยาลัยชั้นนำของโลก และองค์กรนานาชาติ หันมาสนใจและค้นหาคำตอบจากคำสอนในพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นยุคใหม่ของพุทธศาสน์ศึกษาของโลกเลยก็ว่าได้ ศาสตราจารย์ริชาร์ด กอมบริดจ์ (Richard Gombrich) ผู้เชี่ยวชาญทางภาษาบาลีและพุทธศาสนาของมหาวิทยาลักอ๊อกซฟอร์ด ผู้เคยดำรงตำแหน่งเป็นประธานของสมาคมบาลีปกรณ์ สมาคมที่แปลพระไตรปิฎกเป็นอังกฤษ มาตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๘๑ เคยกล่าวในที่ประชุมทางวิชาการหลายแห่งว่า "พระพุทธศาสนาควรมีการเรียนการสอนทั่วโลกเหมือนกับการเรียนการสอนปรัชญาที่มีอยู่อย่างทั่วไป โดยไม่มีกำแพงของศาสนามากีดกั้น แน่นอนว่า ผู้เรียนพระพุทธศาสนาจะให้คุณแก่สังคมโลกอย่างแน่นอน"

UNESCO

บทคัดย่อ

บทความนี้จะอธิบายให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพยายามที่จะพัฒนาการศึกษาและการตีความคำสอนของพระพุทธศาสนา ให้สอดคล้องกับความรู้ทางวิทยาการสมัยใหม่ การกระทำของพระองค์ดังกล่าวนี้ นับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคำสอนของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ซึ่งมีผลอย่างสำคัญต่อการอธิบายหรือทำความเข้าใจพระพุทธศาสนาต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน โดยพระองค์ได้ทรงแสดงให้เห็นว่าความรู้ความเข้าใจขั้นพื้นฐานเกี่ยวกับพระธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาตามประเพณีนิยมของคนไทยในยุคนั้น ไม่ถูกต้อง และได้ทรงแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับสัจธรรมอันเป็นหนึ่ง หรือเป็นสากลของพระพุทธศาสนาว่าเป็นอย่างไร

แม้นว่าพระพุทธศาสนาเถรวาทได้เป็นศาสนาประจำชาติของประเทศไทยมาแต่ในยุคสุโขทัย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18 ก็ตาม พระพุทธศาสนาตามประเพณีนิยมของไทยนั้น เต็มไปด้วยความชื่อถือที่ผิดเพี้ยน มีการผสมผสานของความเชื่อในเรื่องเวทมนต์ไสยาศาสตร์ และพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ต่าง ๆ ลักษณะของพระพุทธศาสนาเช่นนี้ ทำให้ชาวพุทธที่ได้เรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่ และความรู้ดั้งเดิมของพระพุทธศาสนาเกิดการไขว้เขวในการทำความเข้าใจพระพุทธศาสนาที่ถูกต้อง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าการปฏิบัติพระพุทธศาสนาเช่นนี้ไม่ถูกต้อง กอปรด้วยความหลงผิดและห่างไกลจากคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงเรียกความเชื่อถือพระพุทธศาสนาแนวนี้ว่า อาจิณณกัปปิกา หรือ อาจิณณกัปปิกนิกาย คือพุทธศาสนาแบบยึดถือประเพณีและคำสอนของครูอาจารย์ของตนเป็นหลัก อย่างปราศจากเหตุผลและไม่ใส่ใจถึงหลักการเดิมหรือคำสอนในพระไตรปิฎก

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าพระพุทธศาสนาที่ถูกต้อง ต้องมีลักษณะที่เป็นหลัก การพิเศษของสัจธรรมอันเป็นหนึ่งและเป็นสากล ทรงชี้ให้เห็นว่าการเชื่อถือโชคลาง เชื่อถือภูตผีปีศาจ และเทวฤทธิ์ทั้งหลายนั้นไม่ใช่พระพุทธศาสนา แนวทางที่ถูกต้องคือการศึกษาและปฏิบัติพระพุทธศาสนาด้วยเหตุผลโดยยึดหลักการหรือคำสอนในพระไตรปิฎกเป็นหลัก มิใช่ยึดคำอธิบายของอรรถกถา ฎีกา หรือ คำ อธิบายของบูรพาจารย์ที่เชื่อถือกันมาอย่างไร้การพิจารณาตรวจสอบเป็นแบบ ทรงชี้ให้เห็นว่าความเชื่อถือหรือประเพณีเดิม ๆ ที่เคยทำกันมา หากไม่สอดคล้องกับหลักการเดิมหรือไม่ประกอบด้วยเหตุผลก็ควรเลิกได้ ในเรื่องนี้ นายเจส คาสเวลล์ (Jasse Caswell) บาดหลวงชาวอเมริกันได้ตั้งข้อสังเกตว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกะเทาะเปลือกเรื่องความงมงายในพระพุทธศาสนาทั้งหมด รวมทั้งปฏิเสธ "ทุกสิ่งในพระศาสนาที่มีกำเนิดมาจากสิ่งเหนือธรรมชาติ"[1] การปฏิรูปของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่

1 Bradley 1966: 39

หัวมีผลทำให้การปฏิบัติวินัยของพระสงฆ์ใกล้กับพระวินัยในพระไตรปิฎกมากขึ้น พร้อมกับพระองค์ได้ตีความใหม่ของคำสอนต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนาไทยที่ถือปฏิบัติมาผิด ๆ โดยตลอด การศึกษาและการปฏิบัติพระพุทธศาสนาในแนวใหม่นี้ ก่อให้เกิดกลุ่มที่เคร่งครัดในพระธรรมวินัย ซึ่งพระองค์ทรงเรียกว่า ธรรมยุติกา หรือ ธรรมยุติกนิกาย คือยึดหลักการอันถูกต้อง และประกอบด้วยปัญญาและเหตุผลเป็นหลัก

การปฏิรูปหหรือการพัฒนาการศึกษา และการปฏิบัติพระพุทธศาสนาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวดังกล่าวแล้ว ได้ก่อให้เกิดการศึกษาพระพุทธศาสนาแนวใหม่ขึ้นในประเทศไทยต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน ดำเนินตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการชักนำให้ชาวพุทธกลับไปศึกษาพิจารณาหลักการเดิมของพระพุทธศาสนาในพระไตรปิฎกด้วยปัญญา และเหตุผล การยึดหลักการเดิมเป็นหลักนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระราชโอรส และผู้ทรงวางรากฐานและพัฒนาระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมไทยที่ใช้อยู่ในปัจจุบันรับสั่งไว้ชัดเจนว่า “หวังว่ามีผู้ศึกษาพระพุทธ ศาสนาโดยตรงจากพระไตรปิฎกเพื่อเป็นแนวทางดำเนินชีวิต จะเชื่ออรรถกถาก็ต่อเมื่อคำสอนเหล่านั้นสอด คล้องกับพระไตรปิฎกเท่านั้น“ การปฏิรูปหรือการพัฒนาการศึกษาและการปฏิบัติพระพุทธศาสนาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวดังกล่าวแล้ว ได้ก่อให้เกิดการศึกษาพระพุทธศาสนาแนวใหม่เกิดขึ้นในประเทศไทยต่อเนื่องมาจนในปัจจุบัน กล่าวคือพุทธศาสนิกชนชาวไทยมีความกล้าหาญที่จะวิพากษ์วิจารณ์คัมภีร์ และคำสอนของพระพุทธศาสนาเพื่อความถูกต้องด้วยเหตุผลมากขึ้น ก่อให้เกิดนักปราชญ์รุ่นใหม่ทางพระพุทธศาสนาของไทยที่ดำเนินตามรอยของพระองค์ขึ้นจำนวนมากเช่น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) พระพรหมคุณาภรณ์ (ปยุตฺโต) (Swerer 1999: 202; Thanissaro 1997) เป็นต้น

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้ริเริ่มฟื้นฟูการศึกษาพระพุทธศาสนาด้านวิปัสสนาธุระ ซึ่งมีผลต่อความเจริญก้าวหน้าของการศึกษาด้านวิปัสสนาธุระในประเทศไทย และต่าง ประเทศอย่างมหาศาล ก่อให้เกิดอาจารย์สายวิปัสสนาอย่างพระอาจารย์มั่น เป็นต้น มิติใหม่แห่งการศึกษาพระพุทธศาสนาที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ได้ทรงมีพระราชดำริริเริ่มขึ้น และจากการนำของพระองค์ ได้ก่อให้เกิดกลุ่มภิกษุ “หัวก้าวหน้า“ ซึ่งใฝ่รู้และกล้าคิด กล้าทำ เพื่อความถูกต้อง และเพื่อความบริสุทธิ์ของพระพุทธศาสนา ซึ่งได้นำไปสู่การพัฒนาใหม่ของระบบการศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทย จนก่อให้เกิดมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาหรือมหาวิทยาลัยสงฆ์ขึ้นในประเทศไทยในปัจจุบัน

บทความทางวิชาการที่นำ
เสนอในการประชุมนานาชาติ
ว่าด้วย การสำรวจการศึกษา
พระพุทธศาสนาเถรวาท:
แนวปัญญาชนและอนาคต
ของเนื้อหาการศึกษา
จัดโดยสถาบันวิจัยเอเชีย แห่ง
มหาวิทยาลัยแห่งชาติสิงคโปร์
ระหว่างวันที่ 12-14 สิงหาคม
2547

๓

มิติใหม่แห่งการศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทย : พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับคณะธรรมยุต

ความนำ[1]

พระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ราชอาณาจักรไทยในหลายรูปแบบ มีทั้งพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทและแบบมหายาน แต่พระพุทธศาสนาแบบเถรวาทที่คนไทยนับถือสืบเนื่องกันมาอย่างไม่ขาดสายนับแต่ยุคสุโขทัยจวบจนปัจจุบัน คือ พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบ

---

1 ขอขอบคุณรองศาสตราจารย์สุเชาวน์ พลอยชุม สำหรับแนวความคิด และให้ยืมหนังสือต่าง ๆ ในกระบวนการของการเขียนบทความนี้ และขอขอบคุณ อาจารย์ลุยส์ คาโบด และปีเตอร์ สกีลิ่ง สำหรับคำแนะนำเพิ่มเติม

ลังกา หรือที่ไทยรับมาจากลังกาทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ฉะนั้นในบทความนี้คำว่าพระพุทธศาสนาในประเทศไทยจึงหมายถึงพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกา และเน้นเป็นพิเศษในเรื่องพระพุทธศาสนาในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๒๕ ถึงปัจจุบัน) บทความนี้ เป็นการศึกษามิติใหม่แห่งการศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ที่ริเริ่มโดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และผลกระทบของการศึกษานั้นที่ตกทอดมาจนถึงพระพุทธศาสนาไทยในปัจจุบัน โดยอาศัยพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ เป็นพื้นฐานของการศึกษาในครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาทั้งเป็นภาษาบาลีและไทยไว้มากกว่า ๑๐๐ เรื่อง (ส่วนใหญ่ได้พิมพ์เป็นหนังสือแล้ว) เฉพาะพระราชนิพนธ์ภาษาบาลีมีมากกว่า ๓๕ เรื่อง นับว่าเป็นผู้ทรงนิพนธ์วรรณกรรมภาษาบาลีไว้มากที่สุดในยุคกรุงรัตนโกสินทร์

พระพุทธศาสนาในประเทศไทยมีอิทธิพลเหนือสังคมไทย และในทางตรงกันข้ามสังคมไทยก็มีผล กระทบเหนือพระพุทธศาสนาในยุคของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๓๙๔) นับว่ามีการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ในการศึกษาพระพุทธศาสนาของประเทศไทย โดยการริเริ่มของพระบาท สมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ในขณะที่ทรงผนวชอยู่ หลังจากที่ทรงไม่พอพระทัยกับการปฏิบัติพระพุทธศาสนาแบบเดิม พระองค์ทรงริเริ่มการปฏิรูปพระพุทธศาสนาให้ใกล้กับพระไตรปิฎกมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ซึ่งการปฏิรูปครั้งนี้ ทรงได้ปฏิรูปการปฏิบัติวินัยของพระสงฆ์ การเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมต่าง ๆ และที่สำคัญยิ่งก็คือการตีความใหม่ของพระไตรปิฎก

นอกจากหนังสือพระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีอยู่หลายฉบับ โดยผู้เขียนที่แตกต่างออกไปแล้ว ยังมีหนังสือและบทความต่าง ๆ มากมายที่เขียนเกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ไว้ทั้งในภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ซึ่งมีอยู่มากที่เขียนวิเคราะห์พระราชประวัติในแง่การเมือง ผลงานด้านการปฏิรูปคณะสงฆ์ไทยของพระองค์ โดยมีการตั้งกลุ่มพระสงฆ์กลุ่มใหม่ภายใต้ชื่อธรรมยุติก นิกาย ได้กลายเป็นประเด็นโต้เถียงกันของนักวิชาการอย่างแพร่หลาย บางท่านเห็นว่าพระองค์ได้แบ่งพระสงฆ์ไทยออกเป็นสองนิกาย (Tambiah 1976: 256; 1988: 159-66; Tiyavanich 1997: 5) บางท่านเห็นว่า การที่พระองค์ทรงเน้นในเรื่องวิทยาศาสตร์ในปัจจุบันและความเป็นเหตุเป็นผลทำให้คุณค่าทาง โลกุตตรของพระพุทธศาสนาลดน้อยลงและเป็นโลกิยะมากขึ้น (พระไพศาล วิสาโล ๒๕๔๖: บทที่ ๑) บางท่านยังกล่าวอ้างว่าการที่ทรงผนวชอยู่ในพระพุทธศาสนานั้น แท้ที่จริงแล้วเป็นการเตรียมพระองค์เพื่อสืบทอดราชสมบัติ เป็นต้น ความเข้าใจผิดเหล่านี้คงเป็นประเด็นใหญ่เกินไปในการที่มาวิเคราะห์ในบทความนี้ เพราะบทความนี้ผู้เขียนเน้นไปที่การศึกษาพระพุทธศาสนาเถรวาทของพระจอมเกล้า ฯ เป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนหวังว่าบทความนี้อย่างน้อยอาจให้คำอธิบายบางอย่างเกี่ยวกับประเด็นเหล่านั้นได้ไม่มากก็น้อย

มิติใหม่แห่งการศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

การศึกษานับว่าเป็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งของพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนานับเป็นศาสนาแห่งการศึกษา เวลาคุยกับพระสงฆ์ในประเทศไทย พระมักจะเล่าให้ฟังว่า วัดมีบทบาทสำคัญในการศึกษาของไทยในอดีต ต่อมาเมื่อผลกระทบจากอายธรรมตะวันตก ความทันสมัยและความเป็นเมืองค่อย ๆ เข้ามา บทบาทของพระภิกษุสามเณรต่อการศึกษาของไทยและสังคมก็ลดน้อยลง พระสงฆ์ที่มีการศึกษาอาจจะพูดต่อไปอีกว่า คณะสงฆ์ได้แต่หวงรำลึกบทบาทของพระสงฆ์ในอดีต และยอมรับว่าการศึกษาของคณะสงฆ์ที่ดำเนินมานั้นล้าหลังในหลายด้าน และจำเป็นต้องปรับปรุงการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยอย่างจริงจัง ในทำนองเดียวกันผลการการวิจัยเมื่อเร็ว ๆ นี้ ที่วิจัยในเรื่องการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ชี้ให้เห็นว่าการเรียนการสอนพระพุทธศาสนา ทั้งในระดับรากหญ้าและอุดมศึกษาขาดประสิทธิภาพ และไม่สัมฤทธผลเท่าที่ควร เพราะขาดเป้าหมายการศึกษาที่ชัดเจน ขาดครูอาจารย์ที่มีความรู้ในพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งทั้งในเชิงลึกและเชิงกว้าง ควบคู่ไปกับความรู้ความสามารถในการสอนด้วยวิธีสมัยใหม่ และขาดการสนับสนุนอย่างจริงจังต่อเนื่องจากคณะสงฆ์และรัฐบาลในเรื่องการเงินและการบริหารจัดการ ผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นว่า บทบาทของวัดในด้านการศึกษาและสังคมลดน้อยลงทุกที วิธีการบริหารจัดการที่ใช้กันอยู่ตามวัดทั่วไปและสืบต่อกันมานั้นไม่เหมาะสมกับสมัยใหม่ ดังนั้นจึงทำให้วัดเป็นองค์กรศาสนาที่ไม่เข้มแข็งและไม่มีประสิทธิภาพ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา วัดได้เปลี่ยนสภาพ

กลายเป็นเพียงสถานที่พักอาศัย และปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์แต่อย่างเดียว และที่แย่ไปกว่านั้นมีสถาพเหมือนพิพิธภัณฑ์หรือสถานที่ท่องเที่ยวสำหรับนักทัศนาจร เพราะฉะนั้น ระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยจำเป็นต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนเป็นขนานใหญ่[2]

ในอดีตนั้น ประเทศไทยไม่มีหลักสูตรกลางที่ใช้สอนกันในทุกวัด[3] ลักษณะของการศึกษามักเป็นการจัดการศึกษาตามความจำเป็นของสังคมและประเพณีปฏิบัติ วิชาที่สอนไม่จำเป็นจะต้องเป็นเรื่องของศาสนาอย่างเดียว แต่สอนไปตามความรู้ความสามารถของอาจารย์ผู้สอนเป็นใหญ่ เช่นอาจสอนคณิตศาสตร์ หรือการแต่งกลอนเป็นต้น[4] นอกจากจะสอนการอ่านและเขียนภาษาไทยแล้ว อาจารย์บางรูปก็ใช้ตำราบางเล่มหรือบางส่วนที่ตัวเองชอบมาสอนเป็นหลักสูตรการเรียนการสอน ซึ่งเราก็ไม่ทราบชัดเจนว่าในอดีตนั้น พระเหล่านั้นใช้หนังสือเล่มไหนหรือคัมภีร์เล่มใด เป็นหนังสือหลักในการเรียนการสอนพระภิกษุสามเณรตามวัดต่าง ๆ

โดยหลักการแล้ว การศึกษาของคณะสงฆ์โดยรวม ก็คือเป็นการศึกษาเรื่องศีล ศึกษาเรื่องจิตหรือสมาธิ และศึกษาเรื่องปัญญา (สีลสิกขา จิตตสิกขา ปัญญาสิกขา) ในอีกแง่หนึ่ง การศึกษาทั้ง ๓ ด้านดังกล่าว สรุปได้เป็น ๓ ลักษณะคือการศึกษาเชิงปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ แต่ละระดับสูงขึ้นไปเป็นขั้น ๆ แต่ในขณะเดียวกันก็อาศัยซึ่งกันและกัน ปริยัติหมายถึงการอนุรักษ์ตำรา ถึงแม้ว่าดูเหมือนจะดูต่ำต้อย แต่ก็เป็นฐานของการศึกษาขั้นสูงต่อไป ดังนั้น ทั้งสาม

2 วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล *น้ำทองสิกขาลัย* หนังสือที่ระลึกของวิทยาลัยศาสนศึกษา ๒๕๔๗:๓๗ ผลวิจัยที่อ้างถึงปืนผลของงานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยของนักศึกษาวิทยาลัยศาสนศึกษาที่ผู้เขียนสอนอยู่ในปี ๒๕๔๖

3 Charles Keys, Thailand: Buddhist Kingdom as Modern Nation-State, p. 184

4 Stephen Zack, Buddhist Education Under Prince Wachirayan Warorot, p. 44

ขั้นตอนของการศึกษานั้นมีความสำคัญเท่าเทียมกัน ตำราเป็นเครื่องมือของการศึกษาเชิงปริยัติ (คันถะธุระ) พระที่เน้นปริยัติมีหน้าที่สืบทอดพระศาสนาโดยสอนพระสงฆ์อื่นและฆราวาส ในขณะเดียวกันพระสงฆ์เหล่านั้นก็ปฏิบัติสิ่งที่ตนสอน (ปฏิบัติ) และได้ผลของการรู้แจ้ง (ปฏิเวธ) โดยไม่ต้องกล่าวออกมาเป็นคำพูด[5]

สำหรับพระพุทธศาสนาในประเทศไทยนั้น การศึกษาเชิงทฤษฎี (ปริยัติ) แบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะคือ การศึกษาในระบบและการศึกษานอกระบบ

การศึกษาในระบบ ได้แก่การศึกษาของภิกษุสามเณร ที่เรียกว่าการศึกษาพระปริยัติธรรม ซึ่งมีการกำหนดหลักสูตร การเรียนการสอนและการสอบหรือการวัดผลไว้อย่างเป็นระบบ การศึกษาลักษณะนี้ได้มีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. ๑๘๙๓-๒๓๑๐) แม้ว่ายังไม่พบหลักฐานแน่นอนว่าเริ่มขึ้นในปีใด แต่อย่างน้อยก็มีกล่าวถึงในจดหมายเหตุของลาลูแบร์ ราชทูตแห่งฝรั่งเศสที่มาเจริญราชไมตรีในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๒๐๐-๒๒๓๑) ว่า การศึกษาในระบบซึ่งน่าจะเกิดขึ้นครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นครั้งแรก ได้ใช้เป็นแบบแผนสืบมาจนถึงยุคกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ลาลูแบร์ได้บันทึกไว้ชัดเจนว่า “มีการสอบปริยัติธรรมโดยรัฐบาลในยุคของกรุงศรีอยุธยาเป็นครั้งคราว”[6]

การศึกษาในระบบดังกล่าวนี้จำกัดอยู่เฉพาะในหมู่ภิกษุสามเณร เพราะเป็นการศึกษาคัมภีร์ที่จดจารึกไว้ด้วยภาษาบาลีโดยตรง ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่อย่างหนึ่งของภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา มีหลักฐานที่ชัดเจนว่า การสอบพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์เป็นเรื่อง

---

5 R. Gombrich, Buddhist Precept and Practice. 1995. p. 316

6 Tambiah, 1976: 203

ของรัฐบาล ซึ่งได้รวมไว้เป็นหน้าที่ของพระมหา กษัตริย์ในฐานะทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก[7] พระสงฆ์ก็ถือการสอบไล่พระปริยัติธรรมเป็นเรื่องสำคัญเช่นเดียวกัน

การศึกษานอกระบบ คือการศึกษาพระพุทธศาสนาของชาวบ้านทั่วไป การศึกษาพระพุทธศาสนาของชาวบ้านอาจทำได้หลายทาง เช่น การฟังเทศน์ที่ภิกษุแสดงในโอกาสต่าง ๆ โดยเฉพาะก็คือการเทศน์ในวันพระ ซึ่งถือว่าเป็นวันฟังธรรมของชาวพุทธทั่วไป เรียกว่า วันธัมมสวนะ ซึ่งวัดส่วนใหญ่จะจัดให้มีขึ้นสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง ในวันขึ้น-แรม ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ

นอกจากการฟังเทศน์ในวันพระ เทศน์มหาชาติและเทศน์ในโอกาสต่าง ๆ แล้ว ชาวบ้านก็อาจศึกษาพระพุทธศาสนาได้จากการสนทนาธรรมกับภิกษุ หรือฟังการบรรยายธรรมของผู้ทรงคุณวุฒิทั้งที่เป็นภิกษุและมิใช่ภิกษุในบางโอกาส นอกจากนี้ ก็อาจจะศึกษาได้จากการอ่านหนังสือพระพุทธศาสนาด้วยตนเอง ซึ่งในสมัยโบราณการศึกษาด้วยวิธีนี้อาจจะทำได้ยาก เพราะหนังสือยังไม่ค่อยแพร่หลาย การพิมพ์หนังสือยังใช้วิธีเขียนด้วยมือ แต่ปัจจุบันการศึกษาด้วยวิธีนี้ทำได้สะดวกมาก

เป็นที่น่าสังเกตว่า การศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทยทั้งในระบบและนอกระบบดังกล่าวข้างต้น ไม่ได้ศึกษาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกอันเป็นหลักฐานขั้นต้นของพระพุทธศาสนาโดยตรง แม้ว่าจะปรากฏหลักฐานว่า การศึกษาพระพุทธศาสนาในระบบครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนปลายแบ่งเป็น ๓ ชั้นเรียกว่า บาเรียนตรี บาเรียนโท และบาเรียนเอก กล่าวคือบาเรียนตรี มีความรู้ในการแปลพระสุตตันตปิฎก บาเรียนโทต้องมีความรู้ในการแปลพระวินัย

---

7 Tambiah, 1976: 204

ปิฎก และบาเรียนเอก มีความรู้ในการแปลอภิธรรมปิฎก พร้อมทั้งอีกสองปิฎกต้น กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้อธิบายทำนองเดียวกันไว้ว่า ในยุคของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ก็มีระบบการจัดการศึกษาพระพุทธศาสนา ๓ ขั้นเช่นเดียวกัน[8] แม้ว่าหลักสูตรการศึกษาพระพุทธศาสนาในยุคปลายของกรุงศรีอยุธยา และยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น จะใช้คัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นหลักสูตร แต่ในการเรียนและสอนก็เลือกเอาเฉพาะบางส่วนของบางคัมภีร์ในพระไตรปิฎกเท่านั้นมาเรียนและสอบ

มาถึงยุคกรุงรัตนโกสินทร์ได้มีการปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรพระปริยัติธรรม ซึ่งเป็นการศึกษาพระพุทธศาสนาในระบบ สมเด็จพระสังฆราชมี (พ.ศ. ๒๓๖๑-๖๒) ในรัชกาลของสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ได้ปรับปรุงระบบการสอบพระปริยัติธรรมโดยขยายจากเดิมที่มี ๓ ชั้น เป็น ๙ ชั้น ที่เรียกว่า ๙ ประโยคนั้นซึ่งเป็นระบบการศึกษาที่ใช้มาจนทุกวันนี้[9] การสอบประจำปีบริหารโดยส่วนกลางคือแม่กองธรรม หลักสูตรใหม่นี้ได้เปลี่ยนแปลงทั้งหมดคือเปลี่ยนจากเดิมซึ่งใช้คัมภีร์พระไตรปิฎก มาเป็นใช้คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสสเป็นหลักสูตรแทน กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ การศึกษาพระปริยัติธรรมที่ปรับปรุงใหม่ เปลี่ยนจากการศึกษาพระไตรปิฎกมาศึกษาคัมภีร์อรรถกถาซึ่งเป็นคำอธิบายพระไตรปิฎกแทน เพราะเหตุไรจึงเป็นเช่นนั้น อาจอธิยาบได้ว่า คัมภีร์พระไตรปิฎกซึ่งมีเป็นจำนวนมากนั้น หากศึกษาได้ไม่ทั่วถึงครบถ้วนก็ไม่อาจทำให้เข้าใจคำสอนของพระ พุทธศาสนาในภาพรวมหรือแบบองค์รวมได้ เพราะคำสอนที่จารึกไว้ในพระไตรปิฎกทั้งในพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก ล้วนเป็นคำสอน

---

8 Tambiah, 1676: 203

9 Tambiah, 1976: 204

เฉพาะเรื่อง หรือแยกส่วน บางเรื่องก็อาจจะมีเฉพาะหัวข้อเรื่อง ไม่มีคำอธิบายในรายละเอียด ฉะนั้น การศึกษาพระไตรปิฎกโดยตรงเพื่อให้เข้าใจคำสอนของพระพุทธศาสนาในองค์รวมจึงต้องใช้เวลามาก

ส่วนคัมภีร์อรรถกถาหรือปกรณ์วิเสสนั้น บางคัมภีร์นอกจากจะอธิบายเรื่องราวในพระไตรปิฎกคัมภีร์ใดคัมภีร์หนึ่งโดยเฉพาะแล้ว ยังอาจมีกล่าวถึงหรือโยงใยไปถึงคำสอนส่วนอื่น ๆ ของพระพุทธศาสนาด้วย ช่วยให้ได้เรียนรู้คำสอนของพระพุทธศาสนาได้กว้างขวางในชั่วเวลาอันสั้น ทั้งมีรายละเอียดอื่น ๆ ที่ไม่มีในพระไตรปิฎกให้เรียนรู้เพิ่มขึ้นด้วย คัมภีร์อรรถกถาหรือปกรณ์วิเสสดังกล่าว จึงมีลักษณะเป็นประมวลคำสอนจากหลายแหล่งและหลายเรื่องมาไว้รวมไว้ในที่เดียวกัน ทั้งมักจะเป็นการเลือกสรรเอาเฉพาะที่ควรศึกษาหรือควรรู้เป็นพื้นฐานเอามารวมไว้อย่างกระทัดรัด และเป็นระบบซึ่งช่วยให้สะดวกต่อการเรียนรู้และทำความเข้าใจ ซึ่งอาจจะด้วยเหตุผลดังกล่าวมาทำหลักสูตรพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทยที่ปรับปรุงแก้ไขขึ้นใหม่ในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น จึงเลือกเอาคัมภีร์อรรถกถาบ้าง คัมภีร์ปกรณ์วิเสสบ้าง ซึ่งมีเนื้อหาครอบคลุมทั้งเรื่องพระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม มาศึกษาแทนพระไตรปิฎก ทั้งนี้ก็โดยที่เห็นว่า เมื่อมีความรู้ขั้นพื้นฐานจากคัมภีร์เหล่านี้ได้ดีแล้ว ก็จะสามารถศึกษาคัมภีร์พระไตรปิฎกโดยตรงต่อไปด้วยตนเองง่ายขึ้นและสะดวกขึ้น

แม้การศึกษาพระพุทธศาสนานอกระบบก็ทำนองเดียวกัน เรื่องราวที่ภิกษุหรือผู้ทรงคุณวุฒิต่าง ๆ นำมาเทศน์หรือบรรยายสั่งสอนชาวบ้านทั่วไปนั้น ก็มักเป็นเรื่องราวจากคัมภีร์อรรถกถาฎีกา หรือปกรณ์ วิเสสต่าง ๆ เป็นส่วนใหญ่ และมีคำสอนไม่น้อย

ที่เป็นมติของอาจารย์ในสำนักนั้น ๆ ซึ่งหลาย ๆ เรื่องไม่มีอยู่ในคัมภีร์ใด ๆ ด้วยซ้ำ คำสอนในลักษณะหลังนี้ ดูเหมือนจะมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ตามความยาวนานของกาลเวลา ในเรื่องนี้ ชาลส์ คายส์ (Charles Keyes) ได้ยืนยันว่า ตามห้องสมุดวัดต่าง ๆ ในประเทศไทย(และลาว)แสดงให้เห็นว่า ตำราทางพระพุทธศาสนาที่มีไว้ให้ศึกษาในแถบนี้ มีเฉพาะบางส่วนของพระไตรปิฎก อรรถกถา ปกรณ์ เช่น วิสุทธิมรรคของพระพุทธโฆษาจารย์ เรื่องทำนองชาดกและงานวรรณกรรมยุคหลัง ๆ จำนวนมาก ประวัติศาสนสถานต่าง ๆ และเรื่องความศักดิ์สิทธิ์เป็นส่วนใหญ่[10] นายคายส์ยังได้กำหนดคัมภีร์สำคัญ ๓ เล่ม เป็นมาตรฐานของการศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทยในอดีต เพราะเป็นตำราที่มีอยู่ในห้องสมุดวัดทุกห้องสมุด[11] คือคัมภีร์ไตรภูมิพระร่วง พระมาลัย และเวสสันดรชาดก สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาที่ปฏิบัติกันอยู่ในประเทศไทยเป็นพระพุทธศาสนาแบบประเพณีนิยมที่สืบ ๆ กันมา

10 Justin McDaniel, 'The Curricular Canon in Northern Thailand and Laos' in Manussaya: Journal of Humanities, 4:2002, p. 20

11 Charles Keyes, Thailand: Buddhist Kingdom, p. 179

พระพุทธศาสนาแนวอนุรักษ์นิยม ในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์

ในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น คือในรัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๓๙๔) ได้มีการพัฒนาครั้งสำคัญเกิดขึ้นในด้านการศึกษาพระพุทธศาสนา ภายใต้พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงผนวชอยู่

พระพุทธศาสนาในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นกล่าวได้ว่าสืบทอดมาจากกรุงศรีอยุธยา แม้ว่าพระพุทธ ศาสนาในยุคกรุงศรีอยุธยาจะได้รับความเสียหาย เนื่องมาจากสงครามกับพม่าจนเป็นเหตุให้กรุงศรีอยุธยาล่มสลายและถูกพม่าเผาทำลาย ทั้งอาคารบ้านเรือนของประชาชนและวัดวาอารามในพระพุทธศาสนาในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ ความล่มสลายของกรุงศรีอยุธยาครั้งนี้ทำให้คณะสงฆ์ของไทยเกือบล่มสลาย แต่โชคดีที่หัวเมืองหลายหัวเมืองของไทยที่อยู่ห่างไกลจากเมืองหลวง ไม่ค่อยได้รับความกระทบกระเทือนจากผลของสงครามช่วยให้คณะสงฆ์และพระพุทธศาสนาของไทย ยังพอมีที่หลบหายใจอยู่ได้ แต่แม้ว่าจะไม่ถึงกับล่มสลายแต่คณะสงฆ์ไทยก็สูญเสียพระเถรานุเถระผู้ทรงธรรมทรงวินัยไปเป็นอันมาก จนแทบจะไม่เหลือ เมื่อครั้งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (พ.ศ. ๒๓๑๐-๒๓๒๕) ทรงสถาปนากรุงธนบุรีขึ้นใหม่ และทรงแสวงหาพระราชาคณะผู้ใหญ่เพื่อทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช ผู้จะเป็นหลักแห่งพระศาสนาและสังฆมณฑลต่อไปก็ปรากฏว่าไม่ทรงพบพระราชาคณะแม้แต่รูปเดียว คงได้เพียงพระอาจารย์ศรี วัดพนัญเชิง กรุงเก่า ซึ่งหนีภัยสงครามไปอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช มาตั้งเป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์แรกแห่งกรุงธนบุรี ในด้านคัมภีร์พระพุทธศาสนาก็

เช่นกัน ได้ถูกเผาทำลายและสูญหายไปจำนวนมากในการสงครามครั้งสุดท้ายของกรุงศรีอยุธยา ในสมัยกรุงธนบุรีซึ่งมีระยะเวลาสั้น ๆ เพียง ๑๕ ปี ก็ยังไม่สามารถฟื้นฟูอะไรได้มาก

มาถึงสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๒) จึงโปรดให้มีการรวบรวมคัมภีร์พระไตรปิฎกจากทุกหัวเมือง ตลอดถึงจากประเทศราชต่าง ๆ ด้วย แล้วโปรดให้มีการสังคายนาชำระพระไตรปิฎกขึ้นเป็นครั้งแรกในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ จึงทำให้การศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ได้มีคัมภีร์พระไตรปิฎกไว้ศึกษาอย่างครบถ้วนบริบูรณ์สืบมาจนปัจจุบัน

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นแล้ว ได้ทรงพยายามปรับปรุงและส่งเสริมพระพุทธศาสนาในทุกด้าน เพื่อให้กรุงรัตนโกสินทร์รุ่งเรืองด้วยพระศาสนา เหมือนกับสมัยกรุงศรีอยุธยา ฉะนั้น กิจการด้านพระพุทธศาสนาทุกอย่างตอลดถึงคติความเชื่อและการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาในสมัยกรุงศรีอยุธยา จึงได้รับการถ่ายทอดและอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่ในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ อย่างครบด้วนที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้ พระพุทธศาสนาในยุคกรุงรัตนโกสินทร์จึงเป็นไปในลักษณะอนุรักษ์นิยม นับแต่รัชกาลที่ 1 จนถึงรัชกาลที่ ๓ แนวอนุรักษ์นิยมดังกล่าวมีอย่างไรบ้าง ในที่นี้จะวิเคราะห์ใน ๓ ประเด็น คือ เรื่องคติความเชื่อ เรื่องการปฏิบัติ และเรื่องการศึกษา

๑. **คติความเชื่อ** เรื่องพระพุทธศาสนามีอายุ ๕,๐๐๐ ปี ได้ปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกในคัมภีร์ อรรถกถาสัมมันตปาสาทิกาของพระพุทธโฆสะ[12] แล้วความเชื่ออันนี้ก็ได้แพร่หลายไปในกลุ่มชาว

---

12 สัมมันตปาสาทิกา มหาวิภังควรรณนา หน้า ๕๙

พุทธฝ่ายเถรวาททั่วไปรวมทั้งในประเทศไทยด้วย วรรณกรรมภาษาบาลีที่แต่งในประเทศไทย เกือบทุกเรื่อง มักกล่าวถึงเรื่องพระพุทธศาสนา ๕,๐๐๐ ปีนี้เสมอ แม้ในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ ก็เช่นเดียวกัน เช่นในพระราชปุจฉาฉบับที่ ๑๖ ในรัชกาลที่ ๑ ก็กล่าวว่า “พระพุทธเจ้ากำหนดพระพุทธศาสนาไว้ ๕,๐๐๐ พระวัสสา”[13]

จากความเชื่อเรื่องพระพุทธศาสนาอายุ ๕,๐๐๐ ปี ก็นำไปสู่ความเชื่อเรื่องอันตรธาน ๕ คือ ปริยัติอันตรธาน ปฏิปัตติอันตรธาน ปฏิเวธอันตรธาน ลิงคอันตรธาน และธาตุอันตรธาน ซึ่งปรากฏครั้งแรกในคัมภีร์มโนรถปูรณีอรรถกถาอังคุตตรนิกาย (๑/๑๑๖)[14] เรื่องอันตรธาน ๕ นี้ มีความหมายว่า พระพุทธ ศาสนาจะค่อย ๆ เสื่อมลงเรื่อย ๆ เริ่มจากการศึกษาเล่าเรียนพระพุทธศาสนาเสื่อมลงจนไม่มีการศึกษาเล่าเรียน ถึงขั้นสุดท้ายแม้พระบรมธาตุของพระพุทธเจ้าที่ประดิษฐานอยู่ในที่ต่าง ๆ ก็จะมารวมกันเป็นองค์พระพุทธเจ้าแล้วเกิดไฟเผาผลาญขึ้นเองจนหมดสิ้นไม่เหลืออยู่ ก็เป็นอันพระพุทธศาสนาสูญสิ้น ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวนี้จะค่อยเป็นไปและสิ้นสุดลงภายในเวลา ๕,๐๐๐ ปี ความเชื่อดังกล่าวนี้มีปรากฏอยู่ในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่แต่งในประเทศไทย ทั้งที่เป็นภาษาบาลีและภาษาไทยเป็นจำนวนมาก แม้วรรณกรรมพระพุทธสาสนาที่แต่งในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ เช่นสังคีติยวงศ์ พงศาวดาร

---

13 ประชุมพระราชปุจฉา หน้า ๑๐๒

14 สังคีติวงศ์ วรรณกรรมในยุครัตนโกสินทร์ เล่ม ๓ หน้า ๓๒๓ การเรียงลำดับของอันตรธาน ๕ อย่างนี้ไม่เหมือนกันในแต่ละยุคและสถานที่ ในหนังสือตำนานมูลศาสนาซึ่งรจนาในยุคล้านนา ราวพุทธศัตวรรษที่ ๑๙ ได้เรียงลำดับไว้ต่างกัน โดยจะมีการอันตรธานของอธิคม หรือปฏิเวธก่อน ตามด้วยปฏิบัติ ปริยัติ ลิงค และธาตุ การเรียงลำดับของอันตรธานในประเทศศรีลังกาแตกต่างไปจากไทย ศาสตราจารย์ กอม-บริดช (Gombrich 1995:335) เขียนไว้ว่า ที่ประเทศศรีลังกาเชื่อว่า ธาตุอันตรธานเกิดขึ้นก่อน แล้วตามด้วยปฏิเวธ ลิงค ปฏิบัติ และปริยัติเป็นลำดับสุดท้าย

การสังคายนาที่แต่งในรัชกาลที่ ๑ ก็มีกล่าวถึงเรื่องอันตรธาน ๕ ไว้อย่างยืดยาว

ความเชื่อที่ปรากฏอย่างชัดเจนในยุคนี้อีกอย่างหนึ่งก็คือ เชื่อว่ายุคนี้เป็นยุคที่พระพุทธศาสนาเสื่อมลงจนถึงขั้นที่ไม่อาจจะพัฒนาให้ดีขึ้นได้อีกแล้ว ดังที่รัชกาลที่ ๑ ได้ทรงปรารภไว้ในกฎพระสงฆ์ ฉบับที่ ๘ ว่า "แลทุกวันนี้เหนฝ่ายพระพุทธจักรวางมือเสีย ประการหนึ่งเข้าใจว่าศาสนาถึงเพียงนี้แล้ว เห็นจะบำรุงให้วัฒนาขึ้นมิได้ จึงมิได้ระวังระไวว่ากล่าวกัน"[15] พระราชปรารภนี้มีความหมายว่า เมื่อพระพุทธศาสนาเสื่อมลงถึงขั้นนี้แล้ว การปฏิบัติของพระสงฆ์จึงสักแต่ว่าทำ ๆ ไปเท่านั้น ไม่ได้เคร่งครัดจริงจังอะไรกันนักเพราะถึงทำไปก็ไม่อาจจะหวังผลอะไรได้ กล่าวได้ว่าความเชื่อดังกล่าวนี้ได้รับอิทธิผลมาจากเรื่องอันตรธาน ๕ นั้นเอง และความเชื่อดังนี้ได้มีผลในเชิงลบต่อการประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์ไทยในยุคนั้นเป็นอย่างมาก และมีผลต่อเนื่องไปถึงกิจกรรมอื่น ๆ ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นไปแบบนอกรีดนอกรอยอย่างกว้างขวางเช่น การเชื่อถือเรื่องโชคราง เรื่องไสยศาสตร์ตลอดไปถึงการเชื่อในอำนาจบันดาลของเทพเจ้า และภูตผีต่าง ๆ ซึ่งมีปรากฏอยู่ทั่วไปทั้งในหมู่พระสงฆ์และในหมู่ชาวบ้าน

๒. **การปฏิบัติ** ด้านการประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์ในยุคต้นรัตนโกสินทร์ เป็นที่ปรากฏชัดเจนว่า พระสงฆ์โดยทั่วไปประพฤติหย่อนยานทางพระวินัยมาก อันเป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดให้ออกกฎพระสงฆ์ ซึ่งเป็นเสมือนพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ เพื่อใช้บังคับให้พระสงฆ์ประพฤติตนอยู่ในกรอบของพระธรรมวินัย ความนอกรีตนอกรอยของพระ

15 กฎพระสงฆ์ ใน "เรื่องกฎหมายตราสามดวง" ๒๕๓๐: ๕๖๒

สงฆ์ในยุคนั้น หากพิจารณาสาเหตุที่ทำให้เป็นเช่นนั้น ก็อาจสรุปได้เป็น ๒ อย่างคือ

สาเหตุประการแรก เนื่องมาจากขาดการเอาใจใส่ศึกษาพระธรรมวินัย พระสงฆ์สามเณรส่วนใหญ่เมื่อบวชเข้ามาแล้วไม่ค่อยมีการเรียนรู้ธรรมวินัยอย่างจริงจัง ความประพฤติปฏิบัติส่วนใหญ่เป็นไปตามคำบอกเล่าของครูอาจารย์ หรือปฏิบัติตาม ๆ กันไปอย่างที่ครูอาจารย์หรือคนรุ่นก่อนปฏิบัติกันมา โดยไม่มีการเรียนรู้ หรือพิจารณาไต่ตรองว่า เรื่องนั้น ๆ มีความหมายว่าอย่างไร เพราะเหตุไรจึงต้องทำอย่างนั้น เรียกได้ว่าถือลัทธิอาจารย์เป็นหลัก เมื่อครูอาจารย์เชื่อถือผิดเพี้ยน ศิษย์ก็พลอยเชื่อถือและปฏิบัติผิดเพี้ยนตามกันไปด้วย การประพฤติปฏิบัติที่ผิดเพี้ยนในลักษณะนี้จึงอาจเกิดขึ้นทั้งด้วยตั้งใจและด้วยไม่ได้ตั้งใจ

สาเหตุประการที่สองก็คือ เนื่องมาจากการศึกษาที่ผิดหรือความเชื่อเถือที่ผิด การศึกษาที่ผิดคือศึกษาตามลัทธิอาจารย์ ไม่ได้ศึกษาให้ถึงหลักการหรือหลักธรรมที่แท้จริง และศึกษาอย่างใช้วิจารณญาณ ความเชื่อที่ผิด ก็เช่นความเชื่อถือเรื่องพระพุทธศาสนามีอายุ ๕,๐๐๐ ปี เรื่องอันตรธาน ๕ หรือความเชื่อที่ว่าพระพุทธศาสนาในยุคนี้ตกอยู่ในภาวะเสื่อมจนไม่สามารถทำให้ดีขึ้นได้ เป็นยุคปลายหรือเป็นยุคเรียวลงของพระพุทธศาสนา ตามแนวคำสอนเรื่องอันตรธาน ๕ ฉะนั้น จึงไม่มีประโยชน์อันใดที่จะต้องพยายามปฏิบัติให้เคร่งครัด เพราะถึงจะเคร่งครัดอย่างไรก็ไม่อาจบรรลุผลสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา เพราะเป็นยุคใกล้เสื่อมสูญของพระพุทธศาสนาเสียแล้ว

สาเหตุทั้ง ๒ ประการนี้ดูเหมือนจะต่างกัน แต่โดยใจความแล้วก็กล่าวได้ว่าเป็นเรื่องเดียวกันคือ เป็นเรื่องของการขาดการศึกษาและความรู้ที่ถูกต้องในพระธรรมวินัยนั่นเอง

ความประพฤตินอกรีตของพระสงฆ์ในยุคนั้น มีปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไปดังที่กล่าวไว้ในกฎพระสงฆ์ คือ[16]

มิได้มีหิริโอตตัปปะคบหากันทำอุลามากเป็นอลัชชีภิกขุ คือเสพสุรายาเมา ปัจฉาภัตและในราตรีก็มีบ้าง ลางเหล่าเอาผ้าขาดบาตรเหล็กไปขายแลกเล่าเล่นเบี้ยเสีย มิได้ครองไตรจีวรกระทำจอมปลอมเหมือนสามเณรมิได้ปลงผมโกนหนึ่งบ้าง สองโกนบ้าง เที่ยวกลางวันกลางคืนดูโขนหนังหุ่นละคร เบียดเสียดอุบาสกสีกา พูดจาตลกคะนองเฮฮา หยาบช้าทารุณ บางเหล่าเห็นชายเด็กลูกข้าราชการ อนาประชาราษฎร์รูปร่างหมดหน้าก็พูดจ่าเกลี้ยกล่อมชักชวนไปไว้ แล้วกอดจูบหลับนอนเคล้าคลึงไปไหนเอาไปด้วย แต่งตัวเด็กโออวดประกวดกัน เรียกว่าลูกสวาดิ ลูกสุดใจ ศรียตานิงรัดยานัดก็มีบ้าง ช่วงชิงกัน..... บางพวกก็เที่ยวซื้อผ้าแพรพรรณในพ่วงแพแลร้านแขกจีนเอาไปเย็บย้อมเป็นผ้าพาดจีวร สบง สไบ กราบพระ รัตคตอังสะ กระทำเป็นสีแสดชมพู นุ่งครองให้ต้องอาบัติเป็นมหานิสสัคคิยทุกครั้ง บางพวกก็นุ่งห่มแดง บางพวกก็นุ่งห่อมเป็นแต่สีกร่ำอำปลังคาดรัตคตบ้างไม่คาดรัตคตบ้าง คลุมศรีษะสูบบุหรี่ดอกไม้ห้อยหูเดินกรีดกรายตามกันดุจฆราวาส ลางพวกขึ้นพระพุทธบาทเดินทางคาดกะตุดโพกประเจียดถือดาบ กระบี่ กฤชดุจพวกโจร ถึงพระพุทธบาทแล้วคุมกันเป็นพวก ๆ กลางกันเข้าถ้ำร้องกลอนลำนำหยอกสีกา กลางคืนก็คลุมศรีษะตามกันร้องปรบไก่ดุจ

16 กฎพระสงฆ์ ในกฎหมายตราสามดวง หน้า ๕๖๘-๙

ฆราวาส ลางจำพวกเป็นนักสวดสัปบุรุษทายกนิมนต์สวดพระมาลัย ไม่สวดต้องตามเนื้อพระบาลีร้องเป็นลำนำแขก จีน ญวณ มอญ ฝรั่ง แล้วฉันสาคูเปียกแกงบวดเมี่ยงส้มใบกล้วยอ้อยก็มีบ้าง

ในด้านการปฏิบัติธรรมก็ตกอยู่ในสภาพเดียวกันคือ ทำไปตามลัทธิอาจารย์มากกว่าที่จะศึกษาจากหลักการอันถูกต้องในพระไตรปิฎก ฉะนั้น แม้การปฏิบัติสมาธิกรรมฐานก็ "มากมูลวุ่นวายไปด้วยสัมโมห วิหารเหมือนกับยืมจมูกท่านมาหายใจ จะพูดจาอันใดก็เป็นแต่อ้างคติเช่นอาจิณณกัปปิกา ว่าท่านผู้ใหญ่เคยทำมาอย่างนี้ ไม่ชี้แจงแสดงชี้เหตุออกมาให้เห็นจริงได้ ถือแต่ลัทธิของตนนั้นดั้นดื้อไปมิได้รู้ว่าผิดแลชอบไม่เป็นที่ตั้งแห่งปัญญา"[17]

ด้วยเหตุนี้ การปฏิบัติสมาธิกรรมฐานแทนที่จะเป็นไปเพื่อการชำระจิตใจให้สะอาด ก็กลายเป็นเรื่องของการสร้างฤทธิ์หรือแสดงฤทธิ์ ซึ่งเป็นวิธีการที่ผิด พระสงฆ์ที่ปฏิบัติสมาธิกรรมฐานก็มักประพฤติตนผิดแผกไปจากพระสงฆ์อื่น ๆ คือมักดำเนินชีวิตแบบฤาษีชีไพร[18]

เมื่อพระสงฆ์นำทางไปในทางที่ไม่ถูกต้องดังกล่าวแล้ว ชาวบ้านก็พลอยประพฤติปฏิบัติไปในทางที่ไม่ถูกต้องด้วย ดังปรากฏในกฎพระสงฆ์ว่า

แลทุกวันนี้อนาประชาราษฎรทั้งปวงลางบางให้มีพระมหาเวสสันดรชาดกนี้ มิได้มีความสังเวชเลื่อมใสเป็นธรรมคารวะ ฟังเอาแต่ถ้อยคำตลกคะนองอันหาผลประโยชน์มิได้ พระสงฆ์ผู้สำแดงนั้นบางจำพวกมิได้เล่าเรียนพระไตรปิฎก ได้แต่เนื้อความ

---

17 กริสโวลด์ 1968 หน้า ๔๒

18 กริสโวลด์ 1968 หน้า ๑๒

แปลร้อยเป็นกาพย์กลอน แล้วก็มาสำแดงถ้อยคำตลกคะนอง หยาบช้าเห็นแต่ลาภสการเลี้ยงชีวิต มิได้คิดที่จะร่ำเรียนสืบไป ทำให้พระศาสนาฟั่นเฟือนเสื่อมสูญชวนกันประมาทในพระธรรมเทศนา[19]

จากความเชื่อและความเข้าใจที่ผิดเพี้ยนดังกล่าวแล้ว ทำให้มีการปฏิบัติพระพุทธศาสนาที่ผิดเพี้ยนไปเป็นอย่างมาก เช่น บางคนปลงชีวิตตนเองถวายเป็นพุทธบูชา หรือบางคนตัดนิ้วตนเองถวายเป็นพุทธบูชา เป็นต้น[20] ผลโดยรวมของการขาดการเรียนรู้และขาดความเข้าใจที่ถูกต้องในพระพุทธศาสนา ทำใช้ชาวพุทธโดยทั่วไปทั้งพระสงฆ์และชาวบ้าน มีความเชื่อและการปฏิบัติไปในทางเชื่อถือโชคราง เครื่องรางของขลัง โชคชะตาราศี และการเซ่นสังเวยภูตผีปีศาจ ซึ่งเป็นเรื่องของไสยศาสตร์[21]

๓. **การศึกษา** ในด้านการศึกษาของพระสงฆ์ในยุคนี้ ก็ได้รับผลกระทบจากความวุ่นวายทางบ้านเมืองไม่น้อย เพราะในระยะต้นกรุงรัตนโกสินทร์นั้น ยังมีการศึกสงครามกับพม่าอยู่บ่อยครั้ง ฉะนั้น การศึกษาของพระสงฆ์ก็ต้องพลอยหยุดชะงักไปเป็นระยะ ๆ ตามระยะของการศึกสงครามด้วย ในเรื่องนี้ กริสโวลด์[22] ผู้รจนาหนังสือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เขียนไว้ว่า "การสงครามกับพม่าได้ก่อให้เกิดผลเสียหายอย่างยากที่จะประมาณได้ ราชธานีเก่าคือกรุงศรีอยุธยาได้เคยเป็นศูนย์กลางอย่างสำคัญในการศึกษาของพระภิกษุสงฆ์มาแต่ก่อน และเมื่อเมืองนี้ถูกทำลายลงใน พ.ศ. ๒๓๑๐ วัดวาอารามส่วนใหญ่ตลอดจนพระคัมภีร์ต่าง

---

19 กฎพระสงฆ์ ในกฎหมายตราสามดวง หน้า ๕๔๕

20 *กริสโวลด์ 1968* หน้า ๔๒-๔

21 กริสโวลด์ 1968 หน้า ๔๒

22 กริสโวลด์ 1968 หน้า ๑๑

ๆ ก็ถูกไฟเผาไปเกือบจะหมดสิ้น ...” ในทำนองเดียวกัน ข้อความในกฎพระสงฆ์ซึ่งออกในรัชกาลที่ 1 ก็แสดงให้เห็นถึงสภาพการศึกษาของพระสงฆ์ว่าพระสงฆ์ไม่ค่อยได้เล่าเรียนพระไตรปิฎกทั้งไม่ค่อยอยู่ศึกษากับอุปัชฌาย์อาจารย์ เป็นเหตุให้ละเลยพระวินัยบัญญัติ และชอบทำมารยารักษาศีลภาวนา และอวดฤทธิ์อวดเดชให้คนเลื่อมใส[23]

แม้ในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงรู้สึกเศร้าพระราชหฤทัยต่อสภาพการศึกษาของพระสงฆ์ที่ตกต่ำเป็นอย่างมาก ดังทรงมีประราชปรารถไว้ในพระราชปุจฉาที่ ๕ ความว่า[24]

ทรงปรารถนาที่จะได้มีภิกษุสามเณร ที่รู้พระไตรปิฎกอย่างแตกฉานเพื่อที่จะทรงอุปถัมภ์บำรุงและเป็นที่ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ทรงอุตสาหะเสด็จพระราชดำเนินไปทรงฟังการสอบไล่พระปริยัติธรรมด้วยพระองค์เองเป็นเวลาถึง ๒๕ วัน ปรากฏว่าไม่มีภิกษุสามเณรสอบได้เป็นเปรียญเอก โท ตรี จัตวา เลย จึงทรงรู้สึกผิดหวังและทรงหม่นหมองพระราชหฤทัยเป็นอย่างมาก ทรงรู้สึกเหมือนกับว่าพระพุทธ ศาสนา มีอายุมาไม่ทันเห็นถึงครึ่งพุทธกาล (คือ ๒๕๐๐ ปี) ก็จะหมดผู้รู้พระไตรปิฎกเสียแล้ว ซึ่งหมายความว่าพระพุทธศาสนากำลังจะถึงความเสื่อมสูญตามที่กล่าวไว้ในอันตรธาน ๕

และในเรื่องเดียวกันก็แสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเจ้าอยู่หัวทรงตัดพ้อพระราชาคณะ ซึ่งเป็นพระเถระผู้ใหญ่ในคณะสงฆ์ ไม่ค่อยเอาใจใส่ที่จะฝึกสอนหรือส่งเสริมให้ภิกษุสามเณรเรียน

---

23 กฎพระสงฆ์ ในกฎหมายตราสามดวง หน้า ๕๔๕, ๕๔๙

24 ประชุมพระราชปุจฉา หน้า ๒๐๖

รู้พระไตรปิฎก และทรงวิงวอนให้คณะสงฆ์ซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานจัดการส่เสริมการศึกษาของภิกษุสามเณรให้มีภิกษุสามเณรรู้พระไตรปิฎกสามารถสอบไล่ได้เป็นเปรียญสักปีละ ๕-๖ รูป[25]

พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ก่อนการปฏิรูป

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ เมื่อครั้งยังทรงผนวชอยู่ ทรงเริ่มต้นการศึกษาพระพุทธศาสนาโดยการศึกษาวิปัสสนาธุระก่อนตามประเพณีนิยมของเจ้านายผู้ทรงผนวชเป็นระยะเวลาสั้น ๆ แต่พระบาท สมเด็จพระจอมเกล้า ฯ แม้จะทรงรู้ว่าพระองค์จะต้องทรงผนวชต่อไปไม่มีกำหนด ก็ยังทรงตั้งพระทัยศึกษาวิปัสสนาธุระที่ได้ทรงเริ่มศึกษาตั้งแต่เมื่อแรกทรงผนวชต่อไป เพราะพระองค์ทรงมีพระราชอัธยาศัยทำอะไรทำจริง คือเมื่อทรงเริ่มทำอะไรก็ทรงตั้งพระทัยทำเรื่องนั้นให้ถึงที่สุด ฉะนั้น เมื่อทรงเริ่มศึกษาวิปัสสนาธุระแล้ว ก็ทรงตั้งพระทัยศึกษาต่อไปอย่างจริงจัง โดยเสด็จไปทรงศึกษากับพระอาจารย์ฝ่ายวิปัสสนาธุระที่มีชื่อเสียงในยุคนั้นทุกสำนักเท่าที่จะทรงแสวงหาได้ ผลจากการศึกษาอย่างจริงจังทำให้พระองค์เห็นว่า การ ศึกษาและปฏิบัติฝ่ายวิปัสสนาธุระในยุคนั้นมากมูลวุ่นวายไปด้วยสัมโมหวิหาร คือความคลุมเคลือไม่มีความเข้าใจอย่างชัดแจ้งในเรื่องที่ตนปฏิบัติ เมื่ออธิบายก็ชอบอ้างคติอาจารย์ว่าเป็นแบบที่ครูอาจารย์ในอดีตท่านทำกันมาอย่างนั้น ไม่

---

25 ประชุมพระราชปุจฉา หน้า ๒๐๗-๘

สามารถอธิบายได้ด้วยเหตุผลทำให้ทรงเบื่อหน่ายต่อการศึกษาทางวิปัสสนาธุระ จึงได้ทรงหันกลับมาศึกษาฝ่ายคันถธุระ คือการศึกษาพระคัมภีร์ไตรปิฎกและภาษาบาลี เพื่อที่จะได้ทรงแสวงหาความรู้ที่ถูกต้องในสิ่งที่มีพระประสงค์จะรู้ได้ด้วยพระองค์เอง และก็ทรงสามารถศึกษาภาษาบาลีและพระไตรปิฎกได้อย่างแตกฉานในระยะเวลาอันสั้น

นอกจากจะทรงศึกษาภาษาบาลี และพระคัมภีร์สำคัญของพระพุทธศาสนามีพระไตรปิฎกเป็นต้นแล้ว พระองค์ยังได้ทรงศึกษาภาษาต่าง ๆ เช่น ภาษาลาติน อังกฤษ สันสกฤต เขมร มลายู พม่า เวียตนาม และฮินดี พร้อมกับทรงศึกษาวิชาการสมัยใหม่ของชาวตะวันตกในขณะนั้นกับหมอสอนศาสนาที่เข้ามาในประเทศไทยในยุคนั้น เช่น วิทยาศาสตร์ ศาสนาเปรียบเทียบ ภูมิศาสตร์ ดาราศาสตร์ และโหราศาสตร์ เป็นต้นอีกด้วย ผลจากการศึกษาทั้งพระพุทธศาสนาและวิชาการสมัยใหม่ของพระองค์ ทำให้ทรงมีพระทรรศนะทางพระพุทธศาสนาแตกต่างและกว้างไกลกว่าใคร ๆ ในยุคนั้น ซึ่งอาจสรุปเป็นประเด็นสำคัญได้ดังนี้

๑. **ด้านความเชื่อถือและการปฏิบัติ** ในด้านความชื่อถือและการปฏิบัติพระพุทธศาสนาของคนไทยโดยทั่วไปทรงเห็นว่าการนับถือพระพุทธศาสนาของคนทั่วไปยังไม่ถูกต้อง เพราะสักแต่ว่านับถือโดยไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไรนั้น ยังไม่เป็นการนับถือที่แท้จริงดังที่ทรงกล่าวไว้ว่า

นิสัยคนทุกวันนี้ทำแต่หยาบ ๆ ไม่ตรึกไม่ตรอง ถึงจะนับถือพระศาสนาก็ถือตามบิดามารดาตนเท่านั้น หารู้ไม่ว่าพระพุทธเจ้านั้นเป็นอย่างไร เป็นแต่ได้ยินเขาว่าพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่นับถือ ได้ยินเขาว่าให้ข้าวของแก่คนนุ่งเหลืองห่ม

เหลืองได้บุญ ได้ยินเท่านั้นแล้วก็ให้ไป ไม่ได้ตรึกตรองว่า บุญนั้นอย่างไร เพราะทำอย่างไรจึงได้บุญ จะนับถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์นั้น จะนับถือทำไม เพราะเหตุไรจึงต้องนับถือ ไม่ตรึกตรองให้รู้แล้วก็นับถือตามบิดามารดานับถืออย่างนั้น ที่จะเป็นนับถือหามิได้[26]

ทรงเห็นว่าการนับถือพระพุทธศาสนาของคนไทยในยุคนั้นใช้ศรัทธาเป็นตัวนำโดยไม่ค่อยใช้ปัญญาหรือเหตุผลเท่าที่ควร

๒. **ด้านการการสั่งสอน** ในการสั่งสอนพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ก็ทรงเห็นว่าเน้นแต่เรื่องทานเป็นหลักจนดูเหมือนจะเป็นเรื่องมอมเมาประชาชน และเป็นช่องทางให้ภิกษุทุศีลถือเป็นโอกาสแอบอิงพระศาสนาหากิน ทรงเห็นว่า[27]

ในคัมภีร์นิยายนิทานมีประมาณไม่สุด เล่าถึงคนนั้นคนนี้ทำอย่างนี้อย่างนั้น ได้เสวยผลเป็นสุขเป็นทุกข์ต่าง ๆ คนนั้นได้ถวายสิ่งนั้น ได้ให้สิ่งนี้ จึงได้ผลอย่างนี้ ๆ โดยอย่างเอกคัมภีร์สรรพทานานิสงส์ร่ำพรรณนาถึงผลทานเป็นคัมภีร์โตถึง ๒๐ ผูกก็มีแต่พรรณาด้วยเรื่องทานทั้งนั้น จะมีคำว่าศีลขันธ์ สมาธิขันธ์ ปัญญาขันธ์แต่สักนิดหนึ่งก็ไม่มี

๓. **ด้านความเชื่อถือของพระสงฆ์** ประการสำคัญก็คือ แม้ในวงการพระสงฆ์ก็มีความซื่อถือพระคัมภีร์อย่างผิด ๆ และโดยปราศจากการใช้ปัญญาไตร่ตรอง ซึ่งทรงเห็นว่าเป็นอันตรายต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ทรงยกตัวอย่างให้เห็นว่ามีความไม่ถูกต้อง หรือสิ่งที่น่าสงสัยปรากฏอยู่ในพระคัมภีร์มากมาย แต่ไม่ค่อยมีใครสนใจหรือพิจารณาไตร่ตรองให้ชัดเจน ทั้งยังยอมรับและ

---

26 ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาไทย ภาค ๑ หน้า ๑

27 ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาไทย ภาค ๑ หน้า ๒๓

ถือปฏิบัติกันสืบ ๆ มาด้วย เช่น เชื่อกันว่าพระจะมรณภาพทับผ้าเหลืองไม่ได้ เป็นบาป แม้พระปัจเจกพุทธเจ้าจะนิพพาน ท่านก็ต้องสึกเสียก่อน พระภิกษุผู้ทรงพระคัมภีร์ แม้จะทุศีลขั้นร้ายแรงก็ควรยกเว้นให้เพื่อเห็นแก่พระคัมภีร์ เป็นต้น การยกย่องพระมหากษัตริย์บางครั้งก็ทรงเห็นว่า[28] ยกย่องกันเกินจริง จนกลายเป็นการปั้นเรื่องมาหลอกลวงกัน เช่น ยกย่องพระมหากษัตริย์ว่าเป็นพระโพธิสัตว์ที่จะตรัสรู้พระโพธิญาณอยู่รอมร่อแล้ว เป็นต้น

กล่าวโดยรวม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่า ความเชื่อถือและการปฏิบัติพระพุทธศาสนาของคนไทยโดยทั่วไปในยุคนั้นเป็นไปในลักษณะที่อาจเรียกได้ว่า พุทธศาสนาประเพณี คือนับถือตาม ๆ กันมาตามบรรพบุรุษของตน โดยไม่ค่อยได้ใช้ปัญญาไตร่ตรองหาเหตุผล ในส่วนของพระสงฆ์ก็ยึดถือลัทธิอาจารย์ คือคำสอนและการปฏิบัติที่ครูอาจารย์ยึดถือสืบ ๆ กันมา ทรงเรียกความเชื่อถือและการปฏิบัติทำนองนี้ว่า อาจิณณกัปปิกนิกาย

พระพุทธศาสนาประเพณี ก็คือการที่จาริตประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ มีการสืบทอดมาจากครูบาอาจารย์ โดยไม่มีความสัมพันธ์กับพระไตรปิฎกเอาเลย ผลของพระพุทธศาสนาประเพณีสอนพระภิกษุสามเณรที่อยู่ตามวัดต่าง ๆ ในหมู่บ้าน ได้กลายเป็นผู้ให้บริการชาวบ้านในฐานะเป็นหมอยาบ้างหมอดูบ้าง ทำให้การปฏิบัติพระวินัยหย่อนยาน บางรูปก็จาริกไปยังที่ต่าง ๆ โดยเรียกว่าเป็นการธุดงค์ ซึ่งไม่เหมือนกับการปฏิบัติธุดงค์ที่มีมาในตำราทางพระพุทธศาสนา แต่เป็นเพียงการปลีกวิเวกจากชีวิตที่ทำอยู่เป็นอาจิณ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นการเดินดงธรรมดา หรือเดินเที่ยวเข้าไปในป่า

28 ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาไทย ภาค ๑ หน้า ๒๔-๒๗

เขา นอกจากนั้นยังมีการปฏิบัติสมาธิภาวนาในรูปแบบของการปฏิบัติสมถวิปัสสนาที่ต่างไปจากคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา มีการปฏิบัติพระ พุทธศาสนาเน้นไปในรูปแบบของการฝึกวิชาอาคม ปลุกเศก สร้างสิ่งป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ และทำเรื่องไสยคุณ เป็นต้น โดยไม่มีการปฏิบัติมุ่งไปสู่นิพพานเลย

มิติใหม่แห่งการศึกษาพระพุทธศาสนา

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ขณะที่ทรงผนวชอยู่ ทรงศึกษาพระพุทธศาสนาทั้งคันถธุระและวิปัสสนาธุระอย่างเชี่ยวชาญ พระองค์มิได้ทรงรอบรู้เฉพาะพระพุทธศาสนาเท่านั้นแต่ทรงรอบรู้เรื่องวิทยาศาสตร์หลายสาขา และทรงบุกเบิกการเรียนรู้เรื่องวิทยาศาสตร์อย่างจริงจังเป็นครั้งแรกในประเทศไทย จนทรงได้รับการยกย่องให้เป็นบิดาแห่งวิทยาศาสตร์ของไทย คงกล่าวได้ไม่ผิดว่า การที่พระองค์ทรงรอบรู้ทั้งพระพุทธศาสนาและวิทยาการสมัยใหม่นั่นเอง ที่ทำให้พระองค์มีพระทรรศนะทางพระพุทธศาสนาแตกต่างไปจากผู้รู้อื่น ๆ ในยุคเดียวกัน พร้อมทั้งได้ทรงกำหนดมิติใหม่แห่งการศึกษาพระพุทธศาสนาขึ้นในวงการพระพุทธศาสนาของไทย หากพิจารณาจากพระราชประวัติของพระองค์ก็จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงเป็นนักแสวงหาและเป็นนักพิสูจน์ทดลอง สิ่งใดที่พระองค์ยังไม่ได้พิสูจน์ทดลองจนประจักษ์ด้วยพระองค์เอง ก็จะยังไม่ทรงตัดสินว่าผิดหรือถูก แม้สิ่งที่พระองค์ยังพิสูจน์ไม่ได้ ก็ทรงเรียกร้องให้ผู้รู้อื่น ๆ ช่วยกันพิสูจน์ทดลองเพื่อแสวงหาความถูกต้องต่อไป และจากพระราชประวัติของพระองค์นั้นเองที่ทำให้เราเห็นพัฒนาการของการศึกษาพระพุทธศาสนาของพระองค์อย่างน่าสนใจยิ่ง

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงผนวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาในปีพุทธศักราช ๒๓๖๗ แล้วทรงเริ่มศึกษาพระพุทธศาสนาโดยศึกษาวิปัสสนาธุระก่อน ผลจากการศึกษาดังกล่าวของพระองค์ทำให้ทรงพบว่า การศึกษาและปฏิบัติด้านวิปัสสนาธุระของพระสงฆ์ไทยในยุคนั้นมีความคลุม เครือน่าสงสัยมากมาย และไม่มีอาจารย์ท่านใดสามารถชี้แจงให้พระองค์หายสงสัยได้ จึงทำให้ทรงรู้สึกว่าการศึกษาของพระองค์ในลักษณะนี้เป็นเหมือน ยืมจมูกท่านมาหายใจ[29] คือไม่สามารถหาความกระจ่างแจ้งในสิ่งที่ตนสงสัยให้แก่ตนเองได้ด้วยตนเอง เพราะขาดความรู้ในเชิงทฤษฎีในเรื่องที่ตนปฏิบัติ และที่สำคัญก็คือขาดเครื่องมือที่จะหาความรู้ทางทฤษฎีในเรื่องนั้น ๆ ด้วยตนเอง ฉะนั้น จึงทรงกลับมาตั้งต้นศึกษาภาษาบาลี เพื่อที่จะทรงสามารถอ่านพระไตรปิฎกเพื่อหาความรู้ความเข้าใจในคำสอนเรื่องต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง อันจะเป็นพื้นฐานสำคัญของการปฏิบัติและวินิจฉัยตัดสินสิ่งที่ตนสงสัยเกี่ยวกับการปฏิบัติในเรื่องนั้น ๆ

การที่พระองค์เชี่ยวชาญภาษาบาลีและทรงศึกษาพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่าง ๆ ของพระพุทธ ศาสนาอย่างแตกฉานทั่วถึง ทำให้ทรงพบว่า แม้ในคัมภีร์สำคัญของพระพุทธศาสนาก็น่าจะมีสิ่งที่มิใช่คำสอนของพระพุทธองค์แซกซ้อนปะปนอยู่บ้างเหมือนกัน เพราะข้อความบางเรื่องบางตอนในพระไตรปิฎกนั้น เมื่อไตร่ตรองด้วยเหตุผลแล้ว ก็จะเห็นว่าไม่สอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนาที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ เช่น ถ้อยคำท้ายสังฆานุสสติ (ในบทสุปฏิปนฺโน) ถ้อยคำท้ายสังฆคุณคาถา ข้อความบางตอนใน

29 กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า ๔๐

ทักขิณาวิภังคสูตร[30] เป็นต้น เพราะข้อความเหล่านี้ดูเหมือนจงใจมุ่งโลกามิส ซึ่งขัดกับหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนาทั้งในพระสูตรพระวินัยแท้ ๆ ก็ล้วนแต่เป็นทางกถาโลกุตกรปฏิสังยุตตา หรือเป็นคำบังคับบัญชาให้ถือศีลบริสุทธิ์จริง ๆ[31] ทั้งนั้น

ส่วนคัมภีร์อรรถกถานั้น ยิ่งต้องพิจารณาไตร่ตรองให้มาก ทรงเห็นว่าคำอธิบายของพระอรรถกถาจารย์ที่ไม่มีพระบาลี (คือ พระไตรปิฎก) เป็นที่อ้างอิงนั้นไม่ควรเชื่อถือ และทรงพบว่าคนส่วนใหญ่ มักจะเชื่อถือคำอธิบายของอรรถกถาฎีกาจนลืมพระบาลี[32]

ในการศึกษาพระคัมภีร์นั้น พระองค์ทรงเสนอแนะให้พิจารณาตรวจสอบให้รอบคอบ ส่วนคำ อธิบายใด ๆ ที่ไม่มีหลักฐานจากพระบาลีสนับสนุน ก็ควรสันนิษฐานได้ว่าไม่ถูกต้องและไม่ควรเชื่อถือ[33] ในเรื่องความเชื่อถือทรงเสนอแนะว่าต้องเชื่อถือพระบาลีคือคำของพระพุทธเจ้าเป็นอันดับหนึ่ง พระธรรมสังคาหกาจารย์[34] เป็นที่สอง และพระอาจารย์ในภายหลังมีพระอรรถกถาจารย์เป็นต้นเป็นที่สาม[35]

แนวทางการศึกษาพระพุทธศาสนาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ดังกล่าวมาแสดงเห็นว่า วิธีการของพระองค์คือ [36]

---

30 ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาไทย ภาคที่ ๑ หน้า ๒๒-๒๔

31 ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาไทย ภาคที่ ๑ หน้า ๒๑

32 ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลี ภาคที่ ๒ หน้า ๓๖๗, ๔๑๑

33 ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลี ภาคที่ ๒ หน้า ๓๙๑

34 หมายถึงพระอรหันต์ ๕๐๐ รูปที่ทำสังคายนาครั้งแรกหลังพุทธปรินิพพาน

35 ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลี ภาคที่ ๒ หน้า ๓๖๗, ๓๙๑

36 ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาไทย ภาคที่ ๑ หน้า ๓๘๗

ตริตรองใคร่ครวญด้วยปัญญาของตนเอง เมื่อเห็นประจักษ์ว่าศาสนาใด ในหมู่ใด พวกใด จะเป็นที่พึ่ง ควรแก่ปัญญาแล้ว ก็จงถือและปฏิบัติตามศาสนานั้นด้วยน้ำใจตนเอง อย่าถือด้วยการตื่นการเกณฑ์และการเล่าลือ และว่าธรรมเนียมเคยถือสืบ ๆ มา หรืออ้างการที่ไม่เห็นประจักษ์มาว่ามาขู่ให้กลัวให้ดีใจ ก็อย่ามีความพิสวงต่อเหตุต่าง ๆ แล้วถือตามทำตาม

แนวทางของพระองค์ดังกล่าวก็คือดำเนินตามคำสอนในกาลามสูตรเป็นหลักสำคัญ

ธรรมยุต : พร้อมที่จะปรับปรุงและศึกษา

เนื่องมาจากหลักการดังกล่าวข้างต้นนั้นเอง พระองค์จึงทรงวางแนวในการศึกษาพระพุทธศาสนาไว้ว่า[37]

เราไม่ควรยึดติดอยู่กับความเชื่อถือเดิมของตนจนเหนียวแน่น แต่ควรยึดพระธรรมวินัยเป็นหลัก แล้วพิจารณาตรวจสอบบ่อย ๆ ให้ถี่ถ้วน ถ้าเห็นว่าถูกต้องเหมาะสมก็ควรปฏิบัติตาม แต่ถ้าเห็นว่าไม่ถูกต้องไม่เหมาะสม ตามหลักพระธรรมวินัย ก็ควรเลิกหรือละทิ้งเสีย

หลักการดังกล่าวนี้ได้กลายมาเป็นลักษณะสำคัญของพระสงฆ์ธรรมยุต ซึ่งเป็นศิษย์ของพระองค์ ดังที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงกล่าวยกย่องสมเด็จพระวันรัตน์ (ทับ พุทฺธสิริ) ซึ่งเป็นพระเถระชั้นบูรพาจารย์ ๑ ใน ๑๐ รูปของ

37 ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลี ภาคที่ ๒ หน้า ๓๙๐-๑

คณะธรรมยุตว่า[38] สมเด็จพระวันรัตน์ชอบเปลี่ยนแปลง มีอัธยาศัยเป็นธรรมยุตแท้ ซึ่งมีความหมายว่า เป็นผู้ใฝ่รู้ พิจารณา ตรวจสอบและเปลี่ยนแปลงเพื่อความถูกต้องอยู่เสนอ กริสโวลด์ (Griswold) ได้สรุปลักษณะของพระสงฆ์ธรรมยุตไว้ทำนองเดียวกันว่า[39]

พระสงฆ์นิกายนี้งดเว้นการปฏิบัติต่าง ๆ ที่ได้ทำสืบ ๆ กันมาตามประเพณี แต่ไม่มีเหตุผล แม้การปฏิบัติพระวินัยก็ไม่ได้ปฏิบัติอย่างไม่ลืมหูลืมตาม แต่พยายามที่จะคำนึงถึงความหมายของกฎเกณฑ์เหล่านั้นเสมอ พระสงฆ์ธรรมยุตต้องเข้าใจบทสวดมนต์ที่ตนท่องบ่น ตลอดถึงเหตุผลของพระวินัยที่ตนต้องปฏิบัติตามและความหมายของสิ่งต่าง ๆ ที่ตนกระทำลงไป กล่าวโดยย่อ พระธรรมที่ตนพึงอิงอาศัยก็คือพระธรรมอันบริสุทธิ์ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสสั่งสอน[40]

แนวทางการศึกษาของพระองค์ดังกล่าวนี้ก็คือ เราไม่ควรยึดติดอยู่กับลัทธิอาจารย์ ดังที่ทรงเรียกว่าอาจิณณกัปปิกา แต่ควรตรวจสอบให้ถึงหลักฐานชั้นต้นคือพระบาลีหรือพระไตรปิฎก แม้พระบาลีเองก็ควรใช้ปัญญาไตร่ตรองให้ถี่ถ้วน เพื่อให้แน่ใจว่าเรื่องใดเป็นพระพุทธพจน์ หรือเรื่องใดเป็นสิ่งปลอมปนเข้ามาในภายหลัง ฉะนั้น ตามแนวทางของพระองค์ การเรียนรู้พระไตรปิฎกอย่างถ่องแท้ จึงเป็นหน้าที่สำคัญของพระสงฆ์[41] ด้วยเหตุผลดังกล่าวในยุคที่พระองค์ทรงครองวัดบวรนิเวศวิหารจึงทรงส่งเสริมให้ศิษยานุศิษย์ของพระองค์ศึกษาภาษาบาลีกันอย่างจริงจัง พระเปรียญวัดบวรนิเวศยุคนั้นสามารถพูดภาษาบาลีกันได้คล่อง[42]

38 สมเด็จกรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระประวัติตรัสเล่า หน้า ๖๔

39 กริสโวลด์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า ๓๑-๒

40 ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลี ภาคที่ ๒ หน้า ๕๑๐

41 กริสโวลด์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า ๓๓

42 ตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร หน้า ๑๕-๑๖

นอกจากการศึกษาภาษาบาลีแล้ว พระองค์ยังทรงส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรในความปกครองของพระองค์ศึกษาภาษาอังกฤษด้วย โดยทรงจัดให้มิชชันนารีมาช่วยสอนที่วัดบวรนิเวศวิหาร พร้อมทั้งทรงเปิดโอกาสให้มิชชันนารีสอนศาสนาแก่ภิกษุสามเณรและศิษย์วัดที่สนใจด้วย เป็นการช่วยให้ชาวพุทธมีโลกทัศน์กว้างขวางขึ้น[43] โดยเฉาะในเรื่องของศาสนาเปรียบเทียบและศาสนาอื่น ๆ

สิ่งที่เราจะเห็นได้จากแนวพระราชดำริ และวิธีการในการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ก็คือทรงเน้นการวิเคราะห์และไตร่ตรอง โดยทรงยึดหลักกาลามสูตรเป็นแนวทาง พร้อมกับทรงกระตุ้นให้ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาทุกคนรู้จักใช้เหตุผลในการศึกษา และปฏิบัติพระพุทธศาสนา ไม่ควรยึดประเพณีหรือลัทธิอาจารย์ของตนอย่างเหนี่ยวแน่น โดยทรงเห็นว่าเราควรนับถือพระพุทธศาสนาเฉพาะส่วนที่เป็นเนื้อเป็นแก่นเท่านั้น ควรตัดส่วนที่เป็นเปลือกเป็นกระพี้ออกไปเสีย[44]

ในการวิเคราะห์หรือไตร่ตรองนั้น ต้องยึดพระบาลีหรือพระไตรปิฎกเป็นหลัก ส่วนอรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสสทั้งหลายควรให้ความสำคัญเป็นอันดับรองลงมา และคำอธิบายของอรรถกถาฎีกาที่ควรยอมรับนั้น ก็เฉพาะส่วนที่มีพระบาลีสนับสนุน หรือสอดคล้องกับพระบาลีเท่านั้น[45] ทรงเห็นว่า พระคัมภีร์ทุกระดับควรพิจารณาไตร่ตรองให้ถี่ถ้วน เพราะแม้พระบาลีเองก็มีบางส่วนที่เป็นเรื่องไม่ถูกต้องแซกปนเข้ามาในภายหลัง เพราะหลาย ๆ เรื่องในพระไตรปิฎกมีนัยที่ไม่สอดคล้องกับหลักการของพระพุทธองค์ซึ่งปรากฏชัดเจนว่า ทั้งพระสูตรพระวินัยล้วนเป็นหลักการที่มุ่งสู่

---

43 บราดเลย์ สยามในสามยุคจากมุมมองของวิลเลียม แอล บราดเลย์ หน้า ๑๑๕

44 ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาไทย ภาคที่ ๑ หน้า ๒๘

45 ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลี ภาคที่ ๒ หน้า ๕๑๓

โลกุตตระ (กถาโลกุตตรปฏิสังยุตตา) ทั้งนั้น ฉะนั้น ทุกเรื่องจึงสามารถตรวจสอบได้โดยการนำมาพิจารณาเทียบเคียงกับหลักการดังกล่าวนี้

ในการตรวจสอบความถูกต้องของคำสอนหรือคำอธิบายต่าง ๆ นั้น ทรงเห็นว่าเราสามารถตรวจ สอบกับพระบาลีได้โดยตรง โดยไม่ต้องอาศัยอรรถกถาฎีกาก็ได้ เพราะพระบาลีเองก็เป็นคำอธิบายซึ่งกันและกันอยู่ในตัวแล้ว คือ พระสูตรแห่งหนึ่งเป็นคำอธิบายของพระสูตรอีกแห่งหนึ่งก็มีปาฐะและอุทาหรณ์คล้าย ๆ กันก็มี ฉะนั้นจึงสามารถอาศัยพระบาลีวินิจฉัยเรื่องนั้น ๆ ได้โดยตรง [46]

ทรงเห็นว่า การศึกษาพระพุทธศาสนาที่ผ่านมาโดยทั่วไป มักให้ความสำคัญแก่คัมภีร์ชั้นหลังมีอรรถกถาเป็นต้นมากเกินไป จนไม่สนใจที่จะสืบค้นไปให้ถึงพระบาลี อันเป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ก่อให้เกิดลัทธิอาจารย์ที่ผิดเพี้ยน หรือเกิดการปฏิบัติที่ผิดหลักการของพระพุทธองค์ขึ้นในวงการพระพุทธศาสนา บางครั้งความผิดพลาดของคัมภีร์ชั้นหลังก็เป็นเรื่องที่เห็น ๆ กันอยู่ แต่ไม่มีใครทักท้วง เลยเป็นเหตุให้ความผิดพลาดนั้นกลายเป็นสิ่งที่ถูกต้องหรือเป็นสิ่งที่ถือปฏิบัติกันต่อ ๆ มาโดยไม่รู้สึกว่าผิด ดังนั้น พระพุทธศาสนาที่ถูกต้องตามพระราชดำริของพระองค์ก็คือ การปฏิบัติตามพระไตรปิฎก ซึ่งมีลักษณะเป็นหนึ่ง เป็นสากล และทรงไว้ซึ่งสัจจธรรม แทนพระพุทธศาสนาที่ปฏิบัติสืบต่อ ๆ กันมา โดยมีข้อเท็จจริงที่คลาดเคลื่อนไปจากสัจจธรรมของพระพุทธเจ้า และให้ความสำคัญกับพระพุทธศาสนาประเพณี

---

46 ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลี ภาคที่ ๒ หน้า ๔๔๗

การปฏิรูปการศึกษาพระพุทธศาสนา

ในการศึกษาพระพุทธศาสนานั้น ควรใจกว้างพร้อมที่จะเปิดใจรับความจริงจากผู้ที่รู้จริงได้เสมอและพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงแก้ไขในสิ่งที่เห็นว่าไม่ถูกต้องไปสู่สิ่งที่ถูกต้องได้เสมอ ดังเช่นที่ทรงกล่าวในพระสมณสาส์นถึงคณะสงฆ์ลังกาว่า[47]

> *สาธุชนทั้งหลายไม่ควรยืนอยู่ในความถือเดิมของตนเสียจนแน่นเหนี่ยว ควรทำความเคารพในพระธรรมวินัยให้มากเป็นเบื้องหน้า ตรวจค้นพระวินัยให้ทั่ว พิจารณาสอบสวนดูบ่อย ๆ ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป นิมนต์ท่านทั้งหลายมาด้วยตนเองก็ได้ ส่งสาส์นมาก็ได้ ยังสำนักของพวกข้าพเจ้า เตือนสติพวกข้าพเจ้าเถิด พวกข้าพเจ้าได้เห็นดีแล้วจักประพฤติตาม*

นอกจากนั้น ยังทรงวางแนวการศึกษาของพระสงฆ์ธรรมยุตไว้ว่า ไม่ควรจำกัดการศึกษาอยู่เฉพาะในลัทธิศาสนาของตน แต่ควรศึกษาลัทธิศาสนาอื่น ๆ ด้วย เพื่อจะได้เข้าใจว่าสิ่งใดเป็นสาระสิ่งใดไม่เป็นสาระได้อย่างชัดเจน พร้อมทั้งทำให้เข้าใจถึงสารัตถะและเอกลักษณ์ของพระพุทธศาสนาได้ชัดเจนยิ่งขึ้นด้วย ดังมีพระดำรัสในสมณสาส์นฉบับหนึ่งว่า[48]

> *เมื่อพวกข้าพเจ้าเหล่าธรรมยุติกวาทีแสวงหาผลประโยชน์ที่เป็นแก่นสารอันควร เป็นที่พึ่งได้ในกาลอันเป็นที่สุด (แห่งชีวิต) อยู่พิเคราะห์ดูคำสอนนานาประการในบรรดาลัทธิภายนอกพระพุทธ*

47 ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลี ภาคที่ ๒ หน้า ๓๙๑

48 ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลี ภาคที่ ๒ หน้า ๔๔๕

ศาสนาต่าง ๆ ที่พวกข้าพเจ้ารู้หลายลัทธิอย่างดีทีเดียว (ก็เห็นว่า) ลัทธิอื่นนอกพระพุทธศาสนาจะเป็นที่พึ่งได้ไม่มีเลย แม้เป็นเช่นนี้พวกข้าพเข้าก็ค้นหาแต่คำสอนที่เป็นประโยชน์แก่นสารเท่านั้น

ในประเด็นนี้เท่ากับพระองค์ได้ทรงวางรากฐานการศึกษาศาสนาเปรียบเทียบไว้ แก่วงการศึกษาพระพุทธศาสนาของไทยเป็นพระองค์แรก

ความรู้ความเข้าใจถึงสารัตถะของพระพุทธศาสนาจะบอกให้เราทราบว่า ไม่มีสิ่งที่เรียกว่าอิทธิปาฏิหารย์อย่างที่ชาวบ้านทั่วไปเชื่อกันว่า เป็นสิ่งที่เหนือธรรมชาติ ไม่มีสาเหตุ อธิบายไม่ได้ด้วยเหตุผล เพราะคำสอนของพระพุทธศาสนาแสดงว่าทุกสิ่งมีสาเหตุมีที่ไปที่มา และสามารถอธิบายได้ด้วยเหตุผล สิ่งที่ชาวบ้านเห็นว่าเป็นสิ่งอัศจรรย์หรืออิทธิปาฏิหาริย์นั้น ความจริงแล้วเป็นเพียงสิ่งที่เขาไม่รู้สาเหตุของมันหรือไม่รู้ที่ไปที่มาของมันเท่านั้นเองเหมือนกับการดูมายากล ซึ่งถ้าเรารู้วิธีการแสดงเหมือนนักมายากลรู้ เราก็จะไม่รู้สึกอัศจรรย์หรือวิเศษอะไร กล่าวสั้นก็คือ พระพุทธศาสนาบอกให้เราทราบว่า ไม่มีคำว่า บังเอิญในโลก เพราะทุกสิ่งในโลกล้วนอิงอาศัยกันและกันตามหลักปฏิจจสมุปบาท ฉะนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ จึงทรงวางแนวทางในการศึกษาพระพุทธศาสนาไว้ว่า ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาอย่างถ่องแท้ ย่อมไม่เชื่อถือในเรื่องโชคลาง เรื่องไสยศาสตร์ ตลอดถึงไม่หลงไหลในเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าสิ่งเหล่านี้ไม่มีแต่เราควรศึกษาให้รู้ถึงสาเหตุหรือที่มาของสิ่งเหล่านี้อย่างถูกต้องชัดเจน ไม่ใช่สักแต่ว่าเชื่ออย่างไร้การพิจารณาหรือไร้เหตุผล เพราะฉะนั้น มิใช่ทางแห่งปัญญาและมิใช่แนวทางของพระพุทธศาสนา

ที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ แนวการศึกษาพระพุทธศาสนาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ นั้น ทรงยึดหลักการหรือความจริง ความถูกต้องเป็นหลัก มิใช่ยึดลัทธิหรือตัวบุคคล ดังจะเห็นได้ว่าในการทรงแสวงหาความถูกต้องทางการประพฤติปฏิบัติพระวินัยของพระภิกษุนั้น ทรงเริ่มต้นจากการพิจารณาตรวจสอบความประพฤติปฏิบัติที่พระสงฆ์ไทยปฏิบัติกันอยู่ก่อน โดยตรวจสอบเทียบเคียงกับหลักการในพระวินัยปิฎกที่ทรงศึกษาเล่าเรียนมา เมื่อทรงเห็นว่ายังแตกต่างคลาดเคลื่อนอยู่มาก ก็ทรงพิจารณาเทียบเคียงดูกับหลักปฏิบัติของพระสงฆ์พม่าและพระสงฆ์มอญ เมื่อทรงเห็นว่า หลักปฏิบัติของพระสงฆ์มอญมีความถูกต้องใกล้เคียงกับหลักการในพระวินัยปิฎกมากที่สุด ก็ทรงรับเอาหลักการทางพระวินัยปฏิบัติของพระสงฆ์มอญมาเป็นแบบอย่าง แต่ในขณะเดียวกันก็มิได้ทรงหยุดยั้งการศึกษาอยู่เพียงแค่นั้น ยังทรงศึกษาต่อไปเพื่อความถูกต้องแห่งพระพุทธศาสนาดั้งเดิม

ต่อมาเมื่อทรงคุ้นเคยกับพระสงฆ์ลังกา ก็ได้ทรงพิจารณาเทียบเคียงหลักปฏิบัติของพระสงฆ์มอญกับพระสงฆ์ลังกา ก็ทรงพบว่าในหลักปฏิบัติของพระสงฆ์มอญบางอย่างก็ยังไม่ถูกต้อง เช่นหลักการออกเสียงภาษามคธในการสวดสังฆกรรมเป็นต้น แม้ในหลักปฏิบัติของพระสงฆ์ลังกาก็เช่นกัน ทรงเห็นว่าบางอย่างก็ยังไม่ถูกต้องตามหลักพระวินัย

เพราะฉะนั้น ในการปรับปรุงแก้ไขวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ไทยให้ถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย ซึ่งพระองค์ได้ทรงริเริ่มขึ้นเป็นครั้งแรก โดยเริ่มปรับปรุงการปฏิบัติของพระองค์เองนำขึ้นก่อนนั้น จึงมิได้ทรงยึดเอารูปแบบของนิกายใด หรือของบุคคลใด มาเป็นแบบฉบับโดยเฉพาะ แม้ว่าจะทรงยอมรับรูปแบบการปฏิบัติพระ

วินัยของพระสงฆ์มอญ แต่ก็ไม่ทรงยอมรับหลักปฏิบัติบางอย่างของพระสงฆ์มอญ แม้ว่าจะไม่ทรงยอมรับหลักการปฏิบัติพระวินัยของพระสงฆ์ลังกา แต่ก็ทรงเห็นว่าการปฏิบัติบางอย่างของพระสงฆ์ลังกาถูกต้องและทรงนำมาใช้เป็นแบบอย่าง ในเรื่องที่พระองค์ไม่อาจจะหารูปแบบได้จากคณะใดหรือบุคคลใดก็ทรงใช้วิธีตรวจสอบเทียบเคียงกับหลักการเดิมในพระไตรปิฎก แล้วทรงวินิจฉัยด้วยพระองค์เอง โดยยึดพระบาลีหรือพระไตรปิฎกเป็นหลัก แนวทางหรือหลักการดังกล่าวนี้เองที่ทรงเรียกว่า **ธรรมยุติกา** ซึ่งมีความหมายว่า ยึดความจริงหรือความถูกต้องเป็นหลัก

จากพระราชประวัติจะเห็นได้ว่า ภิกษุสามเณรที่ได้ชื่อว่า ธรรมยุติกา ในยุคที่พระองค์ยังทรงผนวชอยู่นั้น มิได้เป็นสัทธิวิหาริกหรืออันเตวาสิกของพระองค์ทุกรูป บางรูปเป็นเพียงผู้ร่วมศึกษาและปฏิบัติตามหลักการที่ถูกต้องร่วมกับพระองค์ ก็ทรงถือว่าเป็นพระสงฆ์ธรรมยุติ หรือ ธรรมยุติกา เช่นกัน ซึ่งมีอยู่จำนวนไม่น้อย พระสงฆ์ธรรมยุติในลักษณะนี้ทรงเรียกว่า ปุราณสหธรรมิก ซึ่งมีความหมายว่า ผู้ร่วมประพฤติธรรมด้วยกันมาแต่เดิม ส่วนพระสงฆ์ธรรมยุติที่เป็นสัทธิวิหาริก หรืออันเตวาสิกของพระองค์โดยตรงนั้นเรียกว่า พระศิษย์หลวงเดิม ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่า ในการศึกษาและปฏิบัติพระพุทธศาสนาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ นั้น ทรงยึดหลักการหรือความถูกต้องเป็นหลัก มิได้ทรงยึดลัทธิ นิกาย หรือบุคคลเป็นประมาณ จุดร่วมหรือจุดนัดพบในการศึกษาและการปฏิบัติพระพุทธศาสนาตามแนวพระ ราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ คือความจริงหรือความถูกต้องโดยมีปัญญาหรือการพิจารณาไตร่ตรองเป็นเครื่องมือสำคัญ

ฉะนั้น คำว่า *ธรรมยุติกา* ซึ่งเป็นผลจากการศึกษาและการปฏิบัติของพระองค์ และได้กลายมาเป็นชื่อของหมู่พระสงฆ์ที่ดำเนินตามแนวทางของพระองค์ในเวลาต่อมาว่า คณะสงฆ์ธรรมยุต หรือธรรมยุติก นิกายนั้นมิได้หมายถึงบุคคลหรือหมู่คณะ แต่น่าจะหมายถึง *แนวทางหรือหลักการที่ถูกต้อง* มากกว่า ดังจะเห็นว่า พระสงฆ์ธรรมยุติในยุคแรก ๆ ไม่ว่าจะอยู่ในวัดไหน ไม่ว่าจะเป็นศิษย์หลวงเดิมหรือไม่ ถ้ามีความเข้าใจในหลักพระธรรมวินัยถูกต้องตรงกันและมีการปฏิบัติถูกต้องตรงกัน ก็ได้ชื่อว่าเป็นพระสงฆ์ธรรมยุติด้วยกัน

ประเด็นสุดท้าย พระองค์แสดงให้เห็นว่าการศึกษาพระพุทธศาสนานั้น ต้องศึกษาทั้งภาคปริยัติ (ทฤษฎี) และภาคปฏิบัติ จึงจะเป็นการศึกษาพระพุทธศาสนาที่สมบูรณ์ โดยทรงปฏิบัติพระองค์ให้ดูเป็นแบบอย่าง กล่าวคือ พระองค์เองนอกจากจะทรงศึกษาด้านปริยัติแตกฉานช่ำชองแล้ว ยังทรงเอาพระทัยใส่ในการปฏิบัติอย่างจริงจังต่อเนื่องด้วย โดยในช่วงฤดูแล้งจะเสด็จธุดงค์ไปสู่สถานที่วิเวกตามหัวเมืองต่าง ๆ เป็นประจำทุกปี เพื่อเจริญภาวนาปฏิบัติกรรมฐานเป็นเหตุให้ศิษยานุศิษย์ในรุ่นแรก ๆ ของพระองค์มีปฏิปทาเป็นพระกรรมฐานเป็นส่วนมาก จนก่อให้เกิดความนิยมในเรื่องการธุดงค์กรรมฐานขึ้นในหมู่พระสงฆ์อย่างกว้างขวางในเวลาต่อมาดังเป็นที่รู้กันว่า พระคณาจารย์ฝ่ายกรรมฐานที่มีชื่อเสียงของไทย เช่น พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต พระอาจารย์ชา สุภทฺโท เป็นต้น ล้วนสืบเนื่องมาจาก ศิษยานุศิษย์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ เมื่อครั้งยังทรงผนวชอยู่ทั้งนั้น เท่ากับพระองค์ได้ทรงฟื้นฟูการศึกษาพระพุทธศาสนาฝ่ายวิปัสสนาธุระให้กลับมีชีวิตชีวาขึ้นอีกครั้งหนึ่งในประเทศไทย

ผลกระทบที่มีต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน

แนวพระราชดำริในการศึกษาพระพุทธศาสนาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวงการพระพุทธศาสนาของไทยเป็นอย่างมาก ทั้งในฝ่ายพระสงฆ์และในฝ่ายคฤหัสต์ ความเปลี่ยนแปลงได้เกิดขึ้นทั้งในด้านการศึกษาและการสั่งสอนพระพุทธศาสนา อิทธิพลที่ชัดเจนและเห็นได้ในกลุ่มพระสงฆ์ที่เป็นศิษย์ของพระองค์ โดยตรงและพระสงฆ์ที่สืบเนื่องมาจากศิษย์ของพระองค์เป็นอันดับแรก ความเปลี่ยนแปลงซึ่งเป็นความแปลกใหม่ที่เกิดขึ้นชัดเจนประการแรกในการศึกษาพระพุทธศาสนานับแต่ในยุคของพระองค์ และในเวลาต่อ ๆ มาจนปัจจุบันก็คือ การศึกษาพระพุทธศาสนาในเชิงวิเคราะห์และเลือกสรรการศึกษาพระพุทธศาสนาในแบบใหม่นี้ ได้ค่อย ๆ ขยายวงกว้างออกไปเรื่อย ๆ จากวงการพระสงฆ์ออกไปสู่วงการคฤหัสถ์

ผู้สืบทอดและขยายแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ในด้านนี้ให้ปรากฏชัดเจนและเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางในหมู่พระสงฆ์เป็นอันดับแรกก็คือ พระอมราภิรักขิต (เกิด อมโร) วัดบรมนิวาส ซึ่งเป็นสัทธิวิหาริกรุ่นแรกของพระองค์ พระอมราภิรักขิต เป็นผู้เชี่ยวชาญทั้งในด้านปริยติทั้งในด้านปฏิบัติ เพราะเป็นเปรียญ ๙ ประโยค ทั้งมีความรู้ภาษาอังกฤษเป็นอย่างดีเคยเป็นหัวหน้าสมณฑูตไทยไปลังกา ได้รับคำชมจากชาวลังกาว่าท่านพูดภาษาอังกฤษได้ดีเหมือนชาวอังกฤษ ในขณะเดียวกันท่านก็เป็นนักปฏิบัติกรรมฐานที่มีชื่อเสียงด้วย พระอมราภิรักขิต

นับได้ว่าเป็นผลิตผลตัวอย่างของการศึกษาพระพุทธศาสนาแนวใหม่ ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ พระอมราภิรักขิตได้สร้างผลงานอันแสดงให้เห็นถึงความรู้ความเข้าใจพระพุทธศาสนาแนววิเคราะห์ และเลือกสรรอย่างชัดเจน ผล งานชิ้นสำคัญคือเรื่องบุพพสิกขาวัณณนา ซึ่งเป็นหนังสือประมวลคำสอนเรื่องพระวินัยของภิกษุที่ภิกษุควรศึกษาเป็นเบื้องต้น พร้อมทั้งได้ประมวลความรู้เรื่องพระรัตนตรัยในประเด็นที่ควรรู้เป็นเบื้องต้นเช่นกัน มารวมไว้อย่างกระทัดรัดและชัดเจน ด้วยสำนวนภาษาที่นับว่าทันสมัยในยุคนั้นหนังสือเรื่องนี้ท่านได้แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๓ ในรัชกาลที่ ๔ ระยะแรกใช้วิธีจารลงใบลานแล้วแจกจ่ายไปตามวัดต่าง ๆ เมื่อการพิมพ์เจริญขึ้นในตอนต้นรัชกาลที่ ๕ จึงได้พิมพ์เป็นหนังสือแล้วแจกจ่ายแพร่หลายไปตามวัดต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น หนังสือเล่มนี้ได้ใช้เป็นตำราศึกษาพระวินัยของพระสงฆ์ทั่วไปมาเป็นเวลานาน กระทั่งเมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงแต่งหนังสือวินัยมุขขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ ในรัชกาลที่ ๖ จึงได้มาใช้หนังสือวินัยมุขเป็นคู่มือในการศึกษาแทน

ในระยะเวลาใกล้ ๆ กัน ก็มีผลงานของผู้รู้ฝ่ายคฤหัสถ์ที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของแนวพระราชดำริในการศึกษาพระพุทธศาสนาแนวใหม่ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ออกมาเผยแพร่ ซึ่งปรากฏการณ์เช่นนี้ เป็นสิ่งที่ไม่เคยมีมาก่อนและเป็นสิ่งที่หายากมากในยุคนั้น ผลงานดังกล่าวนี้ก็คือหนังสือที่มีชื่อว่า *หนังสือแสดงกิจจานุกิจ* ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) ซึ่งเป็นเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศในรัชกาลที่ ๔ (ขณะนั้นเรียกว่า กรมท่า) หนังสือเล่มนี้ได้อธิบายคำสอนของพระพุทธศาสนาเชิงวิเคราะห์ พร้อมทั้งได้เปรียบเทียบให้เห็นว่า แตกต่างจากศาสนาอื่นอย่างไร และมีความแตกต่างหรือสอดคล้องกับวิทยาศาสตร์อย่างไรบ้าง

สร้างความแปลกใจให้แก่มิชชันนารีชาวต่างประเทศที่อยู่ในประเทศไทยขณะนั้นเป็นอย่างมาก พวกเขาไม่เชื่อว่าชาวพุทธไทยจะมีความรู้ความฉลาดจนสามารถวิเคราะห์พระพุทธศาสนารวมทั้งศาสนาอื่น ๆ และมีความรู้สมัยใหม่ได้อย่างแหลมคมเช่นนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวิเคราะห์เปรียบเทียบกับศาสนาอื่น เป็นเหตุให้โรงพิมพ์ของมิชชันนารีทุกแห่งในยุคนั้นไม่ยอมรับพิมพ์หนังสือเรื่องนี้เพราะเห็นว่าเป็นหนังสือที่เป็นปฏิปักษ์ต่อศาสนาของตน เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ จึงต้องลงทุนตั้งโรงพิมพ์ขึ้นมาเองเพื่อพิมพ์ผลงานเรื่องดังกล่าวเผยแพร่เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๐ ซึ่งเป็นช่วงปลายรัชกาลที่ ๔

เมื่อผลงานชิ้นนี้ได้พิมพ์เผยแพร่ออกไปปรากฏว่านาย Henry Alabaster ชาวอังกฤษเกิดความประทับใจในความสามารถของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ได้นำบทความบางตอนจากหนังสือนี้ไปแปลและพิมพ์ในหนังสือที่กล่าวถึงพระพุทธศาสนาในประเทศไทยในยุคนั้น คือเรื่อง The Wheel of the Law ของเขา ทำให้ชาวต่างประเทศเกิดความสนใจเรื่องพระพุทธศาสนาในประเทศไทยกันอย่างกว้างขวาง เป็นเหตุให้ Alabaster ต้องจัดพิมพ์เรื่องดังกล่าวโดยเฉพาะเป็นหนังสืออีกเล่มหนึ่งชื่อ The Modern Buddhist เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓ นับเป็นผลงานชิ้นแรกของคนไทยที่ได้รับการยกย่องจากชาวต่างประเทศเป็นอย่างมาก ผลงานชิ้นนี้ทำให้ชาวตะวันตกรู้จักพระพุทธศาสนาในประเทศไทยและคนไทยดียิ่งขึ้น

เถระที่มีชื่อเสียงโดดเด่น และเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางอีกรูปหนึ่งในบรรดาศิษย์ของพระบาท สมเด็จพระจอมเกล้า ฯ คือสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) วัดราชประดิษฐ์ สมเด็จพระสังฆราช (สา) ทรงศึกษาพระปริยัติธรรมกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ

มาตั้งแต่เป็นสามเณรและทรงสามารถสอบพระปริยัติธรรมได้เปรียญ ๙ ประโยค เมื่อพระชนมายุเพียง ๑๘ ปี และเป็นสามเณร ๙ ประโยครูปแรกในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงมีความรอบรู้เชี่ยวชาญเป็นเป็นพิเศษในเรื่องพระไตรปิฎก และภาษาบาลีรวมทั้งภาษาสันสฤกด้วย ได้ทรงนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ ไว้มากโดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเอาพระสูตรต่าง ๆ มาแปลเป็นภาษาไทยในรูปแบบของกัณฑ์เทศน์ สำหรับภิกษุสามเณรได้ใช้เทศน์ในโอกาสต่าง ๆ กัณฑ์เทศที่ใช้กันอยู่ในยุคนั้นเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระสังฆราช (สา) เป็นส่วนมาก กัณฑ์เทศที่ทรงแต่งขึ้นก็ต่างไปจากแนวเดิม คือไม่นิยมเอานิทานหรือเรื่องเล่าต่าง ๆ มาแสดง แต่นำเอาคำสอนจากพระสูตรหรือพระไตรปิฎกโดยตรงมาอธิบายให้ผู้ฟังเข้าใจง่าย แม้การเล่าเรื่องพระพุทธประวัติก็มีแนวต่างไปจากเดิม คือไม่เน้นในเรื่องอภินิหารหรืออิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ แต่เน้นหลักธรรมคำสอนที่ปรากฏอยู่ในพุทธประวัติเป็นสำคัญดังปรากฏในพระนิพนธ์เรื่อง ปฐมสมโพธิกถา เป็นต้น เนื่องจากปฐมสมโพธิกถาดังกล่าว เป็นการเสนอเรื่องราวของพระพุทธเจ้าในลักษณะที่ทรงเป็นมนุษย์ธรรมดามากขึ้น จึงมักเรียกพระนิพนธ์เรื่องนี้ว่า ปฐมสมโพธิกถา ฉบับธรรมยุต หรือพุทธประวัติฉบับธรรมยุต เพราะมีแนวแตกต่างไปจากปฐมโพธิกถา ฉบับสมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส ที่ใช้กันมาแต่เดิม ซึ่งมีลักษณะเป็นวรรณคดีที่เต็มไปด้วยเรื่องอิทธิ ปาฏิหาริย์มากกว่าที่จะเป็นประวัติของมนุษย์ธรรมดา

การศึกษาพระพุทธศาสนาแนวใหม่ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ได้ทรงริเริ่มขึ้นเป็นครั้งแรกมาปรากฏผลอย่างเต็มที่ในทุกด้านในยุคของสมเด็จมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระองค์เอง และเป็นพระเถระธรรมยุตรุ่นที่ ๒สมเด็จกรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นสัทธิวิหาริกของสมเด็จ

พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ซึ่งเป็นพระเถระธรรมยุตรุ่นแรกร่วมยุคกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ พระองค์ทรงประกาศจุดยืนในการศึกษาพระพุทธศาสนาของพระองค์อย่างชัดเจนว่า ทรงยึดคำสอนในกาลามสูตรเป็นหลักการสำคัญ[49] เช่นเดียวกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ พระบรมชนกของพระองค์ สมเด็จกรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงมีพระประวัติด้านการศึกษาเช่นเดียวกับพระบรมชนกของพระองค์ คือ ทรงได้รับการศึกษาในทางโลกเป็นอย่างดีมาก่อนที่จะทรงผนวช เมื่อทรงผนวชแล้วก็ทรงศึกษาบาลี สันสกฤต และภาษาอื่น ๆ อีกหลายภาษา ทรงมีความเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎกและภาษาบาลีไม่น้อยไปกว่าพระบรมชนกของพระองค์ พร้อมทั้งทรงมีความรู้ในเรื่องวิทยาศาสตร์และศาสนาต่าง ๆ อย่างกว้างขวางเช่นกัน เป็นเหตุให้พระองค์ทรงมีทัศนะในทางพระพุทธ ศาสนาลึกซึ้งกว้างขวาง และก้าวหน้ายิ่งกว่าใคร ๆ ในยุคเดียวกัน

การศึกษาพระพุทธศานาของพระองค์เป็นไปเชิงวิเคราะห์และเลือกสรรชัดเจนยิ่งขึ้น ดังพระดำรัสของพระองค์ที่ว่า[50]

นิสัยของข้าพเจ้าไม่เชื่อคำที่กล่าวไว้ในปกรณ์ทั้งหลาย เลือกเชื่อแต่คำที่สมเหตุสมผล ดังได้ทราบว่าปกรณ์เหล่านั้นเป็นอย่างไรดังกล่าวแล้ว จึงไม่ฟังเอาเป็นประมาณโดยส่วนเดียว... ข้อที่พิจารณาได้สมเหตุสมผล จึงจะถือเอาเป็นประมาณ ข้อที่พิรุธก็ต้องค้านติงไว้ไม่ว่ามาในบาลีหรืออรรถกถาและแสดงมติของข้าพเจ้าไว้บ้าง เพื่อเป็นทางดำริของนักวิจัย ข้าพเจ้ามุ่งความเจริญของความรู้เป็นที่ตั้ง ถ้าน้อมใจเชื่อเป็นญาณวิปปยุตแล้วความรู้ย่อมไม่เจริญเลย

---

49 วินัยมุข ๑/ จ

50 วินัยมุข ๑/จ

ผลจากการศึกษาพระพุทธศาสนาในเชิงวิเคราะห์และเลือกสรรดังกล่าวแล้ว ทำให้พระองค์ทรงริเริ่มการศึกษาพระพุทธศาสนาในเชิงประยุกต์ขึ้นอีกแนวหนึ่ง ซึ่งนับว่าเป็นพัฒนาการของการศึกษาพระพุทธ ศาสนาในประเทศไทย

พ.ศ. ๒๔๓๖ ขณะทรงมีพระชนมายุเพียง ๓๓ พรรษา ได้ทรงดำริหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแบบใหม่ขึ้น พร้อมกับทรงจัดตั้งสถาบันการศึกษาแบบใหม่เรียกว่า มหามกุฏราชวิทยาลัย เพื่อจัดการศึกษาแนวใหม่ทั้งแก่ภิกษุสามเณรและกุลบุตรทั่วไป โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญคือ เพื่อให้ภิกษุสามเณรและกุลบุตรได้ศึกษาวิทยาการทั้งของไทยและของต่างประเทศอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนการศึกษาสำหรับภิกษุสามเณรนั้น ทรงมุ่งที่จะให้ภิกษุสามเณรสามารถเรียนรู้พระพุทธศาสนาได้อย่างถูก ต้องในชั่วระยะเวลาอันสั้นและสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง พร้อมทั้งรู้วิทยาการสมัยใหม่และภาษาต่าง ประเทศเป็นส่วนประกอบด้วย

ความมุ่งหมายที่สำคัญในการจัดตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัยของพระองค์ก็คือ เป็นการเตรียมการเพื่อการจัดตั้งมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนา ซึ่งพระองค์ได้ทรงเตรียมการเบื้องต้นในบางประการพร้อมทั้งทรงกำหนดพื้นที่สำหรับตั้งมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาไว้แล้ว แต่พระองค์สิ้นพระชนม์เสียก่อน มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาตามพระดำริของพระองค์จึงยังไม่เกิดในยุคของพระองค์ แต่หลังจากพระองค์สิ้นพระชนม์ได้ ๒๖ ปี พระดำริเรื่องมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาของพระองค์ก็ได้เป็นจริงขึ้น โดยสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ นายกกรรมการมหามกุฏราชวิทยาลัยในขณะนั้น ซึ่งเป็นศิษย์ของพระองค์ ได้ประกาศตั้งมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งแรกของไทยขึ้น เมื่อวันที่ ๓๑ ธันวาคม

๒๔๘๘เรียกกว่า สภาการศึกษาของมหามกุฏราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย ณ วัดบวรนิเวศวิหาร และอีกสองปีต่อมามหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งที่สองก็ได้สถาปนาขึ้น ณ วัดมหาธาตุ กรุงเทพ ฯ

นอจากการเกิดขึ้นของมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาทั้ง ๒ แห่งดังกล่าวแล้ว อิทธิพลของแนวพระราชดำริในการศึกษาพระพุทธศาสนาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ยังก่อให้เกิดนักปราชญ์คนสำคัญทางพระพุทธศาสนาของไทยขึ้นอีกหลายท่าน เช่น อาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ ซึ่งในขณะดำรงสมณเพศมีชื่อว่าสุชีโวภิกขุ เป็นพระสงฆ์รุ่นใหม่ในคณะธรรมยุตที่ได้ก่อให้เกิดกระแสความเปลี่ยนแปลงในด้านการศึกษา และการสั่งสอนพระพุทธศาสนาขึ้นในประเทศครั้งสำคัญครั้งหนึ่ง กล่าวคือ สุชีโวภิกขุ ได้ทำให้การศึกษาและการสั่งสอนพระพุทธศาสนาในแนวประยุกต์ ซึ่งสมเด็จกรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้ทรงเริ่มไว้ ปรากฏชัดเจนและแพร่หลายออกไปอย่างกว้างขวาง ในรูปของการบรรยายธรรมแนวประยุกต์และนวนิยายอิงหลักธรรม รวมทั้งท่านได้เป็นกำลังสำคัญในการก่อตั้งมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งแรกของไทย พร้อมทั้งเป็นเลขาธิการคนแรกของมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาดังกล่าวด้วย

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ มีพระราชดำริที่ชัดเจน ในเรื่องการถือพระไตรปิฎกเป็นหลักของการศึกษาพระพุทธศาสนา โดยให้ความสำคัญกับอรรถกถา ฎีกา และปกรณ์ ก็ต่อเมื่อไม่คัดแย้งกับหลักการใหญ่ของพระพุทธเจ้าเท่านั้น พระราชดำรินี้ ภายหลังได้รับการสืบทอดมรดกโดยสมเด็จกรมพระยาวชิรญาณวโรรส ผู้วางรากฐานการศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทย นอกจาก

นั้น ยังมีนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนายุคปัจจุบันของไทยหลายท่าน เช่น พุทธทาสภิกขุ ซึ่งเป็นผู้ทำให้การศึกษาพระพุทธศาสนาในเชิงวิเคราะห์และประยุกต์เป็นไปอย่างกลมกลืนและชัดเจนยิ่งขึ้น การศึกษาพระพุทธศาสนาในแนววิเคราะห์ของท่าน เน้นหนักไปทางหาความชัดเจนด้วยเหตุผลรวมทั้งศึกษาเทียบเคียงกับปรัชญาและลัทธิศาสนาอื่น ๆ อย่างกว้างขวาง แม้พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ก็กล่าวได้ว่า เป็นผลผลิตจากแนวพระราชดำริในการศึกษาพระพุทธศาสนาแนวใหม่ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ เช่นกัน ผลงานของท่านแสดงให้เห็นว่า ท่านเป็นผู้ทำให้การศึกษาพระพุทธศาสนาเชิงวิเคราะห์และเชิงประยุกต์ มีความชัดเจนและแพร่หลายยิ่งกว่าใคร ๆ ในยุคปัจจุบันของไทย

อนึ่ง แนวพระราชดำริในการศึกษาพระพุทธศาสนาด้านวิปัสสนาธุระ ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ได้ทรงริเริ่มฟื้นฟูนั้น ก็ได้มีผลต่อความเจริญก้าวหน้าของการศึกษาด้านวิปัสสนาธุระในประเทศไทยอย่างมหาศาล เพราะความตื่นตัวในการศึกษาวิปัสสนาธุระในประเทศไทยได้เริ่มขึ้นอย่างจริงจังและแพร่หลายไปทุกภูมิภาคของประเทศ ก็เนื่องมาจากพระคณาจารย์ที่สืบเนื่องมาจากศิษย์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ โดยเริ่มขึ้นทางภาคอีสานของไทยเป็นจุดแรก เป็นที่ยอมรับกันว่า พระอาจารย์กรรมฐานที่มีอิทธิพลต่อความนิยม และการขยายตัวของการศึกษาวิปัสสนาธุระไปทั่วประเทศก็คือ พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต (พ.ศ. ๒๔๑๓-๒๔๙๒) ซึ่งเป็นศิษย์ของพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล (พ.ศ. ๒๔๐๔-๒๔๕๗) ซึ่งก็เป็นศิษย์ของท่านเทวธัมมี ม้าว อีกทีหนึ่ง ส่วนท่านเทวธัมมีเป็นสัทธิวิหาริกของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ อีกทอดหนึ่ง จะกล่าวได้ว่าพระฝ่ายวิปัสสนาธุระในภาคอีสานทั้งหมดล้วนสืบสายมาจากพระอาจารย์เสาร์ และพระอาจารย์มั่น แม้พระ

อาจารย์ชา สุภทฺโท ซึ่งเป็นพระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายกรรมฐานในคณะมหานิกาย ก็เป็นศิษย์ของพระอาจารย์มั่นเช่นกัน

พ.ศ. ๒๔๗๕ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส) ซึ่งดำรงตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลนครราชสีมาในขณะนั้น ได้เล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาฝ่ายวิปัสสนาธุระ จึงได้มีบัญชาให้พระอาจารย์สิงห์ ขนฺติยาโม ศิษย์เอกของพระอาจารย์มั่น ดำเนินการจัดส่งพระอาจารย์กรรมฐานออกไปสั่งสอนวิปัสสนาธุระแก่ภิกษุสามเณรและญาติโยมในจังหวัดต่าง ๆ ทั่วทุกภาคของประเทศไทย เป็นเหตุให้การศึกษาฝ่ายวิปัสสนาธุระเริ่มแพร่หลายตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

พ.ศ. ๒๔๙๔ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสโภ) วัดมหาธาตุ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่พระพิมลธรรม เห็นคุณค่าและความสำคัญของการศึกษฝ่ายวิปัสสนาธุระ จึงได้จัดส่งพระสงฆ์จากวัดมหาธาตุไปศึกษาวิปัสสนาธุระที่ประเทศพม่าแล้วนำหลักการและวิธีการปฏิบัติกรรมฐานแบบพม่า เข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทยโดยตั้งสำนักสั่งสอนและฝึกอบรมขึ้นที่วัดมหาธาตุเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๖ ทำให้การศึกษาฝ่ายวิปัสสนาธุระในประเทศมีการปฏิบัติเป็น ๒ แนวทาง และแพร่หลายไปในหมู่พระสงฆ์และคฤหัสถ์อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้นตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

สรุป

ผลจากการศึกษาพระพุทธศาสนาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้ทรงสรุปลักษณะของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยเป็นสองแนวหรือกลุ่มใหญ่ ๆ คือ พระพุทธศาสนาแบบ *อาจิณณกับปิกนิกาย* กับพระพุทธศาสนาแบบ *ธรรมยุติกนิกาย*

อาจิณณกับปิกนิกาย คือกลุ่มที่ไม่ถือเอาคำอันมาในพระคัมภีร์มีพระไตรปิฎกและอรรถกถาเป็นต้น เป็นประมาณ แต่ถือเอาการปฏิบัติของครูอาจารย์ในบ้านเมืองของตนเป็นประมาณโดยถือว่าคำในพระคัมภีร์จะว่าอย่างไรนั้นเป็นเรื่องหนึ่ง แต่พวกเราซึ่งเกิดมาในยุคนี้ก็ควรเดินตามทางที่ครูอาจารย์ในยุคของเราเดินกันมาแล้ว

ธรรมยุติกนิกาย คือกลุ่มที่ถือว่า แม้ครูอาจารย์แต่ก่อนท่านประพฤติกันมาอย่างไร ไม่เป็นประมาณ แต่ควรถือตามคำในฎีกาที่สมกับอรรถกถา คำในอรรถกถาที่สมกับพระบาลีและพระบาลีที่หาคำตำหนิมิได้เป็นประมาณ[51]

การปฏิรูปหรือการพัฒนาการศึกษา และการปฏิบัติพระพุทธศาสนาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวดังกล่าวแล้ว ได้ก่อให้เกิดการศึกษาพระพุทธศาสนาแนวใหม่เกิดขึ้นในประเทศไทยต่อเนื่องมาจนในปัจจุบัน กล่าวคือพุทธศาสนิกชนชาวไทยมีความกล้าหาญที่จะวิพากษ์วิจารณ์คัมภีร์และคำสอนของพระพุทธ ศาสนา

---

51 ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลี หน้า ๕๑๑ – ๕๑๕

เพื่อความถูกต้องด้วยเหตุผลมากขึ้น ก่อให้เกิดคณะสงฆ์ที่มุ่งแสวงหาความถูกต้อง และรักษาหลักการอันถูกต้องดั้งเดิมของพระพุทธศาสนาไว้ที่เรียกว่า คณะธรรมยุต เกิดนักปราชญ์รุ่นใหม่ทางพระพุทธศาสนาของไทยที่ดำเนินตามรอยของพระองค์ขึ้นเป็นจำนวนมาก เช่น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) เป็นต้น ทำให้วงการคณะสงฆ์ของไทยตื่นตัวในการศึกษาวิทยาการสมัยใหม่ตลอดถึงปรัญชาและศาสนาเปรียบเทียบอย่างกว้างขวาง จนก่อให้เกิดมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาหรือมหาวิทยาลัยสงฆ์ขึ้นในประเทศไทยเป็นที่สุด

บรรณานุกรม

กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. ๒๕๔๔. *พระประวัติเล่า*. กรุงเทพ ฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

กริสโวลด์, เอ. บี. ๒๕๐๘. *พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าสยาม*. แปลโดยหม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิสกุล พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล ในมหามงคลสมัยพระชนมายุเสมอด้วยสมเด็จพระบิดา ๒๙ สิงหาคม ๒๕๐๘

ตำนานมูลศาสนา. ๒๕๑๙ (เข้าใจเขียนขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๘๓). กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

ตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร. ๒๕๔๖. กรุงเทพ ฯ : โรงพิมพ์กรมการศาสนา.

ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาไทยในรัชการลที่ ๔ ภาค ๑. ๒๕๑๑. คณะธรรมยุต และมหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล เฉลิมพระเกียรติ สมัยครบ ๑๐๐ ปี จากวาระเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฏพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพ ฯ : โรงพิมพ์มหามุกฎราชวิทยาลัย.

ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลีในรัชการลที่ ๔ ภาค ๒. ๒๕๑๕. คณะธรรมยุต พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล ในงานพระเมรุพระศพ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (จวน อุฏฐายี). กรุงเทพ ฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ประชุมพระราชปุจฉา. ๒๕๑๖. กรุงเทพ ฯ : ไทยวัฒนาพาณิชย์.

เรื่องกฎหมายตราสามดวง. ๒๕๓๐. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

วิลเลี่ยม แอล แบรด์เลย์. ๒๕๒๗. *สยามสามสมัยจากสายตาหมดบรัดเลย์.* แปลโดย ธัญญา โพธิ์นันท์ และเก่งใจ งามขจรวิวัฒน์ กรงุเทพ ฯ : เพื่อนชีวิต.

วิสาโล, พระไพสาล. ๒๕๔๖. *พุทธศาสนาไทยในอนาคต.* กรุงเทพฯ : มูลนิธิสดศรี-สริตวงศ์.

สังคีติวงศ์ วรรณคดีรัตนโกสินทร์ เล่ม ๓. ๒๕๓๖. กรุงเทพ ฯ : กรมศิลปากร.

Alabaster, Henry. 1996. *The Wheel of the Law–Buddhism.* New Delhi: Aryan Books International.

Bradley, W.L. 1966. *'Prince Mongkut and Jesse Caswell'.* Journal of the Siam Society 54.

Griswold A.B. 1968. *King Mongkut of Siam.* (Printed as a Royal Souvenir on the occasion of 100 years of King Mongkut's death). Bangkok: Phra Chand Press.

His Majesty King Rama the Fourth Mongkut. 1968. Bangkok: Siva Phorn Limited Partnership.

http://www.accesstoinsight.org/lib/modern/thanissaro/customs.html

Jackson, P. A. 1990. *Buddhism, Legitimation, and Conflict: The Political Functions of Urban Thai Buddhism.* Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.

Keyes, Charles. 1987. Thailand: Buddhist Kingdom as Modern Nation-State. Boulder and London: Westview Press.

Kromaphraya Pavaresvariyalongkorn. 1968. 'A Brief Account of King Mongkut (Rama IV)' in *His Majesty King Rama the Fourth Mongkut.* Bangkok: Siva Phorn Limited Partnership.

Mahamakut Foundation. 1982. *Phra Vinaya Pitaka vol. 1 part 1.* (The Tipitaka with its commentaries).

McDaniel, Justin. 2002. 'The Curricular Canon in Northern Thailand and Laos' in *Manussaya: Journal of Humanities, 4:2002.* Bangkok: Chulalongkorn Univeristy Printing House,

Moffat, Abbot Low. 1961. *Mongkut: the King of Siam.* Ithaca: Cornell University Press.

Prince Vajiranyanavarorasa. 1969. *The Entrance to the Vinaya vol.1.* Bangkok: Mahamakut Press.

Swearer, Donald K. 1999. 'Centre and Periphery: Buddhism and Politics in Modern Thailand' in Harris, I. (ed.) *Buddhism and Politics in twentieth-century Asia.* London and New York: Continuum.

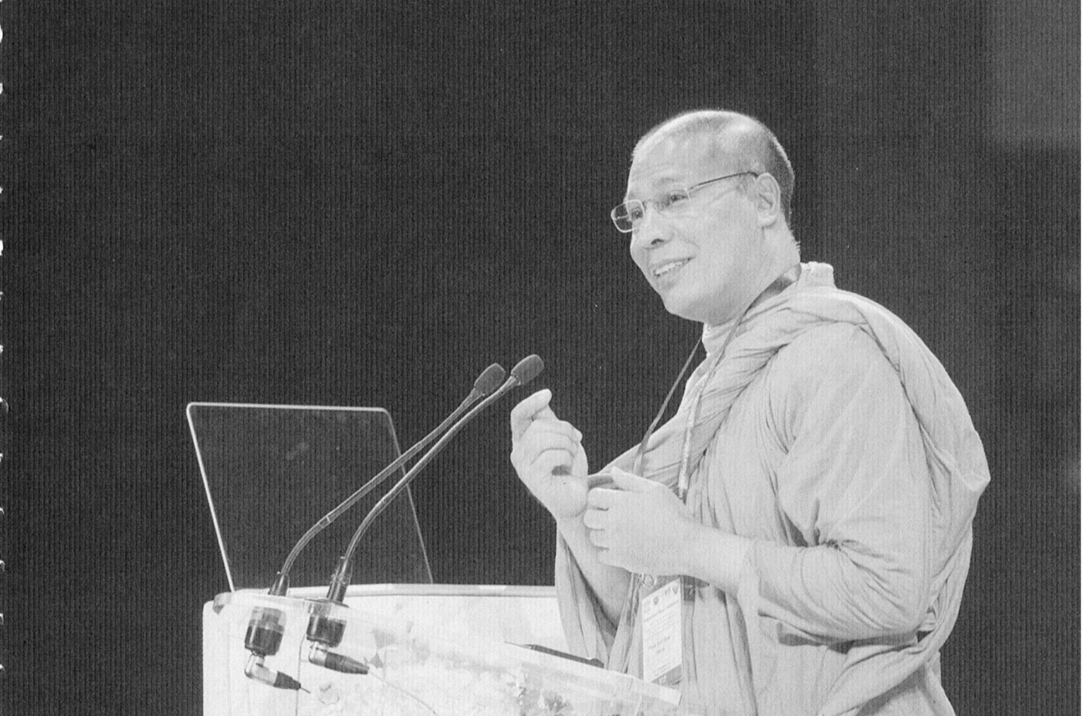
Tambiah, S. J. 1976. *World Conqueror and World Renouncer.* Cambridge: Cambridge University Press.

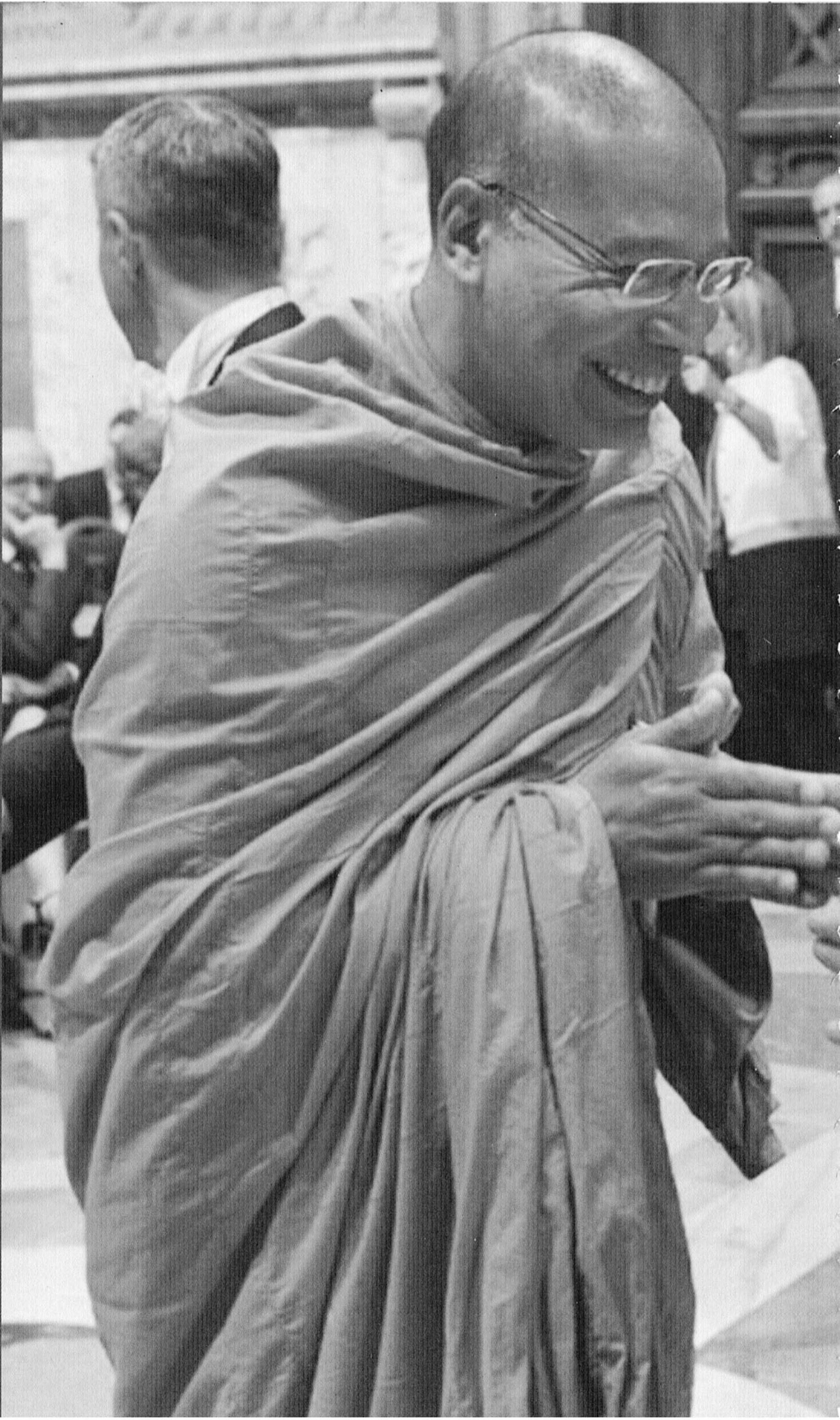
Tambiah, S. J. 1988. *The Buddhist Saints of the Forest and the Cult of Amulets.* Cambridge: Cambridge University Press.

Thanissaro, Bhikkhu 1999. *The Customs of the Noble Ones (History of the Thai Forest Meditation (Kammathana) Traidition)*

Tiyavanich, Kamala. *Forest Recollections: Wandering Monks in Twentieth-century Thailand.* Chiangmai: Silkworm Books. 1997.

Zack, Stephen. 1977. *Buddhist Education under Prince Wachirayan Warorot*, Ph.D. thesis, Cornell University.

ปาฐกถาหลัก นำเสนอในการ
จัดประชุมทางวิชาการพุทธ
ศาสนานานาชาติ
เรื่อง “**พุทธมรรคสู่เป้าหมาย
การพัฒนาที่ยั่งยืน**”
ณ องค์การพุทธศาสนิก
สัมพันธ์แห่งโลก และ
หอประชุมพุทธมณฑล
ระหว่างวันที่ ๔-๕ ธันวาคม
๒๕๖๑

๔

ย้อนดูเศรษฐกิจพอเพียง สู่เป้าหมาย การพัฒนาที่ยั่งยืน

- *พระศากยวงศ์วิสุทธิ์ (อนิล ศากยะ) นำเสนอบทความเรื่อง "การย้อนดูเศรษฐกิจพอเพียงสู่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน" โดยนำแนวคิดเรื่องการพัฒนา ๓ หลักใน ๓ ยุคสมัย กล่าวคือ เศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาที่ยั่งยืน และพุทธมรรค มาเทียบเคียงถึงความหมาย อันเป็นการนำไปสู่รากที่มาของแนวคิดเหล่านี้*

- *คนส่วนใหญ่มีความคิดว่า "เศรษฐกิจพอเพียง" เหมาะกับภาคการเกษตรอย่างเดียว นับเป็นแนวคิดที่ผิดถนัด เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น*

- *พุทธมรรคหรือหลักธรรมคำสอนที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ชี้แนะวิถีการดำรงชีวิตที่ถูกต้องมากว่า ๒๕๐๐ ปี แท้จริงแล้วคือเครื่องมือ How to ที่ยังคงใช้ได้ดีในยุคปัจจุบัน*

เราเข้าใจความหมายที่แท้จริงของคำว่า "เศรษฐกิจพอเพียง" "การพัฒนาที่ยั่งยืน" และ "พุทธมรรค" ดีขนาดไหน หากเดินไปถามคนไทยส่วนใหญ่ว่า "เศรษฐกิจพอเพียง" หมายความอย่างไร รับรองว่าจะได้คำตอบที่ต่างกันไปในหลายแนวทาง นี่จึงเป็นเหตุผลที่พระศากยวงศ์วิสุทธิ์ (อนิล ศากยะ) ตรวจสอบความหมายที่แท้จริงและความเชื่อมโยงระหว่างคำทั้ง ๓ นี้ ผ่านบทความเรื่อง "การย้อนดูทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงสู่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน"

หากนำหลักปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาที่ยั่งยืน และ พุทธมรรค ซึ่งเป็นธรรมะที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้เมื่อครั้งแสดงปฐมเทศนาต่อเบญจวัคคีทั้ง ๕ มาวางเรียงกันบนเส้นเวลา (Timeline) จะเห็นว่าทั้ง ๓ แนวคิดนี้เป็นเรื่องเดียวกันเพียงแต่ว่าเกิดก่อนหรือเกิดหลัง โดย พุทธมรรค มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล หรือกว่า ๒๕๐๐ ปีมาแล้ว ส่วนทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง เป็นศาสตร์แห่งพระราชา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ทรงพระราชทานให้พสกนิกรชาวไทยใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ในช่วงตอนปลายศตวรรษที่ ๒๐ และการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นหลักการสากลที่องค์การสหประชาชาติร่วมกันคิด และประกาศออกมาเป็นนโยบายให้ทุกประเทศมองเห็นความสำคัญในการร่วมมือกัน เพื่อบรรลุเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาที่โลกกำลังเผชิญอยู่ ซึ่งประเทศสมาชิกขององค์การสหประชาชาติได้รับรองวาระเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals) พ.ศ. ๒๕๗๓ ไปเมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ.๒๕๕๘

ในขณะที่โลกกำลังโลดแล่นไปด้วยเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ผู้ทรงเป็นเจ้าของ “รางวัลความสำเร็จสูงสุด ด้านการพัฒนามนุษย์”ขององค์การสหประชาชาติ พระองค์แรกของโลก ซึ่งได้รับสมัญญานามว่า “พระมหากษัตริย์แห่งการพัฒนา” ได้พระราชทานพิมพ์เขียวสำหรับการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ด้วยนวัตกรรมพระราชดำริ ที่เรียกว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” ก่อนที่องค์การสหประชาชาติจะประกาศนโยบายเรื่องเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ด้วยซ้ำ ในเรื่องนี้มาดาม อิรีนา โบโควา (Irina Georgieva Bokova) อดีตผู้อำนวยการใหญ่องค์การยูเนสโก (UNESCO) ได้สดุดีพระองค์ไว้ว่า[1]

1 Irina Georgieva Bokova คำกล่าวเปิดการประชุมนานาชาติเรื่อง International Peace Conference 2017 on Creating Sustainable Society of Peace: A Legacy of King Bhumibol Adulyadej of Thailand ที่ Room I, UNESCO, Paris วันที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๐

“พระองค์ได้พัฒนาพระราชวิสัยทัศน์ พระราชทานกุญแจสำคัญเพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ภายในปี พ.ศ. ๒๕๗๓ ในเรื่องนี้ดิฉันขอขอบคุณคณะผู้แทนไทยประจำองค์การยูเนสโก และองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก ที่จัดประชุมตามสมัยในครั้งนี้

พระราชวิสัยทัศน์อันกว้างไกล แห่งปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระองค์ นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน มิใช่เฉพาะในประเทศไทยแต่ทั่วสากลโลก พระองค์ทรงได้สร้างประวัติศาสตร์แห่งศตวรรษที่ ๒๐ แต่พระราชวิสัยทัศน์ของพระองค์ ซึ่งดิฉันจะเรียกว่าพระอัจฉริยภาพมากกว่า จะสร้างประวัติศาสตร์แห่งศตวรรษที่ ๒๑ ด้วย

พระองค์ทรงพระราชทานพระราชวิสัยทัศน์ แห่งการพัฒนามนุษย์อย่างบูรณาการ เพื่อให้ผู้ด้อยโอกาสมีอำนาจที่จะบรรลุความเท่าเทียมกันทางสังคม ด้วยการท้าทายรูปแบบของการพัฒนาการทั่ว ๆ ไปที่ใช้กันอยู่ แนวพระราชดำรินี้ สอดคล้องอย่างลึกซึ้งกับเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ ที่ได้ตั้งเป้าหมายให้บรรลุภายในปี พ.ศ.๒๕๗๓ ซึ่งประกาศไปเมื่อปี พ.ศ.๒๕๕๙ นับเป็นการตั้งพระราชปณิธานและพระราชทานแบบพิมพ์เขียวที่ชัดเจน ในการพัฒนาศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และปกป้องโลกของเรา”

คำกล่าวของมาดามโบโควา ได้สะท้อนให้เห็นชัดเจนว่า "เศรษฐกิจพอเพียงเป็นกุญแจสู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน" โดยที่แนวพระราชดำริฯ คือพิมพ์เขียวที่ชัดเจนของแผนการลงมือปฏิบัติที่ทำให้เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) มีความเป็นไปได้ มิได้เป็นความคิดเพ้อฝันหรือกำหนดขึ้นมาอย่างเลื่อนลอย สิ่งที่น่าสนใจก็คือ เหตุใดชาวต่างชาติจึงเห็นความเชื่อมโยงระหว่าง **เศรษฐกิจพอเพียง** กับ**เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน** (SDGs) ในขณะที่ชาวไทยส่วนใหญ่ยังมองว่า**เศรษฐกิจพอเพียง**เป็นรูปแบบของเศรษฐกิจที่ผูกโยงกับระบบเกษตรธรรมชาติ เหมาะกับภาคเกษตรกรรมมากกว่าชีวิตคนทั่วไปในสังคมปัจจุบัน ซึ่งไม่สามารถไปด้วยกันได้กับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และสังคมที่ก้าวหน้าอย่างปัจจุบันได้

เศรษฐกิจพอเพียง แท้จริงแล้วมีความหมายอย่างไร

เราได้ยินคำว่า "เศรษฐี" มาตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายาย ซึ่งภาพในความเข้าใจของคนส่วนใหญ่ คือ คนร่ำรวย ผู้มีทรัพย์มาก มีบ้านหลังใหญ่ เป็นเจ้าของที่ดินจำนวนมาก ซึ่งจริง ๆ แล้วรากศัพท์ของคำว่า "เศรษฐี" แปลว่า ผู้ประเสริฐ หรือผู้มีคุณธรรม ทั้งนี้อ้างอิงได้จากคาถาหัวใจเศรษฐี ที่มีตัวย่อว่า อุ อา กะ สะ ซึ่งมาจากหลักธรรมในหัวข้อ "ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์" ประกอบด้วย

อุ มาจากคำว่า อุฏฐานสัมปทา คือ พร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรในการประกอบสัมมาอาชีพ

อา มาจากคำว่า อารักขสัมปทา คือ การเก็บรักษาทรัพย์สินที่ได้มาโดยชอบธรรม

กะ มาจากคำว่า กัลยาณมิตตตา คือ การคบหาสมาคมกับคนดี มีคุณธรรม ไม่พาไปผลาญทรัพย์

สะ มาจากคำว่า สมชีวิตา คือ การใช้จ่ายอย่างประหยัดพอเพียง ใช้ชีวิตสมถะ ไม่ฟุ่มเฟือย

จะเห็นได้ว่าในคาถาหัวใจเศรษฐี ไม่มีแม้แต่ข้อเดียวที่สนับสนุนให้ใช้ชีวิตฟุ่มเฟือย ดังนั้น คนที่ร่ำรวยขึ้นมาได้ ก็ด้วยการรู้จักหา รู้จักใช้ รู้จักเก็บ เลือกคบมิตรดี ใช้ชีวิตอย่างพอเพียง

ส่วนคำว่า "เศรษฐกิจ" ซึ่งได้ยินกันในช่วงหลังก็มาจากข่าวในโทรทัศน์เป็นหลัก ซึ่งมักจะพ่วงด้วยคำว่า เศรษฐกิจขยายตัว เศรษฐกิจชะลอตัว ซึ่งน้อยคนจะเข้าใจอย่างถ่องแท้ว่าหมายถึงอะไรกันแน่ อีกทั้งประเทศต่างๆ ใช้มาตรวัดอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นตัวเลข GDP หรือผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ ยิ่งทำให้เข้าใจ

ไปว่า "เศรษฐกิจดี" มีข้อบ่งชี้จากตัวเลข GDP ที่สูงขึ้นกว่าในปีที่ผ่านมา ถ้าเทียบกับเศรษฐกิจของคนทั่วไปคงหมายถึงการมีรายได้เพิ่มขึ้นด้านเดียว โดยไม่คำนึงถึงว่ามีเงินเก็บเท่าไร หรือมีหนี้สินมากแค่ไหน หากปีไหนมีข่าวว่าเศรษฐกิจไม่ดี คนส่วนใหญ่จะรู้สึกเป็นกังวลเพราะไม่มีภูมิคุ้มกัน แทนที่จะหาแนวทางตั้งรับ เช่น ทำอาชีพเสริม ลดค่าใช้จ่ายในด้านที่ไม่จำเป็น แต่กลับมีหนี้เพิ่มเพราะไปกู้เงินนอกระบบมาชดเชยกับรายได้ที่อาจจะลดลง เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ได้มีพระราชดำรัสเกี่ยวกับ "เศรษฐกิจพอเพียง" มาตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๑๗ แต่ไม่มีใครได้ยิน ในภายหลังได้มีพระบรมราโชวาทในหลายโอกาสที่ทรงอธิบายแก่นของเศรษฐกิจพอเพียง ดังเช่น "ถ้าพอมีพอกิน คือพอมีพอกินของตัวเองนั้น ไม่ใช่เศรษฐกิจพอเพียง เป็นเศรษฐกิจสมัยหิน...ความพอเพียงหมายถึงการมีอย่างเพียงพอที่จะใช้ในการดำเนินชีวิต ความพอเพียงยังหมายถึงการดำเนินชีวิตอย่างสุขสบาย อย่างพอประมาณ ไม่มากเกินไป หรือไม่ตามใจตัวเองในสิ่งฟุ่มเฟือยมากเกินไป โดยบางสิ่งที่อาจดูเหมือนฟุ่มเฟือยฟุ้งเฟ้อ แต่หากนำมาซึ่งความสุขก็อาจจะยอมรับได้"[2]

หลักการสำคัญของความพอเพียง ไม่ใช่การอยู่อย่างประหยัดขัดสน แต่อยู่ด้วยความสมดุล เพื่อนำชีวิตไปสู่ความสุข ฉะนั้น **ความสุข** คือเป้าหมายสูงสุดของศาสตร์พระราชาที่ว่าด้วยเศรษฐกิจพอเพียง ความจริงในภาษาบาลี ความพอเพียงเป็นคำพ้องอีกคำหนึ่งของความสุขนั่นเอง ฉะนั้นเป้าหมายของหลักพระราชดำริว่าด้วย เศรษฐกิจพอเพียง ก็คือ **เศรษฐกิจแห่งความสุข (Economy of Happiness)** นั่นเอง

2 พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๒๓ ธันวาคม ๒๕๔๒

เศรษฐกิจพอเพียงจากพุทธบัญชร

“เศรษฐกิจพอเพียง” แท้จริงแล้วมีหลักคิดมาจากคำสอนเรื่อง “ทางสายกลาง” ขององค์พระสัมมา สัมพุทธเจ้านั่นเอง ครั้งหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระปริมินทรภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ทรงมีรับสั่งกับสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกว่า “หนังสือสอนพระพุทธศาสนายากเกินไป...อย่างสอนอริยสัจจ์แก่เด็กเล็กๆ เหมือนอย่างจะให้เด็กเป็นพระอรหันต์ จะให้เด็กเข้าใจได้อย่างไร น่าจะสอนบทธรรมง่ายๆ ที่เป็นประโยชน์ในการอบรมเด็กด้วย เช่น ความเพียร และน่าจะจัดเป็นหลักสูตรสูงขึ้นไปโดยลำดับ แทรกพุทธประวัติ นิทานชาดก มีสอนคฤหัสถ์ศาสนาที่ได้มีจัดทำไว้ทำนองนี้ น่าจะทำแจกหรือจำหน่ายถูก ๆ” [3]

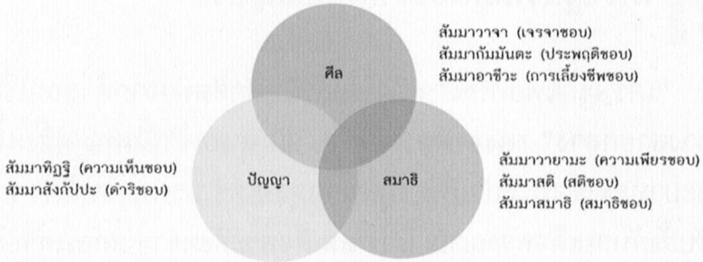
จากพระราชกระแสนี้จะเข้าใจได้ชัดเจนว่า พระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะนำคำสั่งสอนทางศาสนา มาทำให้เป็นที่เข้าใจและปฏิบัติได้ พระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ก็เป็นพระราชวิริยะในการนำคำสอนที่เป็นหัวใจพระพุทธศาสนา มานำเสนอเป็นภาษาโลก โดยขมวดเรื่องมรรคมีองค์ ๘ ให้เหลือเป็น ๓ หมวดหลัก คือ **พอประมาณ – มีภูมิคุ้มกัน – มีเหตุผล** ซึ่งแท้จริงแล้วก็คือพุทธธรรมที่ว่าด้วยหลัก**มัชฌิมาปฏิปทา** หรือทางสายกลาง หรือพุทธมรรค หรือมรรคมีองค์แปด ซึ่งย่อเป็น**หลักไตรสิกขา** ประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา นั่นเอง

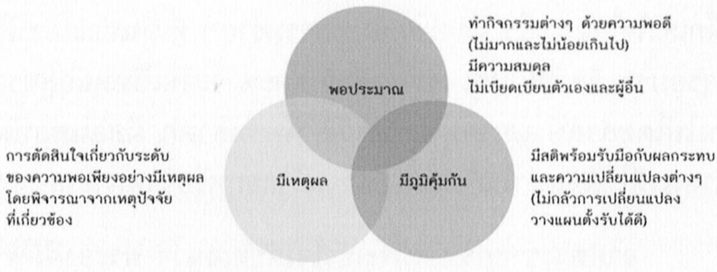
---

3 พระศากยวงศ์วิสุทธิ์, ๒๕๕๘ “บวรธรรมบพิตร : พระประวัติสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก” วัดบวรนิเวศวิหาร: หน้า ๑๑๓

พุทธมรรค ย่อเป็นหลักไตรสิกขา

เศรษฐกิจพอเพียง / ทางสายกลาง

เมื่อเปรียบเทียบหลัก "ไตรสิกขา" (แผนภูมิด้านบน) กับหลักปรัชญา "เศรษฐกิจพอเพียง" (แผนภูมิด้านล่าง) จะเห็นความหมายที่อยู่ในวงแต่ละวง ซึ่งอธิบายเพิ่มเติมได้ ดังนี้

๑. **ความพอประมาณ** หมายถึง ความพอดี ไม่มากไป ไม่น้อยเกินไป ทำอะไรก็ให้พอดี ไม่เบียดเบียนตัวเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ เปรียบได้กับ "ศีล" (ภาษาสันกฤต) "สีล" (ภาษาบาลี) ที่แปลตามศัพท์ว่า "เหตุสงบแห่งจิต" "เครื่องผูกจิตไว้" "เหตุให้ธำรงกุศลธรรมไว้ได้" "ธรรมที่ธำรงผู้ปฏิบัติไว้มิให้เกิดในอบาย" นั่นหมายความว่า ถ้าเรามีศีล ยึดเหนี่ยวจิตใจให้สงบ เวลาจะทำสิ่งใด ๆ ย่อมจะไม่ไปทำตามกิเลส ความโลภ ก็จะค้นพบความพอประมาณในทุกกิจกรรม

๒. **มีภูมิคุ้มกัน** หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์นั้น ๆ เปรียบได้กับหลักไตรสิกขา ในข้อ "สมาธิ" แปลว่า "การตั้งจิตไว้เป็นอย่างดีในอารมณ์เดียว" หรือ "ภาวะที่ทำความฟุ้งซ่านแก่จิตให้สงบ" ซึ่งภายใต้หลักสิกขาข้อสมาธิยังได้รวม สัมมาสมาธิ (ตั้งใจมั่นชอบ) สัมมาสติ (สติชอบ) และสัมมาวายามะ (ความเพียรชอบ) เอาไว้ด้วย ในการทำสิ่งใด ๆ ก็ตาม ถ้ามีสติ มีความเพียร มีสมาธิ เป็นเครื่องกำกับ ย่อมเท่ากับมีภูมิคุ้มกันจากสิ่งที่เป็นอกุศลได้โดยตลอด

๓. **ความมีเหตุผล** หมายถึง การตัดสินใจใดๆ ก็ตามที่เกี่ยวกับระดับของความพอเพียง จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ เปรียบได้กับ "ปัญญา" ในหลักไตรสิกขา ซึ่งประกอบไปด้วย ความเห็นชอบ และความดำริชอบ เมื่อเรามีสภาวะแห่งการ "รู้ทั่วถ้วนทั่วถึง" "รู้ล่วงหน้า (รู้เหตุผล)" "รู้ก่อนที่จะทำ จะพูด จะคิด" "รู้แล้วนำชีวิตหลุดออกจากปัญหาพ้นทุกข์ได้" ดังนั้น ในการกระทำใด ๆ ที่ใช้เหตุผลเป็นเครื่องประกอบ ย่อมจะนำไปสู่การใช้ปัญญาเป็นเครื่องนำทางเสมอ

เมื่อนำปรัชญา "เศรษฐกิจพอเพียง" มาถอดรหัสเทียบเคียงกับหลัก "มัชฌิมาปฏิปทา" แล้วจะพบว่าหลักปรัชญา "เศรษฐกิจพอเพียง" คือภาคปฏิบัติในด้านการดำรงชีพอย่างมีความสุข เนื่องจากหน้าที่พื้นฐานของมนุษย์ทุกคนคือการดำรงชีพของตนให้ดี ไม่เบียดเบียน จะได้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมและสังคม

สิ่งหนึ่งซึ่งเกี่ยวข้องกับการดำรงชีพก็คือ "เศรษฐกิจ" ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของกิจกรรมส่วนใหญ่ของมนุษย์ คำนี้มีรากมาจากภาษาสันสกฤตและภาษาบาลีมารวมกัน คือ **เศรษฐ** เป็นคำสันสฤกต แปลว่า ดีเลิศ ดีที่สุด ยอดเยี่ยม ประเสริฐ ส่วน **กิจ** เป็นคำบาลี แปลว่า ธุระ งาน เมื่อรวมแล้วจึงมีความหมายว่า **กิจอันประเสริฐ** หรือ **การงานที่ดีเลิศ** หรือ **วิถีชีวิตอันประเสริฐ** หรือ**อริยมรรค** ซึ่งมรรค ก็คือวิถีดำเนินชีวิต (way of life) ฉะนั้นหลักปรัชญา "เศรษฐกิจพอเพียง" ก็คือ "กิจอันประเสริฐซึ่งตั้งมั่นอยู่ในความพอดี" หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ "วิถีชีวิตอันประเสริฐที่มีทางสายกลางเป็นเครื่องกำกับ" ดังนั้นการที่เราเข้าใจคำว่า**เศรษฐกิจ**[4] เป็นเรื่องเงิน ๆ ทอง ๆ เป็นเรื่องของความโลภ อยากได้ เป็นเรื่องของกิเลสตัณหา จึงเป็นความเข้าใจที่ผิดถนัด และยังทำให้เข้าใจไขว้เขวในหลักปรัชญา "เศรษฐกิจพอเพียง" อีกด้วย

คนส่วนใหญ่มักจะคิดว่า "ความพอเพียง" เป็นคุณธรรมขั้นสูงที่ปฏิบัติได้ยาก หรือไม่ก็สงสัยว่า "ความพอเพียง" นั้นดีจริงหรือ แต่เราคงลืมไปว่า ความพอเพียงเป็นธรรมชาติปกติที่มีอยู่ในมนุษย์ทุกคน ประหนึ่งระบบเซอร์กิตเบรกเกอร์ หรือ อุปกรณ์ที่ทำหน้าที่เปิดและปิดวงจรไฟฟ้าแบบอัตโนมัติ สำคัญที่ว่าเราต้องรู้จักกับคุณค่าที่แท้จริงของสิ่งที่ตนปรารถนาหรือสิ่งที่ตนมีเสียก่อน ความพอเพียงจึงสามารถทำงานได้ตามกฎของธรรมชาติ

---

4 คำว่า เศรษฐกิจ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายไว้ว่า "งานอันเกี่ยวกับการผลิต การจำหน่ายจ่ายแจก และการบริโภคใช้สอยสิ่งต่าง ๆ ของชุมชน"

เปรียบเทียบกับระบบของมนุษย์ ร่างกายรู้ดีว่าน้ำและอาหารเป็นสิ่งที่จำเป็นที่ขาดไม่ได้ ทว่าประโยชน์อันแท้จริงจะเกิดขึ้นต่อเมื่อกินอาหารแค่พอดีในแต่ละมื้อ ดื่มน้ำให้พอดีในแต่ละวัน ซึ่งร่างกายจะรู้ได้เองว่าขนาดไหนคือพอ เราก็ไม่จำเป็นต้องบริโภคไม่หยุด จนเกินพอดีซึ่งเป็นสาเหตุของการป่วย การนอนหลับพักผ่อนก็เช่นเดียวกัน เรารู้ว่าหลับดีวันละ ๘ ชั่วโมงก็เพียงพอแล้ว เราไม่จำเป็นต้องหลับตุนเอาไว้เป็น ๑๐ หรือ ๑๒ ชั่วโมงทุกวัน ซึ่งจะนำไปสู่ความเกียจคร้าน เป็นเพราะร่างกายรู้จักคุณค่าของสิ่งที่ต้องการ จึงมีระบบ “ความพอเพียง” เพื่อให้รู้ว่า ณ จุดไหน ควรหยุด ควรพอ จึงดีที่สุดสำหรับร่างกาย

ยกตัวอย่างเพิ่มเติมจากภาพแก้วน้ำ เรารู้ได้ว่ารินน้ำเต็มแก้วคือพอ หากยังไม่หยุดริน น้ำก็จะล้นออกไปนอกแก้ว กลายเป็นน้ำที่ไม่มีคุณค่า ในขณะที่ภาพขวามือ เทเงินลงไปเท่าไรก็คงไม่พอ เพราะเราเข้าใจคุณค่าของเงินผิดไป แท้จริงแล้วเงินทองเป็นเพียง “ปัจจัย” เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่มีคุณค่า ด้วยลำพังตัวเงินเองนั้นไม่มีคุณค่าในตัว เอาเข้าปากไปเคี้ยวกินไม่ได้ คนเลยไม่รู้จักคำว่าพอ แม้จะให้โทษขนาดไหนมนุษย์ก็ยังอยากได้ อยากมี บางคนต้องยอมไปจี้ปล้น ฉ้อโกง ลักลอบค้ายาเสพติด เพื่อให้มีเงินมาก ๆ โดยไม่ตระหนักว่าเงินกำลังก่อให้เกิดโทษแก่ตน บางคนจบชีวิตในตาราง หรือบางคนก็ติดคุกที่คุมขังใจของตนจนหาอิสรภาพไม่เจอ เพราะความที่ไม่รู้คุณค่าที่แท้จริงของเงินนั่นเอง

ฉะนั้น “เศรษฐกิจพอเพียง” ไม่ได้หมายความว่าเราต้องพอเพียงกับการพัฒนาเศรษฐกิจหรือระบบการผลิต บริโภค แจกจ่าย แต่ให้รู้จักพอเพียงกับสิ่งที่ให้โทษหรือนำมาซึ่งความทุกข์ ซึ่งโดยปกติวิสัยของมนุษย์ ถ้าเป็นสิ่งที่มีคุณประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต โดยธรรมชาติมนุษย์จะรู้จักพอโดยไม่ต้องไปฝืนธรรมชาติเลย

เมื่อเข้าใจคำว่า "เศรษฐกิจพอเพียง" ในความหมายถึงคุณค่าอันแท้จริง จึงเข้าใจได้ว่าผู้น้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ มิได้เป็นคนที่สวนทางกับกระแสโลก หรือจะต้องกลับไปทำอาชีพเกษตรกร แต่ผู้ที่น้อมนำหลักปรัชญา "เศรษฐกิจพอเพียง" มาใช้ด้วยความเข้าใจ ไม่ว่าจะประกอบอาชีพใด ก็ได้ประโยชน์อย่างกว้างขวาง แล้วที่สำคัญหลักปรัชญา "เศรษฐกิจพอเพียง" คือแนวทางหลักที่โลกกำลังมองหาอยู่ในขณะนี้

ด้วยพระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ที่ทรงเข้าถึงหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง ตลอดจนทรงพระปรีชาสามารถด้านนิรุกติศาสตร์โดยเฉพาะรากศัพท์ของภาษาบาลี สันสฤต ละติน และอังกฤษ พระองค์จึงทรงนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาให้คนไทยเข้าใจ ด้วยทรงเห็นว่า**หลักมัชฌิมาปฏิปทา** ซึ่งก็คือ**พุทธมรรค** หรือ**หลักมรรคมีองค์แปด** เป็นหนทางที่แก้ปัญหาทุกอย่างในสังคมไทย นั่นจึงเป็นเหตุผลที่ทำให้องค์การสหประชาชาติมองเห็นว่าหลักปรัชญา "เศรษฐกิจพอเพียง" คือพิมพ์เขียวที่คิดมาสำเร็จแล้ว พร้อมนำไปใช้เป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ได้เลยทันที

ฉะนั้น เศรษฐกิจพอเพียง ก็คือรูปแบบของ "พุทธเศษฐศาสตร์" (Buddhist Economics) ที่สมบูรณ์แบบตั้งแต่มโนทัศน์ของ Buddhist Economics ถูกแนะนำเข้ามาในวงวิชาการโลก โดย E.F. Schumacher ใน ปี พ.ศ. ๒๔๙๘

การพัฒนาที่ยั่งยืน ก็เป็นคำย้อนแย้งในตัว

"เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน" หรือ Sustainable Developments Goals คือเป้าหมายที่องค์การสหประชาชาติได้ประกาศให้ทุกประเทศมีความรับผิดชอบร่วมกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายทั้ง ๑๗ ประการ (แตกย่อยลงไปเป็น ๑๖๙ เป้าหมายเฉพาะเจาะจง และ ๒๓๐ ตัวชี้วัด) ซึ่งคำว่า Sustainable Developments เมื่อแปลเป็นไทยว่า "การพัฒนาที่ยั่งยืน" อาจจะชวนให้เข้าใจผิดได้ เพราะคำว่า**พัฒนา**นั้นโดยสาระแล้วคือการเปลี่ยนแปลงไป มิได้หยุดเฉยนิ่งกับที่ ส่วนคำว่า**ยั่งยืน**นั้นสื่อความหมายถึงความยืนยงอยู่นาน ตลอดกาล หรือไม่เปลี่ยนแปลง ฉะนั้น "การเปลี่ยนแปลงที่ยืนยง" จึงเป็นคำแปลที่ขัดกับหลักธรรมชาติอย่างยิ่ง ในอดีตเคยมีมูลนิธิฯ ซึ่งก่อตั้งขึ้นมาเพื่อขยายผลในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงให้เป็นรูปธรรมใช้คำว่า "มั่นพัฒนา" น่าจะเป็นคำแปลที่ตรงกับภาษาอังกฤษมากกว่า**การพัฒนาที่ยั่งยืน** เนื่องจาก "มั่นพัฒนา" หมายถึงการพัฒนาที่มั่นคงเพราะมีฐานรองรับ เป็นการพัฒนาที่ไม่มีผลเสียข้างเคียงให้เห็นเป็นที่ปรากฏ

ความจริงผู้ที่สอนเรื่อง "การพัฒนาที่ยั่งยืน" หรือ "มั่นพัฒนา" หรือ "เศรษฐกิจพอเพียง" บุคคลแรกในโลกก็คือพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั่นเอง คำสอนนั้นก็คือ ธัมมจักกปวัตตนสูตร **ธรรมจักร** เมื่อแปลตามหลักนิรุกติศาสตร์ก็คือ sustainable development **ธรรม** แปลว่า สภาพที่ทรงไว้ ส่วน**จักร**ในภาษาบาลีมีความหมายว่า "ไปข้างหน้าโดยบดไปกับพื้นดิน" หรือพูดง่าย ๆ ก็คือ เป็นการพัฒนาที่ทรงไว้บนพื้นฐานที่มั่นคง **ปวัตตนะ** แปลว่า ปฏิบัติ ซึ่งเป็นรากศัพท์ของคำไทยที่ว่าประพฤติ หรือ วิถีชีวิต หรือ ในภาษาอังกฤษ

ว่า way of life เพราะฉะนั้นถ้าจะแปล **ธัมมจักกปวัตตนสูตร** ในความหมายของการพัฒนาประเทศก็คือ พระสูตรที่ว่าด้วยวิถีชีวิตที่มั่นพัฒนา หรือ การปฏิบัติให้เกิดการพัฒนาตามธรรม

เกี่ยวกับการแปลคำว่า Sustainable Development เคยได้ทราบมาว่า ในประเทศศรีลังกาในยุคก่อนก็แปลคำว่า sustainable development แบบไทย ด้วยคำว่า **ถีรสาร สัมวรรธนยะ** ซึ่งแปลว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน หรือ การพัฒนาที่มีเสถียรภาพตลอดกาล และแม้ในภาษากัมพูชาก็ใช้ในความหมายเดียวกัน คือ **อภิวัฒน์ประกอบโดย จีรภาพ** หรือ การพัฒนาที่จีรังยั่งยืน แต่ประเทศศรีลังกาในภายหลังทราบว่าทางรัฐบาลได้ประกาศเปลี่ยนคำให้ถูกต้องตามรากศัพท์ในภาษาอังกฤษ โดยเรียกใหม่ว่า **ธารณีย สัมวรรธนยะ** ซึ่งแปลว่า **การพัฒนาตามธรรม** แต่ในภาษาฮินดีหรือภาษากลางของประเทศอินเดียปรากฏแปลอย่างถูกต้องว่า **สัมธารณีย วิกาส** หรือ **การพัฒนาพร้อมตามธรรม** หรือ **การพัฒนาที่ประคองกันไป** นอกจากประเทศอินเดียแล้ว แม้ในภาษาจีนกลางก็ใช้ในความหมายเดียวกันว่า **เคอะ ฉีซู ฝาซั่น** แปลว่า **การพัฒนาที่ทรงไว้อย่างต่อเนื่อง** ฉะนั้น ถ้าจะให้ได้ความหมายตามภาษาเดิมที่ถูกต้อง และเป็นหลักการที่ปฏิบัติได้ ควรต้องเปลี่ยนคำว่า **การพัฒนาที่ยั่งยืน** ให้ตรงกับคำภาษาอังกฤษ/ลาติน คือ **การพัฒนาตามธรรม** หมายถึงการพัฒนาที่ประคองตามเหตุปัจจัยของสิ่งที่พัฒนานั้น ๆ หรือสั้น ๆ อาจเรียกว่า **"มั่นพัฒนา"** คือพัฒนาไปอย่างมั่นคงนั่นเอง

อนึ่ง หัวใจของธัมมจักกปวัตตนสูตร ก็คือหลักมัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลาง ที่ย่ออยู่ในหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถ

บพิตร ทรงพระราชทานโดยรวบยอดไว้ในหลักการ **เศรษฐกิจพอเพียง** (Sufficiency Economy) ส่วนองค์การสหประชาชาติใช้คำว่า **เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน** (Sustainable Development Goals) แต่โดยเนื้อหาและการปฏิบัติก็คือการพัฒนาชีวิตและจิตใจในหลักไตรสิกขา ให้เป็น **การพัฒนาตามธรรม** หรือก้าวไปข้างหน้า โดยประคองกันไปตามเหตุปัจจัยนั้น ๆ ซึ่งหาได้เป็นสิ่งที่อยู่เหนือวิสัยของสามัญชนไม่

อีกประเด็นหนึ่งที่ควรแก่การพิจารณาก็คือ เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ซึ่งมีการกล่าวถึงว่าเป็นปัญหาโลกในศตวรรษที่ ๒๑ ล้วนเป็นปัญหาที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงและแนะแนวทางแก้ไขไว้ให้แล้ว เช่น เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนข้อที่ ๑ ว่าด้วยเรื่องการขจัดความยากจน พระพุทธองค์ก็ได้ทรงกล่าวไว้ว่า "ความยากจนเป็นเหตุแห่งความทุกข์" สำหรับข้อที่ ๒ ว่าด้วยการขจัดความหิวโหย พระพุทธองค์ก็ทรงได้กล่าวไว้ว่า "ความหิวโหยเป็นโรคอย่างยิ่ง" ดังนั้น เมื่อศึกษาให้ดีแล้ว จะเห็นว่าเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ทั้ง ๑๗ เป้าหมาย ล้วนแล้วแต่ได้รับการชี้แนะแนวทางไว้แล้วตั้งแต่สมัยพุทธกาล เพราะพระพุทธองค์ทรงเห็นว่ารากของปัญหาแห่งมวลมนุษยชาตินั้นซอนไซอยู่ในความเป็นมนุษย์ไม่ว่าจะในยุคใด สมัยใดก็ตาม

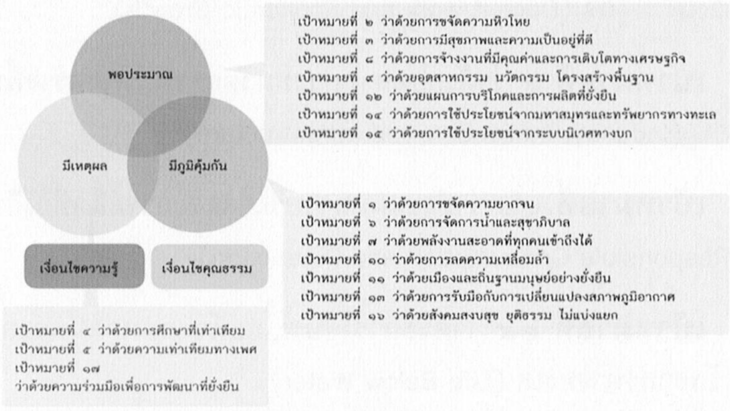
เศรษฐกิจพอเพียงสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

เมื่อถอดรหัสคำว่า sustainable development ให้ถูกต้อง จะเห็นว่าเป็นเรื่องเดียวกันกับพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งนี้การที่มาดามโบโควา กล่าวว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็นกุญแจไขไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน และยังเห็นว่า เศรษฐกิจพอเพียงคือพิมพ์เขียวที่ชัดเจน ในการพัฒนาศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และปกป้องโลกของเรา นั้น ก็ด้วยคุณลักษณะร่วมกัน ๓ ประการคือ

๑. มีลักษณะความเป็นสากล (Universality)
๒. มีการบูรณาการ (Integration)
๓. มีการเปลี่ยนพัฒนาอย่างสิ้นเชิง (Transformation)

เป็นที่น่าคิดว่า หากนำเป้าหมาย**การพัฒนาที่ยั่งยืน** (SDGs) ๑๗ ประการขององค์การสหประชาชาติ ไปใส่ใน ๓ ห่วง ๒ เงื่อนไขของทฤษฎี**เศรษฐกิจพอเพียง** เราอาจจะแก้ปัญหาของโลกได้พร้อมกันในคราวเดียว โดยการจำแนกปัญหาออกเป็น ๓ กลุ่ม เพื่อใช้ ๓ เครื่องมือในการจัดการ นั่นคือ **พอประมาณ – มีภูมิคุ้มกัน – มีเหตุผล**

เศรษฐกิจพอเพียง สู่ เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs)

กลุ่มที่ ๑ พอประมาณ

แนวคิด การบริโภค อุปโภค ผลิต และใช้ทรัพยากรอย่างพอประมาณ จะทำให้โลกมีทรัพยากรเพียงพอสำหรับทุกคน ตลอดจนเหลือไว้ให้ลูกหลานในวันข้างหน้า

หลักไตรสิกขา คือ ศีล ประกอบด้วย สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (ประพฤติชอบ) สัมมาอาชีวะ (การเลี้ยงชีพโดยชอบ)

เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ที่ควรใช้หลักพอประมาณ ในการจัดการ ได้แก่

เป้าหมายที่ ๒ ว่าด้วยขจัดความหิวโหย (Zero Hunger)

เป้าหมายที่ ๓ ว่าด้วยการมีสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี (Good Health and Well-Being)

เป้าหมายที่ ๘ ว่าด้วยการจ้างงานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ (Decent work and Economic Growth)

เป้าหมายที่ ๙ ว่าด้วยอุตสาหกรรมนวัตกรรม โครงสร้างพื้นฐาน (Industry, Innovation and Infrastructure)

เป้าหมายที่ ๑๒ ว่าด้วยแผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน (Responsible Consumption and Production)

เป้าหมายที่ ๑๔ ว่าด้วยการใช้ประโยชน์จากมหาสมุทรและทรัพยากรทางทะเล (Life Below Water)

เป้าหมายที่ ๑๕ ว่าด้วยการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศทางบก (Life on Land)

กลุ่มที่ ๒ มีภูมิคุ้มกัน

แนวคิด การมีภูมิคุ้มกันก็คือมีความสามารถในการบริหารจัดการครัวเรือนหรือชีวิต ตามหลักพุทธศาสนา ตลอดจนมีการบริหารจิต บริหารความคิด เพื่อให้เกิดความเข้าใจในชีวิต สามารถประคองไปตามเหตุปัจจัย ไม่หวั่นไหวต่อการเปลี่ยนแปลง เพื่อให้คำว่า "เศรษฐกิจ" ซึ่งหมายถึง กิจอันประเสริฐ มีความชัดเจนยิ่งขึ้น

หลักไตรสิกขา คือ สมาธิ ประกอบด้วย สัมมาวายามะ (ความเพียรชอบ) สัมมาสติ (สติชอบ) สัมมาสมาธิ (ตั้งใจมั่นชอบ)

เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ที่ควรใช้หลัก มีภูมิคุ้มกัน มาบริหาร ได้แก่

เป้าหมายที่ ๑ ว่าด้วยขจัดความยากจน (No Poverty)

เป้าหมายที่ ๖ ว่าด้วยการจัดการน้ำและสุขาภิบาล (Clean Water and Sanitation)

เป้าหมายที่ ๗ ว่าด้วยพลังงานสะอาดที่ทุกคนเข้าถึงได้ (Affordable and Clean Energy)

เป้าหมายที่ ๑๐ ว่าด้วยลดความเหลื่อมล้ำ (Reduced Inequalities)

เป้าหมายที่ ๑๑ ว่าด้วยเมืองและถิ่นฐานมนุษย์อย่างยั่งยืน (Sustainable Cities and Communities)

เป้าหมายที่ ๑๓ ว่าด้วยการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Climate Action)

เป้าหมายที่ ๑๖ ว่าด้วยสังคมสงบสุข ยุติธรรม ไม่แบ่งแยก (Peace, Justice and Strong Institutions)

กลุ่มที่ ๓ มีเหตุผล

แนวคิด ความคิดที่ถูกต้องและความเข้าใจที่ถูกต้อง ย่อมนำมาซึ่งปัญญาที่จะพาให้เราเข้าใจโลกตามหลักสากล และสามารถบูรณาการวิธีการต่าง ๆ มาปรับใช้กับการอยู่ในสังคมอย่างเหมาะสม

หลักไตรสิกขา คือ ปัญญา ประกอบด้วย สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ)

เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ที่ควรใช้หลัก มีเหตุผล มาบริหาร ได้แก่

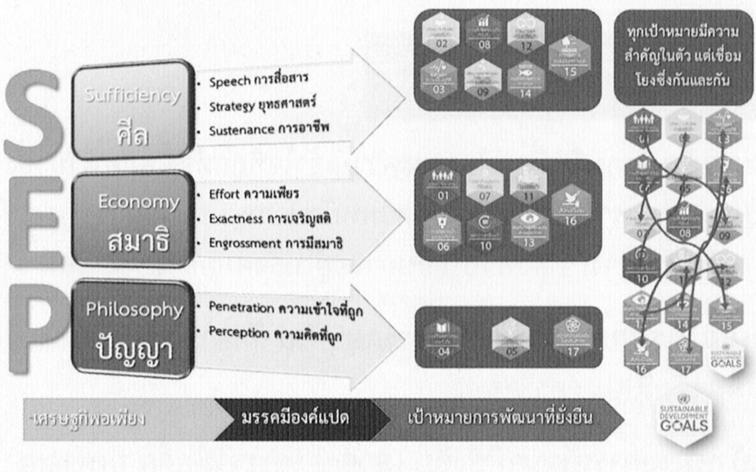
เป้าหมายที่ ๔ ว่าด้วยการศึกษาที่เท่าเทียม (Quality Education)

เป้าหมายที่ ๕ ว่าด้วยความเท่าเทียมทางเพศ (Gender Equality) และ

เป้าหมายที่ ๑๗ ว่าด้วยความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (Partnerships for the Goals)

อย่างไรก็ดี เป้าหมายทั้ง ๑๗ ประการ แม้จะมีความสำคัญในตัวเอง แต่ก็มีความเชื่อมโยงกัน เช่นเดียวกันกับการใช้หลักปรัชญา**เศรษฐกิจพอเพียง**ทั้ง ๓ ห่วง (พอประมาณ – มีภูมิคุ้มกัน – มีเหตุผล) ก็ยังต้องใช้หลักการบูรณาการ จะเห็นได้ว่า ทั้งหลักการของ**เศรษฐกิจพอเพียง** และ**เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน** (SDGs) ต่างมีเป้าหมายเดียวกัน คือ การพัฒนาโลกอย่างสมดุล ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง

พุทธมรรคสู่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

พุทธมรรค หรือ หลักมรรคมีองค์แปด หรือวิถีชีวิตอันประเสริฐ เป็นสิ่งที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสสอนเป็นปฐมเทศนาหลังการตรัสรู้ของพระองค์ ที่รู้จักกันทั่วไปว่า **ธัมมจักกปวัตตนสูตร** ซึ่งมักแปลว่า **ยังล้อแห่งธรรมให้หมุนไป** เป็นพระสูตรที่ทรงสอนเบญจวัคคี ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี พระสูตรนี้นับว่ามีความสำคัญมากในพระพุทธศาสนา เพราะเป็นพระสูตรที่แสดงให้เห็นว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเริ่มทำหน้าที่ของศาสดาเพื่อมนุษยชาติ พระองค์ทรงสอนเบญจวัคคีไม่ใช่ในฐานะที่ทรงเป็นฤษีตนหนึ่งอย่างที่เคยปฏิบัติธรรมด้วยกันมา แต่ในฐานะเป็น **พุทธะ** ผู้รู้ ผู้ตรัสรู้แล้ว และเพื่อพัฒนามนุษย์ปุถุชนทั้งหลายให้เป็นผู้ประเสริฐ ประสบสันติสุข ทั้งทางกายและใจ

เมื่อศึกษาเนื้อหาของพระสูตร**ธัมมจักกปวัตตน** ตามหลักนิรุกติศาสตร์ซึ่งแปลได้อย่างน่าสนใจว่าเป็นพระสูตรที่ว่าด้วย **วิถีชีวิตแห่งมั่นพัฒนา** หรือ **การประพฤติปฏิบัติให้เกิดการพัฒนาชีวิตและสังคมตามธรรม** จึงเห็นได้ว่าเป็นหลักสากลที่มิได้จำกัดไว้สำหรับพุทธศาสนิกชนเท่านั้น อีกทั้งในมหาปรินิพพานสูตร พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสตอบพระอานนท์อย่างชัดเจนว่า หากศาสนาใดมีเนื้อหาของมรรคมีองค์แปด อันเป็นมรรคของอริยสัจสี่แล้ว ย่อมถึงพระนิพพานได้เช่นกันทุกศาสนา ในระดับโลกิยะ นิพพานก็คือความสำเร็จในการดับทุกข์ ประสบสุข เป็นวิถีแห่งการพัฒนาชีวิตมนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่มีความสมบูรณ์แบบ คือมีชีวิตที่พัฒนาตามธรรม โดยไม่สร้างปัญหาใด ๆ ทั้งแก่ตน ผู้อื่นและโลก

คุณสมบัติของมนุษย์ที่มีความสมบูรณ์แบบตามหลักพระพุทธศาสนา จะต้องมีการพัฒนาคุณสมบัติ ๒ ด้านให้เท่าเทียมกัน คือ ด้าน**กรุณา** และ**ด้านปัญญา**

กรุณาในที่นี้ หมายถึง ความรักความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเอื้ออารี ความอดทน และคุณสมบัติอันประเสริฐทางด้านอารมณ์ หรือคุณสมบัติทางด้านจิตใจอย่างอื่น ๆ

ส่วนปัญญา หมายถึง ทางด้านพุทธิปัญญา หรือคุณสมบัติทางด้านจิต หากบุคคลใดพัฒนาเฉพาะด้านอารมณ์ ไม่ยอมพัฒนาทางด้านพุทธิปัญญา บุคคลนั้นอาจจะกลายเป็นคนโง่ แต่มีจิตใจดี ส่วนผู้ใดพัฒนาเฉพาะด้านพุทธิปัญญาแต่ไม่ยอมพัฒนาทางด้านอารมณ์ ผู้นั้นอาจจะกลายเป็นคนฉลาดแต่จิตใจกระด้าง ไม่มีน้ำใจกับผู้อื่น เพราะฉะนั้น การที่จะให้เป็นคนสมบูรณ์แบบตามหลักพระพุทธศาสนาได้นั้น จะต้องพัฒนาทั้งสองด้านให้เท่าเทียมกัน นั่นคือจุดมุ่งหมายของวิถีชีวิตแบบพุทธ คือวิถีชีวิตที่มีปัญญาและมีความกรุณาเชื่อมโยงไม่แยกออกจากกัน

พุทธมรรค : วิถีแห่งปัญญา ของการพัฒนาตามธรรม

รู้ได้อย่างไรว่าตอนนี้เราใช้หลัก**พุทธมรรค**ดำเนินชีวิตอยู่หรือไม่ สิ่งสำคัญที่ต้องเข้าใจก็คือองค์มรรค หรือ ส่วนประกอบของมรรคที่มี ๘ ประการ ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (ประพฤติชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายามะ (เพียรชอบ) สัมมาสติ (สติชอบ) สัมมาสมาธิ (ตั้งใจมั่นชอบ) นั้น มิได้มีไว้สำหรับ

การปฏิบัติไปทีละข้อ หากต้องพัฒนาให้มีขึ้นพร้อม ๆ กัน มากบ้างน้อยบ้าง ตามขีดความสามารถของแต่ละคน ตามเหตุปัจจัย ทั้งนี้การฝึกฝนตนเพื่อให้เข้าถึงหลักพุทธมรรค เท่ากับการดำรงชีวิตอยู่บนหนทางแห่ง**เศรษฐกิจพอเพียง** ซึ่งมี ๓ ด้าน (พอประมาณ – มีภูมิคุ้มกัน – มีเหตุผล) ไปพร้อมกันด้วย

เพราะ**มัชฌิมาปฏิปทา** หรือทางสายกลางแห่งการพัฒนาอย่างบูรณาการนั้น มีหลักสำคัญประการหนึ่งคือ การปฏิบัติให้เป็นกลาง ๆ ไม่หย่อนจนเกินไป และไม่ตึงจนเกินไป ไม่ข้องแวะที่สุด ๒ อย่างคือ **กามสุขัลลิกานุโยค** (ชีวิตฟุ่มเฟือย) และ **อัตตกิลมถานุโยค** (ชีวิตขัดสน) หากมีครบตามนี้ ก็ถือว่ากำลังอยู่บนหนทางแห่งปัญญา (เริ่มด้วยปัญญา ดำเนินด้วยปัญญา นำไปสู่ปัญญา) อันพอดีที่จะให้ถึงจุดหมาย คือ ความดับกิเลสและความทุกข์ หรือความหลุดพ้นเป็นอิสระสิ้นเชิง หรือเรียกอีกอย่างว่า ความสุข

นอกจากการมองพุทธมรรคในแนวทางของการฝึกควบคุมตนเองใน ๓ ด้านตามหลักไตรสิกขา คือ ความประพฤติทางจริยศาสตร์ (ศีล) การควบคุมทางจิตใจ (สมาธิ) และความรู้ทั่วถ้วนทั่วถึง (ปัญญา) แล้ว เรายังสามารถแบ่งมรรคเป็น ๒ ชุดคู่ คู่ละ ๔ มรรคที่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน โดยการจัดกลุ่มพุทธมรรคชุดแรกเป็นเรื่องของสภาวจิต ส่วนมรรคมีองค์ ๔ ชุดคู่ที่ ๒ เกี่ยวโยงกับกิจกรรมทางกาย แต่ในที่นี้มิได้หมายความว่าเป็นการตีความเชิงทวิลักษณะระหว่างกายกับจิต แต่เป็นการทำความเข้าใจเชิงหลักอิทัปปัจจยตา คือเป็นเรื่องของเหตุและผล นี่คือแนวทางในการพัฒนาชีวิตซึ่งให้ความสำคัญระหว่างการรักษาความสมดุลระหว่างกายและจิต

มรรคมีองค์แปดจัดตามหมวดกิจกรรมระหว่างกายและใจ

จิตมรรค (Mental Activities)	กายมรรค (Physical Activities)
สัมมาทิฏฐิ (ความเห็นชอบ) / Right View	สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) / Right Speech
สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) / Right Thought	สัมมากัมมันตะ (ประพฤติชอบ) / Right Conduct
สัมมาสมาธิ (สมาธิชอบ) / Right Aspiration	สัมมาวายามะ (ความเพียรชอบ) / Right Effort
สัมมาสติ (สติชอบ) / Right Mindfulness	สัมมาอาชีวะ (การเลี้ยงชีพชอบ) / Right Livelihood

จิตมรรค กล่าวถึงวิถีชีวิตสำเร็จด้วยจิต ส่วนกายมรรค กล่าวถึงวิถีชีวิตสำเร็จด้วยกาย ในชีวิตของเราทุกคน กายและจิตต้องทำงานสอดคล้องและเสริมส่งกันจึงจะประสบความสำเร็จ การจัดแบ่งพุทธมรรคเป็น ๒ ชุดที่เกี่ยวโยงกันและกัน แสดงให้เห็นถึงเหตุและผลของกันและกัน จัดเป็น ๔ คู่คือ

คู่ที่ ๑ ความเห็นชอบ (สัมมาทิฏฐิ) คู่กับวาจาความ (สัมมาวาจา)

คู่ที่ ๒ ดำริชอบ (สัมมาสังกัปปะ) คู่กับการประพฤติชอบ (สัมมากัมมันตะ)

คู่ที่ ๓ ตั้งจิตมั่นชอบ (สัมมาสมาธิ) คู่กับเพียรชอบ (สัมมาวายามะ)

คู่ที่ ๔ ระลึกชอบ (สัมมาสติ) คู่กับดำรงชีพชอบ (สัมมาอาชีวะ)

ลองพิจารณาองค์มรรคที่นำมาจับคู่ใหม่จะเห็นได้ว่าหลักการของพุทธมรรคอิงอาศัยซึ่งกันและกันหรือหลักอิทัปปัจจยตา แต่ไม่ใช่ว่า มีวาจาชอบเพราะมีความเห็นชอบ หรือมีความเห็นชอบจึงทำให้มีวาจาชอบ แต่หมายความว่า ผู้ปฏิบัติวาจาชอบเพราะผู้นั้นมีความเห็นชอบ และคนมีความเห็นชอบเพราะผู้นั้นปฏิบัติวาจา

ชอบ พุทธมรรคมีองค์แปดจึงเป็นหลักที่อิงอาศัยซึ่งกันและกัน กล่าวคือสิ่งหนึ่งทำให้อีกสิ่งหนึ่งเกิดความมั่นพัฒนา การจะปฏิบัติตามพุทธมรรคได้นั้น จำเป็นต้องรักษาดุลยภาพระหว่างกายกับจิต ระหว่างกายมรรคและจิตมรรค ระหว่างการกระทำและผลสะท้อนของการกระทำ

พุทธมรรค : ภาวะแห่งระบบดุลยภาพ

สิ่งหนึ่งที่ทำให้พระพุทธศาสนามีความเป็นสากล หรือเป็นของกลางที่ทุกคนปฏิบัติได้ ก็ด้วยเหตุที่ว่าคำสอนของพระพุทธองค์มีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ สามารถสอบทวนย้อนกลับจากเหตุไปหาผล หรือจากผลไปหาเหตุได้ ถ้าเรานำหลักพุทธมรรคมาใช้กับการพัฒนาโลกในระบบของวิทยาศาสตร์ พุทธมรรคจะให้ความสำคัญกับ "การรักษาความสมดุลภายในระบบที่มีชีวิตอยู่" ซึ่งประกอบกันเป็นระบบใหญ่ที่เรียกว่าจักรวาล โดยพุทธมรรคคือการรักษาความสมดุลในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับจุลภาค ก็คือมนุษย์แต่ละคน ไปจนถึงระดับมหภาค คือ มนุษย์ที่เชื่อมโยงกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ และทั่วทั้งจักรวาลโดยรวม

ระดับจุลภาค พุทธมรรค หมายถึงภาวะแห่งระบบดุลยภาพ (systemic balance) ภายในร่างกายของคนเรานี่เอง ซึ่งปัจเจกบุคคลแต่ละคนประกอบด้วยระบบกายมรรค และจิตมรรค ดังเช่นที่พระพุทธองค์ได้ตรัสกับเบญจวัคคีว่า "การรักษากายให้สุขภาพดีเป็นหน้าที่ ถ้าไม่เช่นนั้น เราก็ไม่สามารถจะจุดไฟแห่งปัญญาได้เพื่อจะรักษาจิตให้แข็งแรงและใสสะอาด" ในทรรศนะนี้พระพุทธองค์มองว่าคนประกอบขึ้นจากกองขันธ์ ๕ ซึ่งมีรูปและนาม แยกได้ดังนี้

รูปขันธ์ ได้แก่ ร่างกายของเรา ซึ่งในทางกายวิภาคศาสตร์จะประกอบไปด้วย เซลล์ กล้ามเนื้อ กระดูก เนื้อหนัง เลือด น้ำเหลือง เป็นต้น

นามขันธ์ ได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ

จิต คือกองขันธ์ ที่ประกอบด้วยอารมณ์ ความรู้สึก ความคิด เป็นต้น

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การที่คนหนึ่งคนสามารถทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างเป็นปกติ เพราะกายและใจบูรณาการการทำงานอย่างมีดุลยภาพนั่นเอง

ระดับมหภาค พุทธมรรค หมายถึง การรักษาดุลยภาพระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ตามหลักพุทธทรรศนะเกี่ยวกับโลก ก็คือ โลกเคลื่อนที่ไปด้วยระบบและวิวัฒนาการ และมนุษย์ทุกคนคือระบบเปิดที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมตลอดเวลา ธรรมชาติจึงมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ผ่านประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กับจิตวิญญาณ ในทางตรงกันข้าม มนุษย์ก็มีอิทธิพลต่อธรรมชาติด้วยเช่นกัน ตั้งแต่ตื่นนอนจนหลับไป ตั้งแต่เกิดจนตาย ดังนั้น การนำหลักพุทธมรรคเข้ามาใช้ในระบบมหภาค ก็เพื่อควบคุมความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ สุขภาวะของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ย่อมสำเร็จได้ด้วยจริยธรรมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของพุทธมรรค

พุทธมรรค : กฎแห่งการสงวนพลังงานสสาร

การขยายขอบฟ้าแห่งความคิดและจินตนาการเกี่ยวกับมรรคมีองค์ ๘ ไปยังเรื่องของ "กฎแห่งการสงวนพลังงานสสาร" ซึ่งถ้าเรามองมนุษย์จากมุมของความเป็นระบบของสิ่งมีชีวิต จะเห็นว่าการทำงานของมนุษย์นั้นเป็นทั้งระบบกลศาสตร์ (mechanical systems) และระบบเทอร์โมไดนามิกส์ หรือ อุณหพลศาสตร์ (thermodynamic systems)[5]

แม้มิใช่หุ่นยนต์ แต่มนุษย์ก็คือระบบกลไกในความหมายที่ว่า มนุษย์มีการเคลื่อนไหวและมีกิจกรรมให้ทำอยู่ตลอดเวลา ตามระบบพลวัตของกลศาสตร์ควอนตัม หรือ กลศาสตร์แฮมิลโทเนียน (Hamiltonian)[6] และตามหลักกลศาสตร์ที่มองพลังงานของมนุษย์เป็นระบบกล โดยมีหลักคือพลังงานศักย์และพลังงานจลน์ ซึ่งก็คือพลังงานภายในและพลังงานภายนอก

---

5 กฎของเทอร์โมไดนามิกส์ มีหลักอยู่ว่า "หากเรามีระบบ (หรือวัตถุ) อยู่ 3 ระบบ เช่น ระบบ ก, ข, ค แล้วระบบทั้งสามนี้สัมผัสกันอยู่และสามารถถ่ายเทความร้อนไปมาระหว่างกันได้ ถ้าหากว่า ระบบ ก กับ ระบบ ข อยู่ในสภาวะสมดุลกันทางความร้อน (มีความร้อนเท่ากันนั่นเอง) และ ระบบ ข กับ ระบบ ค อยู่ในสภาวะสมดุลกันทางความร้อนเช่นกัน นั่นย่อมหมายความว่า ระบบ ก กับ ระบบ ค อยู่ในสภาวะสมดุลกันทางความร้อนเหมือนกัน"

6 แฮมิลโตเนียนคือสิ่งที่อธิบายความเป็นไปของระบบในรูปของพลังงานรวม ทั้งจลน์และศักย์

มรรคมีองค์แปดมองผ่านกิจกรรมของมนุษย์ในฐานะที่เป็นระบบกล

พลังงานศักย์ (Potential Energy)	พลังงานจลน์ (Kinetic Energy)
สัมมาทิฏฐิ (ความเห็น) / Understanding	สัมมาวาจา (การพูด) / Speaking
สัมมาสังกัปปะ (ความดำริ) / Thinking	สัมมากัมมันตะ (พฤติกรรม) / Behaving
สัมมาสมาธิ (ความตั้งใจ) / Aspiring	สัมมาวายามะ (ความเพียร) / Exerting
สัมมาสติ (การมีสติ) / Being Mindful	สัมมาอาชีวะ (การดำรงชีพ) / Earning

เพื่อให้เห็นภาพชัดและเข้าใจคำว่าพุทธมรรคในทรรศนะนี้ได้ดียิ่งขึ้น ขอทบทวนวิชาวิทยาศาสตร์ขั้นพื้นฐานว่าด้วยพลังงานศักย์และพลังงานจลน์เสียก่อน พลังงานศักย์เป็นพลังงานของวัตถุที่หยุดนิ่ง ไม่เคลื่อนไหว ส่วนพลังงานจลน์เกิดขึ้นเมื่อวัตถุมีการเคลื่อนที่ เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับพุทธมรรค จะเห็นได้ว่า องค์มรรคแบ่งได้เป็น ๒ ส่วน คือกิจกรรมที่ต้องอาศัยใจเป็นใหญ่ เป็นประธาน หรือกิจกรรมทางใจ ๔ ประการ ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาสมาธิ และสัมมาสติ จัดว่าเป็นมรรคที่มีพลังงานศักย์ ส่วนกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับการแสดงออกทางกาย ๔ ประการ ได้แก่ สัมมาวาจา สัมมาวายามะ สัมมากัมมันตะ สัมมาชีวะ จะถือว่าเป็นมรรคที่อยู่ฝั่งของพลังงานจลน์

ตามหลักของเทอร์โมไดนามิกส์ มนุษย์มิได้เป็นสิ่งที่แยกอยู่โดยไม่ต้องพึ่งระบบอื่นๆ หากแต่เป็นระบบเปิดที่ยังเชื่อมโยงสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น ตามหลักแฮมิลโทเนียน (Hamiltonian) จะเห็นได้ว่า พุทธมรรค ก็คือกฎแห่งการสงวนพลังงานสสาร เมื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ ตามระบบของสิ่งมีชีวิต สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือการแลกเปลี่ยนวัตถุ พลังงาน และข้อมูล กับระบบอื่น

ของสิ่งแวดล้อม ในบริบทของระบบสากลที่เรียกว่าจักรวาล ดังนั้น การไม่ฝืนใจเกินธรรมชาติ หรือการไม่ตามใจเกินธรรมชาติ คือ การใช้พลังงานสสารในระดับที่ถูกต้อง อันจะก่อให้เกิดความสมดุล ตามธรรมชาติของจักรวาล พูดอีกนัยหนึ่งก็คือ เมื่อมนุษย์ปฏิบัติ ตามพุทธมรรค ก็เท่ากับว่ามนุษย์ปฏิบัติตามระบบสงวนพลังงาน ในการใช้พลังงานสสารแล้ว

สัมมา : วิถีแห่งความสงบจากกิเลส (Sustainable Living)

ประเด็นที่น่าสนใจในพุทธมรรคมีองค์ ๘ ก็คือทุกคำนำ หน้าด้วย “สัมมา” ซึ่งแปลโดยมากว่า “ชอบ” หรือ “ถูก” ซึ่งบาง ครั้งอาจจะนำไปสู่ความเข้าใจผิดได้ว่าเป็นความชอบใจหรือถูกต้อง ของใคร ทั้งนี้ พุทธมรรคเป็นวิถีแห่งปัญญาอันนำไปสู่ความสงบสุข ด้วยการดับทุกข์เป็นเป้าหมายสำคัญ และมีความเป็นสากล ดังนั้น ในการกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์ ๘ ประการ เมื่อกำกับด้วยคำว่า “สัมมา” นั่นหมายความว่า “ชอบ” ด้วยโอกาส หรือ “ถูก” ด้วย กาลเทศะ ซึ่งคำว่า “สัมมา” ในภาษาบาลี แปลว่า “เหตุเป็นเครื่อง สงบ” คำว่า “สัมมา” ยังมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า summa ในภาษาลาติน ดังคำว่า consummated ที่แปลว่า ทำให้สมบูรณ์ ทำให้บริบูรณ์ ฉะนั้น คำว่า “โดยชอบ โดยถูกต้อง” นั้นมีความ หมายว่า “สิ่งที่ทรงตรัสรู้นั้น เป็นไปอย่างนั้นจริง ๆ คือเป็นสัจจะ ความจริงของสิ่งนั้น ๆ

สรุป

การย้อนดูทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงสู่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการตีความทฤษฎีใหม่บนพื้นฐานของพระธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา ตามพระพุทธพจน์ที่ว่า **นาหํ ภิกฺขเว โลเกน** แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย เราตถาคตไม่กล่าวขัดแย้งกับโลก การพัฒนาเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของโลกอยู่แล้ว แต่รูปแบบการพัฒนาตามแนวพระพุทธศาสนานั้นให้ความสำคัญกับการพัฒนามนุษย์เชิงบูรณาการ ในขณะที่การพัฒนาในมุมมองของโลกสมัยใหม่ มักจะเป็นการพัฒนาแบบแยกส่วน ซึ่งมักจะเอาเศรษฐกิจเป็นตัวตั้ง ซึ่งความเจริญทางเศรษฐกิจหากมุ่งเน้นไปที่ความเจริญทางด้านวัตถุเพียงอย่างเดียว ย่อมมิได้ประกันความสุขทางใจด้วยเลย

พุทธมรรค ที่มีมาในหลักอริยสัจสี่ มักนำเสนอว่าเป็นหนทางแห่งการหลุดพ้น หรือหนทางเข้าสู่นิพพาน แต่ในระดับโลกิยะ พุทธมรรค คือวิถีแห่งปัญญาในการพัฒนาชีวิตตามธรรม เป็นเรื่องของวิถี หรือ how to ของการมีชีวิตอยู่ในสังคมโลกอย่างพัฒนสุข คือเป็นมรรคแห่งการมีชีวิตที่มั่นพัฒนา หรืออาจเรียกว่า มีชีวิตอย่างมีความสมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เป็นวิถีชีวิตที่มีลักษณะของความเป็นสากล (universality) บูรณาการ (integration) และการพัฒนา (transformation) กล่าวคือ มีความสมดุลทั้งทางอารมณ์และพุทธิปัญญา

ในขณะที่ความเข้าใจทางซีกโลกตะวันตกเห็นว่าศาสตร์อย่างเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เป็นศาสตร์อิสระซึ่งกันและกัน แต่ความเข้าใจของโลกตะวันออกเห็นว่าไม่แยกออกจากกัน ดังนั้น

การพัฒนาตามธรรมจึงจำเป็นต้องเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจในนิเวศวิทยาของโลก และจริยธรรมทางสิ่งแวดล้อม

ไม่ว่าเราจะมองพุทธมรรคจากมุมไหนก็ตาม มองจากหลักไตรสิกขาก็ดี หลักกายมรรคกับจิตมรรคก็ดี หรือตามกฎแห่งการสงวนพลังงานสสารก็ดี ทุกหลักการล้วนกลับมาที่เรื่องเดียวคือ “ทางสายกลาง” ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ให้แนวทางในการ **ดำรงชีวิตอยู่ด้วยดุลยภาพ** (Sustainable Living) ไว้แล้วเป็นเวลากว่า ๒๕๐๐ ปี นับจากวันที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ ธัมมจักก็ได้เคลื่อนผ่านกาลเวลาของโลก ยังล้อแห่งธรรมให้หมุนไป

การเดินทางของหลักพุทธมรรค มาสู่หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และกำลังจะก้าวเท้าสู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ล้วนแล้วแต่เป็นการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธมรรคอันเป็นวิถีปฏิบัติไปสู่เป้าหมายการพัฒนาตามธรรม (“การพัฒนาที่ยั่งยืน”) แต่ทั้งนี้ การที่จะพัฒนาให้เป็นวิถีชีวิตของทุกคนในระดับที่กว้างออกไป ต้องเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายสังคม เพื่อสร้างระบบสังคมที่มีดุลยภาพ และบรรลุเป้าหมาย คือ ความสุขของมนุษยชาติ

ปิยกรณธรรมกถา

พระธรรมเทศนา
รับพระราชทานถวาย
ในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศล
วันปิยมหาราช
พุทธศักราช ๒๕๖๓
ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย
ในพระบรมมหาราชวัง
วันศุกร์ที่ ๒๓ ตุลาคม
พ.ศ. ๒๕๖๓
เวลา ๑๗.๐๐ น.

๕

พระธรรมเทศนา เรื่อง ปิยกรณธรรมกถา

ขอถวายพระพร เจริญพระราชสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล พระชนมสุขทุกประการ จงมีแด่สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารพระองค์สมเด็จพระปรเมนทรธรรมิกมหาราชธิราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนาในปิยกรณธรรมกถา ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี ถ้ารับพระราชทานถวายวิสัชนาไปมิได้ต้องตามโวหารอรรถาธิบายในพระธรรมเทศนา ณ บทใดบทหนึ่งก็ดี ขอพระเมตตาคุณ พระกรุณาคุณ พระขันติคุณ ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานอภัยแด่อาตมะ ผู้มีสติปัญญาน้อย.

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.
สีลทสฺสนสมฺปนฺนํ ธมฺมฏฺฐํ สจฺจวาทินํ
อตฺตโน กมฺมกุพฺพานํ ตญฺชโน กุรุเต ปิยนฺตีติ.

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนา ในปิยกรณธรรมกถา ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี อนุรูปพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานปัจโจปการกิจ ที่สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงบำเพ็ญอุทิศถวาย **พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** เนื่องใน**วันปิยมหาราช** ซึ่งเป็นอภิลักขิตสมัยคล้ายวันสวรรคต พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามวิธีทักษิณานุปทาน กระทำสักการบูชาผู้มีพระคุณอันเป็นอุดมมงคล อนุวัตตามพระบรมพุทโธวาท และตามหลักธรรมสาธุปฏิบัติ ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ว่า **ภูมิ เว สาธุรูปานํ กตญฺญูกตเวทิตา** ความกตัญญูกตเวที เป็นภูมิแห่งสาธุชน ดังนี้

ตุลาคมมาสได้กลายเป็นเดือนแห่งการสูญเสีย บุคคลผู้เป็นที่รักสูงสุดของพสกนิกรชาวไทยหลายพระองค์ นับเป็นการสูญเสียและนำมาซึ่งความเศร้าโศกอันยิ่งใหญ่ การสูญเสียที่มีผลถึงแม้ในปัจจุบันนี้ ก็คือ การเสด็จสวรรคตของ**พระบาทสมเด็จพระปรเมนทร รามาธิบดีศรีสินทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระสยามเทวมหามกุฏวิทยมหาราช** พระมหากษัตริย์ไทยพระองค์ที่ ๔ แห่งราชวงศ์จักรี การเสด็จสวรรคตของ**พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** พระมหา

กษัตริย์ไทยพระองค์ที่ ๕ แห่งราชวงศ์จักรี อันเป็นที่มาแห่ง **วันปิยมหาราช** การเสด็จสวรรคตของ**พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพล อดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร** พระมหากษัตริย์ไทยพระองค์ที่ ๙ แห่งราชวงศ์จักรี

โดยเฉพาะวันนี้ตรงกับ วันปิยมหาราช ซึ่งเป็นวันสำคัญวันหนึ่งของชาติไทย ที่กำหนดขึ้นไว้เพื่อถวายความเคารพแด่ **พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** ทรงเป็นที่รักใคร่อย่างล้นเหลือของพสกนิกร ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ พระองค์จึงได้รับการถวายพระราชสมัญญานามว่า **สมเด็จพระปิยมหาราช** ซึ่งมีความหมายว่า **พระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นที่รักยิ่งของปวงชน** ทั้งนี้เพราะได้ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ประเทศชาติ ศาสนา และประชาราษฎรทั้งปวง อย่างเด่นชัดเป็นอันมากในอดีต อันยังผลดีให้มีต่อเนื่องมาอย่างเด่นชัดจนถึงปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระปิยมหาราช ทรงเป็นพระบรมราชโอรส ในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระสยามเทวมหามกุฎวิทยมหาราช ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ สืบพระราชสันตติวงศ์ เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๑๑ ขณะมีพระชนมายุ ๑๕ พรรษา เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๕๓ รวมเวลาทรงครองสิริราชสมบัติได้ ๔๒ ปี สิริพระชนมายุ ๕๘ พรรษา และนับเวลาแต่วาระเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ สืบต่อพระราชสันตติวงศ์ถึงปัจจุบันได้ ๑๕๒ ปี นับแต่วาระเสด็จสวรรคตถึงปีปัจจุบันบัดนี้ ๑๑๐ ปีถ้วน มวลพสกนิกรชาวไทยทั้งฝ่ายคณะรัฐบาลและองค์การต่าง ๆ ตลอดถึงประราษฎรทั่วไป

จึงได้จัดบำเพ็ญกุศลน้อมเกล้าฯ ถวาย และจัดงานมหกรรมการกุศลถวายเป็นอนุสรณ์ถึงสมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชเจ้าพระองค์นั้น

ในส่วนสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ ทรงมีพระราชหฤทัยคำนึงถึง พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยกำลังพระกตัญญุตา ทรงพระราชดำริแสดงพระกตเวทิตาฉลองพระเดชพระคุณ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวาย เพื่อขอพระราชทานพระบรมเดชานุภาพและอำนาจพระราชบารมีธรรม นำให้ทรงดำรงรัฐสีมาอาณาจักร พิทักษ์รักษาปวงประชาราษฎรไทย ตลอดถึงบรรดาผู้ที่ได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารทั้งหลาย ให้ดำรงคงดีมีความผาสุกตลอดมา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระปิยมหาราช ได้ทรงเป็นที่เคารพรักอย่างยิ่งของประชาชนชาวไทยทั้งปวง แม้ได้เสด็จสวรรคตล่วงมาถึง ๑๑๐ ปีแล้ว บุคคลในปัจจุบันแม้เกิดในภายหลัง ก็ยังระลึกนึกถึงพระองค์ด้วยความเคารพรักอยู่อย่างไม่จืดจาง กล่าวได้ว่า พระองค์ปรากฏอยู่ในจิตใจของคนทั้งปวง เสมือนอย่างเป็นบุคคลปัจจุบัน ไม่เก่า ไม่ล่วงสมัย ไม่เงียบหายไป พระองค์ทรงเป็นที่ตั้งเด่นชัดแห่งอนุสสติของคนทุกรุ่นที่สืบต่อกันมา นำพาให้ระลึกถึงคุณค่าและคุณประโยชน์แห่งพระราชกรณียกิจทั้งหลาย ที่พระองค์ได้ทรงพระราชดำริริเริ่มไว้ เป็นเหตุให้ทุก ๆ คนได้พบกับปัจจุบันที่เจริญ และความเจริญผาสุกแห่งปวงชน เช่น ความเจริญทางการศึกษาที่ทุก ๆ คนได้รับ นับแต่การศึกษาชั้นสูงของพระสงฆ์ พระองค์ก็ทรงเป็นผู้สถาปนามหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งของประเทศไทย คือมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อันเป็น

รากฐานให้ได้มีการพัฒนามหาวิทยาลัยพุทธศาสนาอย่างเต็มรูปแบบในปัจจุบัน

แม้การพุทธศาสตร์นานาชาติ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงมีพระวิสัยทัศน์กว้างไกล ทรงให้การสนับสนุนให้ชาวตะวันตกศึกษาและแปลพระไตรปิฎกบาลี ทรงมีพระมหากรุณารับสมาคมบาลีปกรณ์ ณ สหราชอาณาจักร ไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ สมาคมบาลีปกรณ์ เป็นสมาคมที่มุ่งพิมพ์พระไตรปิฎกบาลีเป็นอักษรโรมัน และแปลเป็นภาษาอังกฤษครั้งแรกของโลก ตั้งขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๔๒๔ ณ สหราชอาณาจักร ได้เสด็จไปเยี่ยมสมาคมบาลีปกรณ์ด้วยพระองค์เอง คราวเสด็จประพาสยุโรป และได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์จำนวนหนึ่ง สมทบทุนการพิมพ์พระไตรปิฎกของสมาคมบาลีปกรณ์ ดังมีจารึกพระปรมาภิไธยไว้ในพระไตร ปิฎกบาลีที่ทางสมาคมจัดพิมพ์เป็นครั้งแรกเป็นหลักฐาน นอกจากนี้ยังทรงมีพระดำริให้ชำระจัดพิมพ์พระไตรปิฎกบาลีอักษรสยามขึ้น เป็นครั้งแรกในประเทศไทย โดยพระบรมราชูปถัมภ์ พร้อมทั้งได้พระราชทานพระไตรปิฎก ฉบับจุลจอมเกล้าบรมธรรมิกมหาราชนี้ ไปยังสถาบันสำคัญ ๆ ในนานาอารยประเทศกว่า ๒๖๐ แห่งทั่วโลก ส่งผลให้ประเทศสยามไม่เพียงรอดพ้นจากการถูกยึดครองโดยจักรวรรดินิยม แต่ยังทำให้ประเทศสยามเป็นที่รู้จักและได้รับการยกย่องในฐานะ “ธรรมนคร” และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงได้รับการยกย่องจากชนทั่วโลกในฐานะ “พระมหา กษัตริย์บรมธรรมิกมหาราช” ด้วย

ความเป็นพระมหากษัตริย์บรมธรรมิกมหาราชนั้น เป็นที่รับรองของนานาอารยประเทศอย่างกว้างขวาง ดังที่รัฐบาลแห่งสหราชอาณาจักร ซึ่งปกครองประเทศอินเดียในสมัยนั้น ได้ขุดค้น

พบพระบรมสารีริกธาตุของพระศากยมุนีพุทธเจ้า ในปีพุทธศักราช ๒๔๔๑ และทางรัฐบาลสห ราชอาณาจักรได้น้อมเกล้าฯ ถวายพระบรมสารีริกธาตุที่ขุดค้นพบนั้น แด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในฐานะทรงเป็นพระมหากษัตริย์บรมธรรมิกมหาราช เพื่อให้ทรงพระราชทานพระบรมสารีริกธาตุแก่นานาอารยประเทศที่ประสงค์จะได้รับไปประดิษฐานบูชาในประเทศของตน เป็นเหตุให้ประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาต่าง ๆ ทั่วเมทนีดล ต่างก็ได้มาขอพระราชทานพระบรมสารีริกธาตุจากพระองค์ ไปไว้สักการะบูชาในประเทศของตนสืบมาจนบัดนี้ สมนามที่ว่า สยามประเทศเป็นดั่ง "พุทธนคร" อีกนัยหนึ่งด้วย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระปิยมหาราช ทรงเป็น "พระมหา กษัตริย์บรมธรรมิกมหาราช" ที่พระราชทานทั้งพระบรมสารีริกธาตุ แทนพระศากยมุนีโคดม และพระไตรปิฎก แทนพระธรรม ไปยังนานาอารยประเทศ นับว่าทรงมีบทบาทสำคัญในการจรรโลงพระพุทธศาสนามิใช่เฉพาะในสยามประเทศแต่ในไพรัชประเทศด้วย

สมเด็จพระปิยมหาราชเจ้าพระองค์นั้น จึงปรากฏเป็นอัจฉริยมนุษย์บุรุษรัตน์หาผู้ที่จะเสมอเหมือนมิได้ ทรงเป็นที่รักเคารพของประชาชน เพราะทรงประกอบด้วยธรรม อันทำให้เป็นที่รักเคารพ ตามพระพุทธภาษิตที่รับพระราชทานยกเป็นบทอุเทศว่า "สีลทสฺสนสมฺปนฺนํฯ" เป็นอาทิ แปลความว่า "ท่านผู้ถึงพร้อมด้วยศีล คือความประพฤติดี มีความเห็นชอบ ตั้งอยู่ในธรรม มีสัจจวาจาทำการงานโดยสุจริต ประชาชนย่อมเคารพรัก" ดังนี้ มีอรรถาธิบายดังจะขอพระราชทานถวายวิสัชนาโดยสังเขปว่า

ศีล หมายถึงปกติ ผู้จะมีความเป็นปกติได้ต้องไม่มีความบกพร่อง หมายถึงปกติกาย วาจา ใจ เพราะมีใจคิดงดเว้นจากโทษทางกาย ทางวาจาที่ควรงดเว้น ดังเช่นที่ระบุไว้ในศีล ๕ ศีลจึงสำเร็จด้วยวิรัติเจตนา แปลว่า เจตนา คิดงดเว้น คำว่า วิรัติ กับคำว่า เวรมณี แปลว่างดเว้นเหมือนกัน วิรัตินั้นโดยทั่วไปมี ๓ คือ

๑. **สัมปัตตวิรัติ** ความเว้นจากวัตถุที่จะพึงล่วงอันได้มาถึงเฉพาะหน้า คือไม่ได้รับถือศีลมาก่อน แต่เมื่อได้พบกับเหตุการณ์ที่จะฆ่าสัตว์มีชีวิตได้ ไปพบทรัพย์ที่จะลักได้ เห็นช่องทางที่ละล่วงละเมิดสิทธิ์ได้ แต่ก็เว้นได้โดยไม่ลงมือไม่ฆ่า ไม่ลัก ไม่ล่วงเกินสิทธิ์เป็นต้น ด้วยเหตุผลของความตระหนักรู้ เข้าใจถึงเหตุและผล ความคิดงดเว้นได้อย่างนี้ เป็นศีลที่แท้จริง

๒. **สมาทานวิรัติ** ความงดเว้นด้วยอำนาจการถือเป็นกิจวัตรการรับถือศีลที่เรียกว่า สมาทานศีล เพราะคำว่า **สมาทาน** แปลว่าการรับถือ จะสมาทานด้วยตนเอง คือ ตั้งจิตว่าจะงดเว้นจากโทษข้อนั้น ๆ เองก็ได้ จะสมาทานด้วยรับจากผู้อื่นซึ่งเป็นผู้มีศีล เช่นจากพระภิกษุสามเณรก็ได้ ถึงแม้จะรับจากผู้อื่น ก็มิใช่จะรับแต่ปากต้องตั้งใจรับ จึงจะได้ศีล

๓. **สมุจเฉทวิรัติ** ความเว้นด้วยตัดขาด มีอันไม่ทำอย่างนั้นเป็นปกติตามภูมิของคนผู้ปฏิบัติ เรียกว่าเป็นวิรัติของพระอริยเจ้าแต่เมื่อจะอธิบายให้เป็นเรื่องทั่ว ๆ ไปก็อาจอธิบายได้ว่า คือเว้นจนเป็นปกติของตนจริง ๆ

ฉะนั้น การรับศีลตามพิธีกรรมทางศาสนานั้น เป็นส่วนของสมาทานวิรัติ คือการรับถือว่าจะไปศึกษาสิกขาบทต่าง ๆ ทั้งข้อดีและข้อเสียของการงดเว้นสิ่งต่าง ๆ ทั้ง ๕ ข้อ จนเกิดความตระหนัก

รู้ และไม่ไปล่วงด้วยความเข้าใจและตั้งใจ (Cognition) จนเกิดเป็นนิสัยหลีกเลี่ยงเป็นปกติ (สัมปัตวิรัติ) และเว้นเป็นปกติ (สมุจเฉทวิรัติ)

ส่วนที่ว่า ศีล เป็นข้อห้าม ที่ผิดปกติวิสัยนั้น เป็นการว่าที่ผิด เพราะศีลเป็นข้อศึกษาเว้น เพื่อรักษาปกติภาพของคนดังกล่าว จึงจะเป็นการถูกต้องกับปกติวิสัยอย่างที่สุด ถ้าจะแย้งว่าคนสามัญทุกคนล้วนมีโลภ โกรธ หลง อยู่ ด้วยกันทั้งสิ้น จึงไม่อาจปฏิบัติได้ ข้อแย้งนี้ถ้าคิดสักหน่อยก็จะเห็นว่าแย้งไม่ถูก พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติศีลก็เพื่อให้คนสามัญนี้แหละรักษา ถ้าไม่มีคนสามัญดังกล่าวแล้ว พระพุทธเจ้าก็ไม่ต้องทรงบัญญัติศีลใด ๆ ทั้งสิ้น และเมื่อใครอยากได้อะไรขึ้นมา โกรธขึ้นมาก็ทำร้ายเขา เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้ สังคมจะอยู่กันได้อย่างไร ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติศีลขึ้น เพื่อระมัดระวังความประพฤติของคนให้อยู่ในขอบเขตที่ดี มิให้เบียดเบียนกันให้เดือดร้อน เป็นการคุ้มครองปกติภาพของทุก ๆ คน เพื่อได้อยู่ด้วยกันเป็นปกติสุข เมื่อคนรักษาศีลตลอดไปถึงสัตว์ดิรัจฉาน คือเว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตตลอดถึงในสัตว์ดิรัจฉาน ก็ชื่อว่าได้แผ่ความปกติสุขให้กว้างออกไปถึงในสัตว์ดิรัจฉานทั่วไปด้วย เรียกว่าเป็นการให้อภัยทานแก่สัตว์ทั่วไป

บทบาลีที่มักสวดกันเป็นศีลนั้น มีความหมายก็คือ จะรับถือ (สมาทาน) ศึกษาบทเรียนที่เป็นคุณและโทษ (สิกขาบท) ของการเว้น (เวรมณี) ทั้ง ๕ ข้อ มีปาณาติปาตเป็นข้อศึกษาต้นและสุราเมรัยเป็นข้อศึกษาท้าย บทบาลีแต่ละข้อมีความหมายดังนี้

ศีลข้อที่ ๑ **ปาณาติปาต** มีความหมายว่า "การทำชีวิตของผู้ที่มีลมหายใจให้ตกไป" (ปาณ แปลว่า ลมหายใจ อติ แปลว่าล่วง ปาต แปลว่า การทำให้ตกไป)

ศีลข้อที่ ๒ **อทินฺนาทาน** มีความหมายว่า "การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ยกให้" คำพูดสามัญว่า ลักทรัพย์ (อทินฺน แปลว่า สิ่งที่ไม่มีผู้ยกให้ อาทาน แปลว่า เอา คือ รับเอา ถือเอา)

ศีลข้อที่ ๓ **กาเมสุมิจฺฉาจาร** มีความหมายว่า "ความประพฤติผิดในกามทั้งหลาย" หมายถึงการล่วงละเมิดทางกามคุณทั้ง ๕ คือ คือรูป (สิ่งที่ตามองเห็น) เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สิ่งที่กายสัมผัส) หรือคำพูดสามัญว่า "ล่วงละเมิดสิทธิมนุษยชน" นั่นเอง

ศีลข้อที่ ๔ **มุสาวาท** มีความว่า "พูดโดยเท็จ" คำว่า วาท ที่แปลตามศัพท์ว่า "คำพูด" นั้น ในกรณีนี้หมายรวมไปถึงการเขียน การทำหรือใช้เครื่องหมาย การแสดงกิริยาท่าทาง ตลอดจนวิธีการสื่อสารอื่น ๆ ด้วย

ศีลข้อที่ ๕ **สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐาน** สุรา มีความว่า (๑) "เครื่องดื่มที่ไหลไป" (๒) "เครื่องดื่มที่ยังผู้คนให้ดื่ม" (คือทำให้ติดแล้วต้องดื่มเรื่อยไป) **สุรา** แปลตามศัพท์ว่า "เครื่องดื่มที่ทำให้ผู้ดื่มเป็นคนกล้า" เมรย แปลตามศัพท์ว่า "ของเป็นเหตุให้มึนเมา" มชฺช แปลตามศัพท์ว่า "สิ่งเป็นเหตุบ้าคลั่งแห่งผู้คน" ปมาท แปลตามศัพท์ว่า "ความเมาทั่ว" ไขความว่า คือ "ภาวะเป็นเหตุให้บุคคลแม้จะมีความสามารถก็ไม่ทำกิจที่พึงทำด้วยตัวเอง" ฐาน แปลตามศัพท์ว่า "ที่เป็นที่ตั้งแห่งผล" รวมแล้ว สุรา + เมรย + มชฺช + ปมาท + ฐาน = สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐาน อาจแบ่งคำออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ (๑) สุราเมรยมชฺช แปลว่า ของเมา (มชฺช) คือ สุรา (สุรา) และ เมรัย (เมรย) หรือแปลอีกแบบว่า สุรา (สุรา) เมรัย (เมรย) และของเมาอื่น ๆ (มชฺช) กับ (๒) ปมาทฏฺฐาน แปลว่า "ที่ตั้งแห่งความประมาท"

อันที่จริง ศีล คือปกติภาพ ความเป็นปกติของคน คือโดยปกติคนเราก็ไม่ได้ฆ่าใคร ไม่ลักของใคร ไม่ไปล่วงละเมิดสิทธิ์ของใคร ไม่โกหกใคร และไม่เสพสิ่งเสพติดใด ๆ จะเสียปกติก็ต่อเมื่อเกิดโลภอยากได้ขึ้นมา บันดาลโทสะขึ้นมา มัวเมาหลงใหลขึ้นมา จนถึงยั้งใจไว้ไม่อยู่จึงทำลงไป บางอย่างก็ต้องหัด เหมือนอย่างดื่มน้ำเมา ติดการพนัน ติดเกมส์ต่าง ๆ เมื่อจิตใจยังเป็นปกติดีอยู่ ยังไม่โลภโกรธ หลง หรือเมื่อโลภ โกรธ หลง สงบลงแล้วก็ไม่มีใครทำลงไปได้ ฉะนั้น ศีลจึงเป็นตัวปกติภาพของคนโดยแท้ แต่คนโดยมากมักควบคุมตนเองไว้ไม่ได้ ยั้งใจไว้ไม่อยู่ จึงรักษาปกติภาพของตนไว้ ไม่ได้ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติศีลเป็นขอบเขตของความประพฤติไว้ เพื่อช่วยให้คนรักษาปกติภาพของตนไว้ ส่วนที่ต้องรับจากพระนั้นก็เป็นเพียงวิธีชักนำอย่างหนึ่ง เพราะโดยตรงศีลนั้นต้องรับจากใจของตนเอง คือใจของตนเองต้องเกิดวิรัติทั้ง ๓ ข้อใดข้อหนึ่งขึ้นจึงจะเกิดเป็นศีล

เมื่อใจมีวิรัติขึ้น ก็มีศีลขึ้นทันที คำว่า ใจมีวิรัติ มิได้หมายความว่าต้องคิดว่าเราจะเว้น ๆ อยู่ทุกวินาที แต่หมายความว่าคิดตั้งใจไว้ จะรับจากพระมาตั้งใจไว้ก็ได้ จะตั้งใจด้วยตนเองก็ได้ ในเวลาไหนก็ได้ เมื่อคิดตั้งใจไว้แล้ว จะทำ พูด คิด อะไรที่ไม่ผิด จะตื่นอยู่หรือหลับไป ศีลก็มีอยู่ทุกเวลา

เพราะฉะนั้น การมีศีล ก็คือการเป็นผู้ศึกษาสิกขาบทต่าง ๆ จนตะหนักรู้ที่จะหลีกเลี่ยง การเบียดเบียนชีวิตสัตว์ เคารพในสมบัติของผู้อื่น ไม่ล่วงละเมิดสิทธิมนุษยชน ไม่ผิดด้วยการพูดเท็จ ไม่ผิดด้วยการดำรงชีวิตด้วยความเสพติด คือมีปกติไม่ผิดในข้อศึกษาทั้งห้า โดยความเข้าใจ มิใช่เพราะข้อห้าม อันผู้มีความปกติ ไม่มีความผิด จึงหมายถึงผู้มีความประพฤติดี ไม่มีโทษ ไม่เป็นโทษทั้งแก่

ตนเองและแก่ผู้อื่น ทั้งแก่ส่วนตนและส่วนรวม สมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชเจ้าจอมสยาม ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ไม่ทรงมีโทษ ไม่ทรงเป็นโทษทั้งต่อพระองค์เองและทั้งต่อผู้ใดอื่นทั้งสิ้น จึงกล่าวได้ว่าทรงถึงพร้อมด้วยศีล ความประพฤติปฏิบัติพระองค์ชอบ จึงทรงเป็นผู้มีคุณมีประโยชน์อเนกอนันต์พ้นจะพรรณนา เป็นการทรงดำเนินตามรอยพระพุทธบาทสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ประทานศีลไว้ให้ปรากฏสืบมาจนทุกวันนี้ เป็นเครื่องคุ้มครองรักษาชีวิตให้ร่มเย็นเป็นสุขสวัสดี ด้วยการที่ทรงดำรงอยู่ในศีล คือความปกติ จึงเป็นเหตุให้ทรงเป็น **ปิยมหาราช** ตลอดมา

ทรงประกอบด้วย**ทัสสนะ** คือความเห็นชอบ เป็นสัมมาทิฐิ อันสัมมาทิฐิ หรือทัสสนะ ความเห็นชอบ เป็นต้นสายของความประพฤติดีปฏิบัติชอบทั้งปวง ผู้ไม่มีความเห็นชอบจะประพฤติปฏิบัติชอบได้ยาก อาจจะประพฤติดีปฏิบัติชอบได้บ้าง แต่ก็จะเป็นโดยบังเอิญ มิได้เป็นการรู้ตัวยินดีทำ มิได้เป็นการมีสติปัญญาประพฤติเหตุอันควรแก่ผล อันการทำดีทำชั่ว หรือได้รับผลดีผลเสีย โดยบังเอิญนั้น ผู้มีปัญญาไม่นิยมยินดีถือเป็นความถูกต้อง ผู้มีปัญญามีทัสสนะความเห็นชอบ จักรู้ว่าทำเหตุเช่นใด จักได้รับผลเช่นใด และจักทำเหตุดี เพื่อได้รับผลดีเท่านั้น จักไม่หวังผลดีจากเหตุไม่ดี จักไม่ยินดีในผลดีที่บังเอิญเกิดพร้อมกับการทำเหตุไม่ดี สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงยกสัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ เป็นยอดของการปฏิบัติดำเนินไปสู่ความพ้นทุกข์ มรรคมีองค์แปด มีความเห็นชอบ เป็นองค์ต้นองค์สำคัญ การอบรมความเห็นชอบให้เกิดขึ้น จึงเป็นสิ่งสำคัญ ควรทำก่อนอื่นทั้งหมด คำว่าสัมมาในมรรคมีองค์แปดนั้น ก็คือความถูกหรือชอบ แต่เป็นความถูกหรือชอบ เพราะเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดความสงบจากกิเลส นำไปสู่การ

พ้นทุกข์ นำให้เกิดสวัสดิผล ด้วยทรงมีทัสสนะ เป็นสัมมาทิฐิ จึงเป็นเหตุให้ทรงเป็น "ปิยมหาราช" ตลอดมา

เมื่อความเห็นชอบเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ในธรรมย่อมเกิดขึ้นด้วย เพราะความเห็นชอบ คือความเห็นว่าความตั้งอยู่ในธรรม ประพฤติปฏิบัติถูกต้องตามธรรม เป็นไปในธรรม เป็นการประกอบกระทำกรรมดีที่จะให้ผลดี ทั้งแก่ส่วนตนและส่วนรวม ความตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ ความตั้งอยู่ในธรรมที่บริสุทธิ์บริบูรณ์อย่างแท้จริง

อนึ่ง คำว่า **ธรรม** มีความหมายตามภาษาว่า สภาพที่ทรงไว้ มีรากภาษาเดียวกันกับคำว่า sustainability ในภาษาอังกฤษ ความจริงเป้าหมายที่องค์การสหประชาชาติ ได้ประกาศให้โลกบรรลุการพัฒนาภายในปีพุทธศักราช ๒๕๗๓ ก็คือ การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่เป็นไปในธรรม เพราะตามหลักนิรุกติศาสตร์และเป้าหมายที่แท้จริงขององค์การสหประชาชาติ ที่ให้ประเทศต่าง ๆ ต่างบรรลุ Sustainable Development Goals นั้น พูดอีกนัยหนึ่งก็คือ ให้ทุกประเทศปฏิบัติตามหลักแห่งพระธัมมจักกปวัตตนสูตรนั่นเอง sustainable แปลว่ามีธรรมเป็นฐาน หรือ ทรงไว้บนฐานที่มั่นคง development แปลว่า จักร ในความหมายที่ว่า เจริญก้าวหน้า ส่วนปวัตตนมีความหมายว่าปฏิบัติหรือให้เป็นไป ดังนั้น **ธัมมจักกปวัตตน** แปลได้อีกนัยหนึ่งว่า Sustainable Development in Practice หรือ การปฏิบัติที่ก่อให้เกิดการพัฒนาในธรรม ซึ่งจะไม่ก่อให้เกิดผลเสียใด ๆ ทั้งต่อมวลมนุษย์ โลก และการพัฒนา ความตั้งอยู่ในธรรมหรือตั้งอยู่บนหลักการแห่ง sustainability ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงเป็นเหตุให้ทรงเป็น "ปิยมหาราช" ตลอดมา

ความตั้งอยู่ในธรรมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นเหตุให้ทรงตั้งอยู่ในกตัญญูกตเวทิตาธรรม ทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรม มีพระมหากรุณาเป็นที่ไปในเบื้องหน้า และเป็นเหตุให้ทรงปฏิบัติให้เป็นไปได้ตามพระบรมราชปณิธานที่ทรงเปล่งเป็นพระสุรเสียง และที่เปี่ยมอยู่ในพระราชหฤทัยว่า "เราจะเป็นเหมือนบิดาของเจ้าเสมอไป ย่อมยินดีด้วยในเวลามีสุข และช่วยปลดเปลื้องอันตรายในเวลามีภัยได้ทุกข์" ทรงปฏิบัติเป็นสัจจวาจาจริง เป็นการทรงงานอย่างสุจริตจริง ปรากฏประจักษ์ซาบซึ้งทั่วทุกจิตใจตลอดมา ความตั้งอยู่ในสัจจวาจาของพระองค์ จึงเป็นเหตุให้ทรงเป็น **ปิยมหาราช** ตลอดมา

สัจจวาจากับการทำงานโดยสุจริตเป็นความเกี่ยวเนื่องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การทำงานโดยสุจริต คือการทำงานที่ไม่เป็นบาป ที่ไม่เป็นโทษ ทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่น ทั้งแก่ส่วนตนและส่วนรวม สุจริตไม่เลือกต่อบุคคลใดต่อหมู่คณะใด ไม่เลือกมิตรไม่เลือกศัตรู สุจริตทั้งในที่ลับทั้งในที่แจ้ง คือไม่มีทุจริตปกปิดแอบแฝง ผู้ปิดทองหลังพระ จึงไม่หมายความว่า จักไม่ได้รับผลดี ไม่ได้บุญ

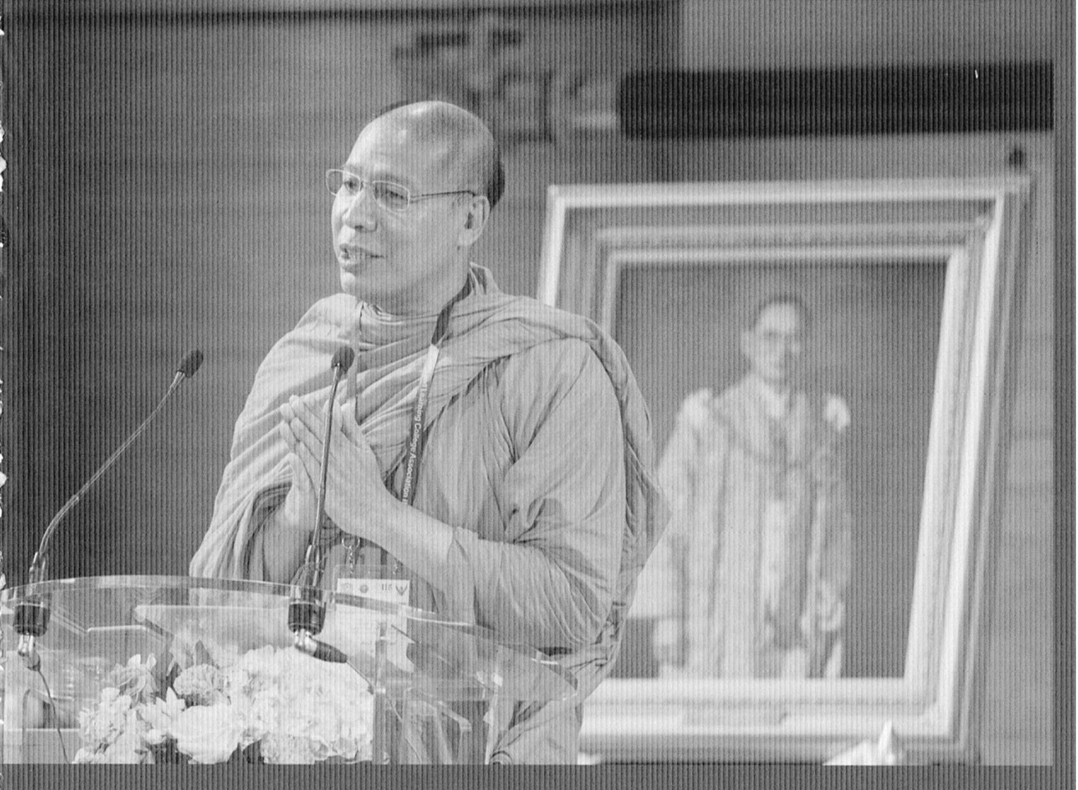
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระปิยมหาราช ได้ทรงบริบูรณ์ด้วยพระราชจริยาวัตรอันงดงามด้วยศีล มีทัสสนะพระปัญญาปรีชาฉลาดสุขุมคัมภีรภาพ ทรงดำรงอยู่ในธรรมแห่งพระมหากษัตราธิบดี มีพระราชดำรัสไพเราะด้วยพระวาจาสัตย์ และทรงประกอบพระราชกรณียะ โดยอนุรูปในฐานะองค์พระประมุขแห่งชาติ ทรงปฏิบัติพระราชภาระให้ดำเนินไปโดยธรรม ด้วยมีพระราชหฤทัยมุ่งมั่นให้เกิดความเจริญและความสุขแก่ประชาราษฎรทั่วไป ยังความสนิทให้เกิดในหมู่ประชาชน ชื่อว่าได้ทรงปฏิบัติกรณียะอันควรแก่พระราชาธิบดี โดยทรงมีพระวิริยะอุตสาหะบำเพ็ญ

เป็นเวลาอันยาวนาน ได้ในข้อที่ว่า **อตฺตโน กมฺมกุพฺพานํ** ทำการงานของตน ทรงประกอบด้วยปิยกรณธรรม โดยประการที่ถวายวิสัชชนามา **ตญฺชโน กุรุเต ปิยํ** ประชาชนจึงทำพระองค์ให้เป็นที่รักเคารพด้วยประการฉะนี้

อิมินา กตปุญฺเญน ขออำนาจพระราชกุศลทักษิณานุปทานที่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงบำเพ็ญอุทิศถวายทั้งนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ เป็นพระราชกัลยาณเกียรติ และวิบากสุขสมบัติแด่**พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระปิยมหาราช** พร้อมด้วย **สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระพันปีหลวง, สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า, สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี, สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุขุมาลมารศรี พระอัครราชเทวี, และพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา** สมตามพระราชปณิธานทรงอุทิศถวายโดยฐานนิยมทุกประการ

รับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนา ในปิยกรณธรรมกถา ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี ยุติลง **เอวํ** ก็ด้วยประการฉะนี้

ขอถวายพระพร.

พระธรรมศากยวงศ์วิสุทธิ์ทรรศน์